

ANNALES HISTORICI PRESOVENSIS

WUPREKSTVO
PRESOVSKÉJ
UNIVERZITY

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES č. 2/2015, roč. 15

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

Ul. 17 novembra 1

080 78 Prešov

ahp@unipo.sk

<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/veda/AHP>

Redakčný kruh:

Patrik Derfiňák (Prešov)

Ľubica Harbuľová (Prešov)

Roman Holec (Bratislava)

Peter Kónya (Prešov)

László Koszta (Szeged)

Albert Kotowski (Bonn)

Eva Kowalská (Bratislava)

Rastislav Kožiak (Banská Bystrica)

Igor Lichtej (Užhorod)

Marie Marečková (Brno)

Slavomír Michálek (Bratislava)

Klára Papp (Debrecen)

László Pószán (Debrecen)

Karl W. Schwarz (Wien)

Wacław Wierzbieniec (Rzeszów)

Redakčná rada:

Jozef Baďurík, Milan Belej, Imrich Belejkaníč, Miloslava Bodnárová, Miroslav Daniš, Patrik Derfiňák (predseda), Ľubica Harbuľová, Martin Javor, Nadežda Jurčišinová, Peter Kónya, Peter Šturák, Peter Švorc, Marián Vizdal

Redakcia:

Patrik Derfiňák (zodpovedný redaktor), Luciána Hoptová, Lucia Šteflová, Štefánia Kováčová

Za obsah príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

© Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015.

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11

OBSAH

Štúdie

Péter Zoltán Bagi

Pozadie angažovanosti bavorského kurfirstva vo vojenskom
ťažení v roku 1685 7

Peter Kónya

Protihabsburské povstania v roku 1670 – 1711 v historiografii 21

Marcela Domenová

K torzu knižnice Zamoyských zo Starej Ľubovne
(sonda do archívneho fondu v MV SR, ŠA Levoča) 46

Luciána Hoptová

Vnútropolitická situácia v Bielorusku v roku 1917
a vyhlásenie Bieloruskej národnej republiky 60

Štefánia Kováčová

Vyhlásenie Ukrajinskej národnej republiky a činnosť
Ústrednej rady Ukrajiny v období november 1917 – apríl 1918 76

Eubica Harbuľová

Konstantin Čcheidze – životný príbeh gruzínskeho
emigranta v Československu 92

Materiály

István Draskóczy

Vybrané technicko-historické otázky stredovekej ťažby soli
v Uhorsku „cum fodina seu puteo salis“ 103

Kronika, Recenzie, Glosy 115

CONTENS

Articles

Péter Zoltán Bagi

- The Background of Bavarian Prince Electory
Involvement in Military Campaign in 1685 7

Peter Kónya

- Anti – Habsburg Uprisings in the Period 1670 – 1711
in Historiography 21

Marcela Domenová

- To the Torso of the Book Collection of the Zamoyski Family
from Stará Ľubovňa (Probe into the Archive Fund
of the MoI SR, State Archive in Levoča) 46

Luciána Hoptová

- The internal political situation in Belarus in 1917 and the
declaration of the Belarusian National Republic 60

Štefánia Kováčová

- Proclamation on the Ukrainian National Republic
and the Activities of the Ukrainian Central Rada between
November 1917 - April 1918 76

Eubica Harbuľová

- Konstantin Ccheidze – the life story of a Georgian emigrant
in Czechoslovakia 92

Materials

István Draskóczy

- Selected Technical and Historical Issues of Medieval
Salt Mining in the Kingdom of Hungary
„cum fodina seu puteo salis“ 103

- Chronicle, Review, Annotations** 115

ŠTÚDIE
ARTICLES

POZADIE ANGAŽOVANOSTI BAVORSKÉHO KURFIRSTVA VO VOJENSKOM ŤAŽENÍ V ROKU 1685

Bagi Zoltán Péter

BAGI, Zoltán, Peter. The Background of Bavarian Prince Electory Involvement in Military Campaign in 1685 In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 2, p. 7-20.

The author of the paper observes struggles between Christian and Ottoman army troops in the space of the Kingdom of Hungary, in besiegements of fortresses, towns and in battles, with the emphasis on participating Bavarian military troops. Their military as well as political, organizational and financial involvement is analysed against a background of running battles as well as diplomatic negotiations. Bavarian military forces fighting in the Kingdom of Hungary played the important role in preventive protection of Bavaria, but the further progress especially of Ottoman military units could not be underestimated. The interest of the Habsburgs in alliance with Bavaria represented the important part of their more extensive political and influence of power interests within Europe.

Key words: history, 17th century, Bavaria, Kingdom of Hungary, army.

Po neúspešnom obliehaní Budína v roku 1684 sa Dvorská vojenská rada na základe návrhu Karola Lotrinského rozhodla, že v nasledujúcom roku neuskutoční ďalší pokus o znovuzískanie najdôležitejších hradov osmanského panstva v Uhorsku, ale zaútočí na Nové Zámky, ktoré sa nachádzali v predpolí osmanského panstva a disponovali z hľadiska jeho obrany strategickým významom.¹ Takmer polovicu zhromaždeného spojeneckého kresťanského vojska, približne 32 500 vojakov, postavili do boja a vyslali do Uhorska ríšske stavy, spojenci cisára Leopolda I. Medzi nimi nachádzame aj vyše 7 000 vojakov,² ktorí boli postavení a do dejiska bojov vedení bavorským kurfirstom Maximiliánom Emanuelom II. (1679 – 1726).³

¹ ZIMMERMANN, W. *Prinz Eugen von Savoyen und sein Zeitalter nach der vorzüglichsten Quellen, besonders nach des Prinzen hinterlassenen politischen Schriften. Band I.* aStuttgart, 1837. s. 49.; SUGÁR, I. *Lehanyatlik a török félhold.* Budapest, 1983. s. 66 – 67.; VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában.* Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 81.

² ORLOP, N. *Alle Herrscher Bayerns.* München, 2006.s. 383 – 388.

³ Bavorský kontingent pozostávajúci z piatich peších, troch pancierových a dvoch dragúnskych plukov, ďalej z jednej rotы granátnikov a jazdeckej telesnej stráže predstavoval na papieri 8 200 osôb. STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band.* München, 1904. s. 196. K počtu 8 000 vid'. RÖDER VON DIERSBURG, P. *Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken. I. Band.* Karlsruhe, 1839. s. 126.; BRAUBACH,

Títo vojaci sa zúčastnili na obliehaní Nových Zámkov (11. júla – 19. augusta 1685) a Košíc (17. – 21. októbra 1685), a tiež boli účastníkmi aj bitky pri meste Tát (16. augusta 1685).⁴ V príspevku by som chcel predstaviť, aké diplomatické, vojensko-organizačné a finančné podmienky mala angažovanosť bavorských plukov v prvom období vojny (1683 – 1685), ktorú viedla habsburská monarchia proti Osmanskej ríši.

Diplomatické pozadie účasti bavorských jednotiek

To, že bavorský kurfirst bol aktívnym účastníkom oslobodzovacej vojny po boku cisára, uhorského a českého kráľa Leopolda I. vôbec nemôžeme považovať za samozrejmu a evidentnú záležitosť. Uhorské kráľovstvo sa nachádzalo mimo hraníc Svätej rímskej ríše nemeckého národa, preto viacerí z ríšskych stavov, najmä tí, ktorí žili v oblasti Rýna, sa domnievali, že uhorské záležitosti sa bezprostredne netýkajú ríše, preto nie sú povinní poskytnúť pomoc. V najbližšom susedstve dedičných provincií, čiže aj v Bavorsku však správy o ďalšom postupe Osmanskej ríše na západ vyvolali veľký rozruch. Veď v takom prípade, keby sa Uhorské kráľovstvo ako celok dostalo pod osmanské panstvo, a to by sa prípadne rozšírilo aj na rakúske územia, aj oni by sa dostali do bezprostredne ohrozenej situácie. Bavorský

M. Prinz Eugen von Savoyen. Band I. Wien, 1963.s. 122.; HÜTTL, L. Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726. München, 1976. s. 149.

⁴ Österreichisches Staatsarchiv (ďalej ÖStA) KA AFA 1685-8-6; ÖStA KA AFA 1685-8-7; ÖStA KA AFA 1685-8-9a; ÖStA KA AFA 1685-8-17a; ÖStA KA AFA 1685-8-20; ÖStA KA AFA 1685-8-21; *Diarium oder kurze Beschreibung, was täglich bey Belägerung der Vestung Neuhäußl...* Wien, 1685.; *Theatrum Europaeum, oder außführliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten, so sich hin und wieder in der Welt, fürnemblich aber in Europa und Teutschlanden, sowol im Religion- als Prophan-Wesen, vom Jahr Christi ... biß auff das Jahr ... exclus. ... sich zugetragen. Zwölffter Theil Frankfurt am Main, 1691. s. 797 – 834; ZIMMERMANN, W. Prinz Eugen von Savoyen und sein Zeitalter nach der vorzüglichsten Quellen, besonders nach des Prinzen hinterlassenen politischen Schriften. Band I. Stuttgart, 1837. s. 49 – 55.; RÖDER VON DIERSBURG, P. Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken. I. Band. Karlsruhe, 1839. s. 126 – 156.; HAMMER-PURGSTAHL von, J. Geschichte des Osmanischen Reichs. Dritter Band. Pest, 1840. s. 775.; KLOPP, O. Das Jahr 1683 und der folgende große Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz 1699. Graz, 1882. s. 395.; STAUDINGER, K. Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band. München, 1904. s. 193 – 206.; BÁNLAKY (BREIT), J. A magyar nemzet hadtörténelme. Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683 – 1699. 17. kötet. Budapest, 1941, s. 121 – 122.; BRAUBACH, M. Prinz Eugen von Savoyen. Band I. Wien, 1963.s. 122 – 123.; HÜTTL, L. Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726. München, 1976. s. 149.; SUGÁR, I. Lehanyatlik a török félhold. Budapest, 1983. s. 66 – 78.; VARGA, J. J. A fogvó félhold árnyékában. Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 82 – 85.; KÓNYA, P. A Thököly-felkelés erődje: Eperjes. Eperjes sz. kir. város katonai szerepe a Thököly felkelésben. In *Az „üstökös kegyeltje”*. Késmárki Thököly Imre (1657 – 1705). Gebei Sándor. Hajdúszoboszló, 2010, s. 177 – 190.*

kurfirst Ferdinand Maria (1651 – 1679),⁵ preto v rokoch 1661 až 1664 vysielal pomocné vojská proti Osmanom na uhorské bojové pole.⁶

Ríšska politika však obrátila viedenský a mníchovský dvor proti sebe. Cisár Leopold I. totiž chcel zjednotiť panovníkov v rámci Svätej rímskej ríše nemeckého národa, aby zabránil ďalšiemu francúzskemu postupu, kým Ferdinand Maria chcel udržať stranou ríšu a svoju krajinu od habsbursko-bourbonského sporu, ozbrojeného konfliktu. Okrem toho sa bavorský kurfirst cítil zvieraný habsburskou dynastiou aj z geopolitického hľadiska, keďže Bavorsko bolo z troch strán obklopené územia-
mi, ktoré boli spravované bezprostredne cisárom. Aj susedské juhonemecké ríšske mestá a niekoľko kniežatstiev si udržiavalo s viedenským dvorom úzke kontakty.

Ferdinand Maria a jeho kancelár, Caspar Schmid sa pokúsili prostredníctvom nadviazania kontaktov s Ľudovítom XIV. prelomiť habsburské sféry vplyvu okolo Bavorska, keďže sa domnievali, že Francúzske kráľovstvo, ležiace geograficky ďalej, bude predstavovať menšie nebezpečenstvo, ako susedné Rakúsko. V súlade s touto snahou mníchovský dvor podpísal s parížskym dvorom dohodu o priateľstve a neutralite. Bavorsko zostalo počas celého trvania vojny medzi Francúzskom a Nizozemskom neutrálne. Výmenou za finančnú podporu od Ľudovíta XIV. neustále súrilo podpísanie mieru, a takmer ako jediné odmietlo cisárov návrh ohľadom spoločnej ríšskej politiky a spoločného vystúpenia.⁷

To, že Bavorsko na začiatku 80. rokov 17. storočia vstúpilo do spojeneckého zväzku s Habsburgovcami, bolo výsledkom súčasného vplyvu troch veľmi dôležitých udalostí. 26. júla 1678 sa narodil Leopoldov prvý syn, neskorší Jozef I. Tým pádom plán Ferdinanda Maria, že pomocou Francúzskeho kráľovstva, ako regentský dedič najstaršej pramatky, sa zmocní rakúskych provincií stroskotal.⁸

Onedlho potom, ako sa ambiciózny plán stal bezpredmetným, 26. mája 1679 kurfirst zomrel. Za jeho najstaršieho, vtedy ešte neploletého, syna prevzal správu krajiny ako regent (*Administrator*) brat zosnulého, knieža Maximilián Filip von Leuchtenberg. Regent, aj napriek tomu, že sa oženil s francúzskou ženou, nikdy nepodporoval profrancúzsku politiku svojho brata, zostal verným prívržencom cisára.

⁵ ORLOP, N. *Alle Herrscher Bayerns*. München, 2006.s. 379 – 382.

⁶ STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. I. Band*. München, 1901,s. 489 – 552.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 127.

⁷ HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 127 – 128.; PAPP, I. *A Napkirály*. Budapest, 1989. s. 164 – 169.; EICKHOFF, E. *Velence, Bécs és a törökök*. Budapest, 2010. s. 375.

⁸ HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 128 – 129.

Počas niekoľkomesačného panovania síce nedokázal zabrániť svadbe bavorskej princeznej Kristíny Anny Márie s francúzskym dauphinom, avšak odmietol obnovenie práve končiaceho bavorsko-francúzskeho spojenectva a úspešne zabránil svadbe Maximiliána Emanuela s francúzskou princeznou.⁹

Najväčší impulz k politickému obratu mníchovského dvora poskytla francúzska zahraničná politika. Ľudovít XIV., nespokojný s výsledkami nijmegenského mieru zmenil kvôli prázdnej štátnej kase stratégiu a namiesto nákladných vojen začal s „mierovým získavaním území“. Od roku 1679 boli zriadené reuniové komory s úlohou, aby o územiach potrebných k vybudovaniu pevnostného systému, ktorý mal chrániť východné hranice krajiny, dokázali, že právne sú súčasťou Francúzskeho kráľovstva. To vyvolalo veľké pobúrenie v kruhu stavov Svätej rímskej ríše nemeckého národa a nebolo tomu inak ani na mníchovskom dvore, keďže pôsobnosť komôr sa dotýkala aj blízkych území vo Falcku.¹⁰ Nie je prekvapujúce, že z rozhodujúcej elity kurfirstva sa do prevahy dostali tí, ktorí podnecovali zmierenie s cisárom a rozchod s francúzskym panovníkom, keďže zákonného ochrancu „nemeckého Libertät“ už videli v Leopoldovi I. Aj samotný Maximilián Emanuel, ktorý prevzal moc vo veku 18 rokov, teda 11. júla 1680, rozmyšľal podobne. Medzi Mníchovom a Viedňou sa začali spoločné rokovania za účelom urovnania spoločných záležitostí s vylúčením kancelára Caspara Schmida, ktorý bol reprezentantom profrancúzskeho kurzu. Vyvrcholením týchto rokovaní bola návšteva Leopolda I. v Altöttingene v marci 1681. Cisár spoločne s manželkou a časťou dvora navštívil pútnické miesto Márie v Bavorsku, aby tam osobne prerokoval vývoj medzinárodnej situácie s Maximiliánom Emanuelom II. Pri tejto príležitosti podaroval Leopold I. kurfirstovi meč obložený diamantmi a ten mu vzápätí zložil sľub, že meč bude používať v službách panovníka a ríše.¹¹

⁹ HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 129.; VARGA, J. J. *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682 – 1684-ben*. Budapest, 2007. s. 72.; EICKHOFF, E. *Velence, Bécs és a törökök*. Budapest, 2010. s. 376.

¹⁰ VARGA, J. J. *A fogvó félhold árnyékában*. Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 188.; BÉRENGER, J. A visszacsatoló kamarák politikája és ennek következményei. In *Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország*. Benda Kálmán – R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1988. s. 95 – 109.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 129.; PAPP, I. *A Napkirály*. Budapest, 1989. s. 170 – 172.; MAJOROS, F. – RILL, B. *Bayern und die Magyaren*. Regensburg, 1991. s. 131.; VARGA, J. J. *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682 – 1684-ben*. Budapest, 2007. s. 49 – 51.

¹¹ HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 129 – 130.; JUNKELMANN, M. *Kurfürst Max Emanuel von Bayern als Feldherr*. München, 2000. s. 48.; VARGA, J. J. *A fogvó félhold árnyékában*. Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 35 – 36.; VARGA,

K uzavretiu obranného spojenectva medzi Viedňou a Mníchovom nakoniec došlo kvôli strachu z expanzívnych snažení Osmanskej ríše 26. januára 1683. Bilaterálna zmluva bola dohodou, uzavretou na obdobie piatich rokov, v zmysle ktorej sa kurfirst ako „ozbrojený stav“¹² zaviazal, že v prípade francúzskeho útoku na cisára a ríšu vyšle pomocné oddiely na podporu Leopolda I. Na druhej strane keby vojnu začala Osmanská ríša, mal Maximilián Emanuel II. tiež postaviť vojsko vtedy, keď nehrozí útok zo strany Francúzska. Výmenou za to sa cisár zaviazal, že vyšle 15 000 vojakov do Tirolska a do Predného Rakúska (okolie Freiburgu), aby Francúzov držali v šachu. Mníchovský dvor okrem toho chcel aj ďalšie garancie, preto do zálohu dostal Neuburg pri rieke Inn, markgrófstvo Burgau a colný úrad v Tarvisi. Zmluva však nebola uzatvorená iba medzi habsburskou monarchiou a Bavorskom, ale členský podiel v nej mal aj Bavorský ríšsky obvod.¹³

V nasledujúcom roku 1684 dorazili bavorské jednotky k útoku na Budín oneskorene preto, lebo mníchovský dvor sa obával vypuknutia vojny medzi ríšou a francúzskym panovníkom. V máji zhromaždil vojsko v počte 13 000 vojakov pri Haltenbergu. Kurfirst, obávajúci sa vypuknutia vojny na dvoch frontoch, dovtedy neodišiel do uhorského dejiska bojov, kým na základe status quo nevzniklo prímerie na západných hraniciach Svätej rímskej ríše nemeckého národa. Do tábora pod Budínom dorazil s jazdeckou gardou osobnej stráže 9. septembra 1684, kým jeho pluky a vojaci švábskeho obvodu prišli až v polovici mesiaca.¹⁴

Po neúspešnom obliehaní Budína odcestoval bavorský kurfirst do Viedne, kde chcel spojenectvo s cisárom viac posilniť. Pre Leopolda I. bolo aj z politických, aj z vojenských dôvodov dôležité, aby si pripútal Maximiliána Emanuela II. k sebe, zabrániac tomu, aby sa Bavorsko prípadne mohlo vrátiť k profrancúzskej politike,

J. J. *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682 – 1684-ben.* Budapest, 2007. s. 72.; EICKHOFF, E. *Velence, Bécs és a törökök.* Budapest, 2010. s. 376.

¹² FESTER, R. *Die armierte Stande und die Reichskriegsverfassung (1681 – 1697).* Frankfurt am Main, 1886.

¹³ HÜTTL, L. *Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726.* München, 1976. s. 105 – 107.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688.* Szita László. Pécs, 1989. s. 130 – 131.; HÜTTL, L. A török elleni háborúk a Német-római Birodalom szemszögéből. In *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján.* Szita László. Pécs, 1993. s. 57.; ORLOP, N. *Alle Herrscher Bayerns.* München, 2006. s. 385.; VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában.* Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 36.; VARGA, J. J. *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682 – 1684-ben.* Budapest, 2007. s. 72 – 73.; EICKHOFF, E. *Velence, Bécs és a törökök.* Budapest, 2010. s. 376 – 377.

¹⁴ SUGÁR, I. *Lehanyatlak a török félhold.* Budapest, 1983. s. 55.; VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában.* Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 78.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688.* Szita László. Pécs, 1989. s. 133.

čo by spôsobilo viedenskému dvoru obrovskú stratu. Preto cisár súhlasil so sobášom svojej dcéry Márie Antónie Terézie s mladým kurfirstom, s tou podmienkou, že sa zrieknu španielskeho dedičstva. Mária Antónia Terézia, pochádzajúca z prvého manželstva Leopolda I., bola totiž neterou bezdetného španielskeho kráľa Karola II. Keďže pri sobáši cisára a infantky Margaréty Terézie nevznikla zmluva o tom, že sa zrieknu španielskeho dedičstva, tak si budúci manžel Márie Antónie Terézie v mene manželky a ich potomkov mohol nárokovať na časť španielskej svetovej ríše alebo na celú ríšu. Maximilián Emanuel II. a jeho budúca manželka sa napokon oficiálne zriekli španielskeho dedičstva v prospech mužských potomkov habsburskej dynastie. Tak bolo 15. júla 1685 uzavreté manželstvo s obvyklou pompou, ale bez „prehnaných výdavkov“.¹⁵

Môžeme teda skonštatovať, že obávajúc sa súčasnej expanzie Osmanskej ríše a Francúzskeho kráľovstva mníchovský dvor upravil vzťahy s cisárom a Maximilián Emanuel II. sa stal jednou z hlavných opôr habsburskej monarchie v prvej etape oslobodzovacej vojny. Vzdanie sa dovtedajšej profrancúzskej politiky kurfirstva naznačovalo zatlačenie kancelára Caspara Schmida do úzadia, obranné spojenectvo uzavreté 26. januára 1683 a tiež získanie ruky Márie Antónie Terézie. Ďalej budem skúmať to, aké vojenské opatrenia boli vykonané v súvislosti so zmenami diplomatickej orientácie kurfirstva.

Maximilián Emanuel II. a bavorská vojenská štruktúra

Mladý kurfirst dal svoje víťazstvá vo vojne proti Osmanskej ríši zvečniť na maľbách v sále Viktórie v kaštieli Schleissheim, nachádzajúceho sa neďaleko Mníchova. Nad obrazom, zvečňujúcim obsadenie Nových Zámkov, sa nachádza nasledovná báseň v latinskom jazyku: „*Ani nežná nevesta, ani tisíc nebezpečenstiev Ťa nezadrží, keď Boh vojny kývne smerom k Tebe vavrínom.*“¹⁶ Pre získanie vojenskej slávy, po ktorej kurfirst túžil, sa on sám musel postarať o postavenie kvalitného vojska. Jeho otec, Ferdinand Maria prijal a prepúšťal pluky alebo roty v závislosti od aktuálnej zahraničnopolitickej situácie. V roku 1657 zverboval 37 kompánií (takmer 6 000 vojakov), o tri roky neskôr (v roku 1660) ich počet zredukoval na 5. Zostávajúce vojsko bolo v roku 1661 zväčšené kvôli vojne, ktorá vypukla v Uhorskom kráľovstve. Tým chcel poskytnúť pomoc Leopoldovi I., avšak už o rok ne-

¹⁵ Theatrum Europaeum 1691. s. 800.; HÜTTL, L. *Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726*. München, 1976. s. 132 – 145.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 133 – 138.; MAJOROS, F. – RILL, B. *Bayern und die Magyaren*. Regensburg, 1991. s. 130.; JUNKELMANN, M. *Kurfürst Max Emanuel von Bayern als Feldherr*. München, 2000. s. 48.; ORLOP, N. *Alle Herrscher Bayerns*. München, 2006. s. 384. – Dôsledkami tohto manželstva pre svetové dejiny sa v rámci tejto práce nechcem zaoberať.

¹⁶ Riadky odkazujú na to, že Maximilián Emanuel II. sa po svadbe s Máriou Antóniou Teréziou takmer okamžite ponáhal do dejiska bojov v Uhorsku. VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában*. Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 176.

skôr väčšinu vojakov prepustil. V roku 1667 opäť zvýšil počet svojich vojakov, ale v roku 1669 opäť dal vykonať redukcii armády.¹⁷ V zmysle už spomenutej francúzsko-bavorskej zmluvy z roku 1670 Paríž poskytol bavorskému kurfirstovi výraznú finančnú podporu. Kurfirst pomocou týchto finančných zdrojov zvýšil počet vojakov svojho vojska bez toho, že by sa zapojil do francúzsko-nizozemskej vojny na jednej, resp. na druhej strane.¹⁸ Ferdinand Maria držal v službe počas obdobia vojnovnej neutrality celkom 91 rôť vojakov, ktorí boli vycvičení podľa francúzskeho vzoru. Keďže kurfirst zomrel počas mierových rokovaní v Nijmegene, úloha redukovania počtu vojakov na 35 kompánií zostala jeho nástupcovi, regentovi.¹⁹

Môžeme skonštatovať, že v predvečer oslobodzovacej vojny bolo už k dispozícii jadro stáleho bavorského vojska, ktoré sa stalo významnou vojenskou silou po opatreniach Maximiliána Emanuela II., ktoré vykonal na základe návrhov generálporučíka baróna Hannibala von Degenfelda (1648 – 12. október 1691).²⁰ 2. januára 1682 dostal generálporučík rozkaz, aby naverboval novú rotu, ktorá sa stala prvou, plukovníkovou rotou (*Leibkompagnie*) neskoršieho Degenfeldovho pešieho pluku. Verbovanie budúcich vojakov sa začalo 27. januára v Mníchove a okolí a pokračovalo v rýchlom tempe.²¹ Kurfirst dal príkaz na postavenie ďalších jednotiek, v dôsledku čoho bolo naverbovaných 23 peších, 15 pancierových a 1 dragúnska rota, takto sa počet bavorského vojska takmer zdvojnásobil (45 peších, 25 pancierových a 4 dragúnske rot). Toto vojsko bolo podľa nariadenia Maximiliána Emanuela II. z 29. júna 1682 zorganizované do plukov. Podľa návrhov Degenfelda bolo vytvorených 7 peších plukov (Berlo de Coquier, Puech, Degenfeld, Montfort, Perouse, Steinau, jeden pluk bez majiteľa), pričom každý jeden mal byť zostavený

¹⁷ PAPKE, G. Von der Miliz zum stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus. In *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648 – 1939. Band 1*. Friedrich Forstmeier – Wolfgang von Groote – Othmar Hackl – Hans Meier-Welcker – Manfred Messerschmidt. München, 1983. s. 222.

¹⁸ PAPKE, G. Von der Miliz zum stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus. In *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648 – 1939. Band 1*. Friedrich Forstmeier – Wolfgang von Groote – Othmar Hackl – Hans Meier-Welcker – Manfred Messerschmidt. München, 1983. s. 222.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarorszáig visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 128.

¹⁹ PAPKE, G. Von der Miliz zum stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus. In *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648 – 1939. Band 1*. Friedrich Forstmeier – Wolfgang von Groote – Othmar Hackl – Hans Meier-Welcker – Manfred Messerschmidt. München, 1983. s. 222.

²⁰ Degenfeld, pochádzajúci zo švábskej šľachtickej rodiny, bol vo viacerých armádach. Bojoval v benátskych službách proti Osmanskej ríši na Kréte, avšak do bavorskej služby prestúpil zo zväzku dánskej armády. *Allgemeine Deutsche Biographie. Band 5*. 1877. s. 23 – 26.; HÜTTL, L. *Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726*. München, 1976. s. 109.

²¹ STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band*. München, 1904. s. 24 – 25.

zo šiestich rôť v počte 200 vojakov a 4 pancierových plukov (Haraucourt, Bärťls, Beauvau, Schütź), pričom každý jeden mal byť zostavený zo šiestich rôť v počte 100 vojakov. Vtedy ešte dragúni neboli organizovaní do pluku, vytvorené boli dve švadróny pozostávajúce z dvoch rôť. Z týchto jednotiek boli pri obliehaní Nových Zámkov prítomné pešie pluky osobnej stráže, Steinau, Rummel, Preysing a La Rosa, ďalej pluky Arco, (Neu-) Latour a Salburg²² a tiež aj medzitým vytvorené dragúnske pluky Arco a Sohier.²³ K obsadeniu Košíc poskytol kurfirst maršalovi Aeneasovi Silviovi Caprarovi pluky Steinau, Rummel a Preysing.²⁴

Táto stála armáda umožnila, aby Maximilián Emanuel II. podpísal s cisárom bilaterálnu zmluvu. Je potrebné poznamenať, že kurfirst zastával funkciu *Obrist*, čiže najvyšší veliteľ nielen pre vojsko vlastnej krajiny, ale aj pre vojakov z Bavorského ríšskeho obvodu.²⁵ K už dávno súrenej reforme ríšskeho zákona pre obranné sily ratifikoval cisár Leopold I. v rokoch 1681 a 1682 šesť ríšskych expertíz, ktoré do roku 1806 zabezpečili právny základ pre vojenské velenie ríše. V zmysle týchto expertíz bol ustanovený počet vojakov ríšskej armády, ktorá mala pozostávať z 10 000 jazdcov, 2 000 dragúnov a 28 000 peších vojakov. Tento počet mal byť zverbovaný na základe 180. paragrafu ríšskeho nariadenia z roku 1654 z 10 obvodov. Bavorský ríšsky obvod mal v zmysle repartície postaviť 550 jazdcov a 1 968 peších vojakov.²⁶

Financovanie armády a jej vybavenie odevom a zbraňami bolo potrebné vyriešiť z centrálnej ríšskej vojenskej pokladnice, ktorej pomáhali aj decentralizované obvodné vojenské pokladnice. V ríšskom vojenskom základnom zákone zostalo viacero otázok nezodpovedaných, keďže v nich stavy a cisár nedosiahli dohodu. Takými otázkami bola vojenská disciplína, disponovanie vojenskými pokladnicami alebo otázka prijatia ríšskeho zboru generálov do služby. Celkovo ešte neboli pripravené základné predpoklady k zriadeniu stálej ríšskej armády, keďže toto vojsko bolo určené iba na to, aby slúžiac po určitú dobu vykonávalo určité úlohy. V skutočnosti kniežatá disponujúce väčšou politickou váhou využili túto reformu na rozšírenie svojej moci nad menšie ríšske stavy. Bavorský ríšsky obvod v roku 1683 vyslal pod vedením Maximiliána Emanuela II. kontingent, pozostávajúci pri-

²² V rokoch 1682 až 1685 sa pomerne často menili majitelia plukov a tým aj ich pomenovanie. Vid'. STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band.* München, 1904. s. 31 – 34., 159., 185., 196.

²³ STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band.* München, 1904. s. 196.

²⁴ STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band.* München, 1904. s. 204.

²⁵ HÜTTTL, L. *A török elleni háborúk a Német-római Birodalom szemszögéből. In Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján.* Szita László. Pécs, 1993. s. 57.

²⁶ HÜTTTL, L. *Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726.* München, 1976. s. 110.

bližne z 500 jazdcov a 1 000 pešiakov,²⁷ avšak ten do vojenských operácií o dva roky neskôr bezprostredne nezasiahol. Na jednej strane sa vykúpili zaplatením finančnej čiastky, na druhej strane zas na území ríšskeho obvodu bol vykonávaný nábor do armády bavorského kurfirsta, aby boli nahradené straty v jeho plukoch.

Hovoriac o zorganizovaní stálej bavorskej armády samozrejme musíme mať na zreteli aj vojenské schopnosti Maximiliána Emanuela II. Jeho otec v roku 1668 vymenoval za dvormajstra a zároveň vychovávateľa svojho sotva sedemročného syna skúseného vojaka, Henricha Marquis von Beauveau. V inštrukciách, ktoré markíz dostal, bola na dôležitom mieste aj vojenská výchova, to však neznamenalo, že Maximilián Emanuel II. dostal systematickú dôstojnícku výchovu. Kvôli úmrtiu jeho otca štúdium nemohol celkom dokončiť, avšak aj takto získal poznatky z vojenskej histórie, z fortifikačného umenia a z organizácie vojska. Maximilián Emanuel II. sa čulo zaujímal o vojenské záležitosti. Jeden z jeho biografov, Marcus Junkelmann, sa domnieval, že v teoretických znalostiach bavorský kurfirst nezaostával za svojimi rovesníkmi v podobnom veku, z ktorých sa neskôr tiež stali vojenský velitelia. Tú poznámku, podľa ktorej vyštudovanie všetkých vetiev vojenského umenia si vyžadovalo usilovnosť, vytrvalosť a sebadisciplínu, teda vlastností, ktoré Maximilián Emanuel II. nepoznal, považoval Junkelmann za neoprávnenú. Argumentoval tým, že povinnosťou vojenských veliteľov nebolo poznanie všetkých detailov vojenského umenia, keďže ani najsčítanejší a najskúsenejší velitelia sa pri niektorých vojenských operáciách (ako napr. obliehanie hradu) nemohli zaobísť bez znalostí odborníkov, ktorí sa danou oblasťou špeciálne zaoberali.²⁸

Pre Viedeň však nepredstavoval najväčší problém nedostatok vojenských znalostí alebo neskúsenosť mladého kurfirsta, ale skôr jeho arogancia spojená s ambicióznosťou. To sa ukázalo už v roku 1683. Vojenskú radu kresťanskej armády, chystajúcu sa na oslobodenie Viedne, charakterizovali rivalita, antipatie, diskusie a intrigy v tábore zhromaždených osobností s najvyššími hodnosťami (poľský kráľ, kurfirsti, ríšske kniežatá, markgrófi).²⁹ Maximilián Emanuel II. sa vtedy ešte zmieril s tým, aby sa bojov zúčastnil v centre, ktorého veliteľom bol maršal knieža Gregor Fridrich von Waldeck,³⁰ vedúc ľavý stup spoločne s kniežaťom z Bayreuthu a s piatimi bratmi cisárovnej, pochádzajúcej z rodu Wittelsbach.³¹

²⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Ka Karton No. 161. Fol. 14 – 21.; HÜTTL, L. *Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726*. München, 1976. s. 111.

²⁸ JUNKELMANN, M. *Kurfürst Max Emanuel von Bayern als Feldherr*. München, 2000. s. 48 – 49.

²⁹ JUNKELMANN, M. *Kurfürst Max Emanuel von Bayern als Feldherr*. München, 2000. s. 47.

³⁰ *Allgemeine Deutsche Biographie Band 8*. 1878. s. 701 – 709.

³¹ STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band*. München, 1904. s. 170 – 176.; VARGA, J. *J. Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682 – 1684-ben*. Budapest, 2007. s. 146.; EICKHOFF, E. *Velence, Bécs és a törökök*. Budapest, 2010. s. 401.

Po víťazstve na Kahlenbergu chcel mladík, ktorého Turci nazývali len „modrým kurfirstom“³² viesť už samostatné vojenské operácie. Bádenskému markgrófovi Ľudovítovi a Karolovi Lotrinskému sa však podarilo presvedčiť ho, že vojsko oslabené stratami, chorobami a odtiahnutiami musí zostať pokope. Napokon Maximilián Emanuel II. prekonal svoju urazenosť a odtiahol za spojeneckými oddielmi. Takto sa jeho vojaci, ktorí dorazili do tábora 19. októbra, mohli zúčastniť na úspešnom obliehaní Ostrihomu (19. – 28. októbra 1683).³³

Maximilián Emanuel II. v ďalšom roku už mohol dočasne prebrať pozíciu hlavného veliteľa kresťanskej armády obliehajúcej Budín, keďže Karol Lotrinský ochorel.³⁴ Mladý kurfirst bol presvedčený, že táto pozícia by mala patriť jemu: on bol služobne starším vojvodom vo vojenskej výprave, bol bavorským panovníkom a kurfirstom, kým Karol Lotrinský, ktorý nebol na čele žiadneho štátu, bol iba kniežaťom. Preto jeho najväčšou požiadavkou bolo to, aby mohol byť samostatným veliteľom, pod ktorého by bol zaradený aj knieža Karol. V prospech hlavného veliteľstva Karola Lotrinského hovorili okrem toho, že bol švagrom cisára aj jeho znalosti a skúsenosti. Dobrý vzťah medzi dvoma stranami sa snažili obnoviť cisár Leopold I. a kapucínsky páter Marco d' Aviano.³⁵

Maximilián Emanuel II. sa v roku 1685 pripojil k armáde obliehajúcej Nové Zámky len s oneskorením. Dovtedy viedol bavorské pomocné vojsko maršal Karl von Sereni, ktorému Karol Lotrinský dal za úlohu útok na tzv. Českú baštu. Počas obliehania dorazila do tábora spojencov správa o tom, že osmanské vojsko, vedené uhorským serdarom Šejtánom Ibrahimom pašom, obsadilo Vyšehrad a začalo obliehať aj Ostrihom. Vojenská rada spojeneckých vojsk sa rozhodla, že pôjde oslobodiť pevnosť pri Dunaji, disponujúcu kľúčovou dôležitosťou. Oslobodzujúce vojsko, ktorého ľavé krídlo viedol bavorský kurfirst, 16. augusta dosiaholo víťazstvo nad vojskom serdara pri obci Tát. O tri dni neskôr sa po rozhodujúcom ataku,

³² VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában*. Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 172.

³³ ÖStA KA AFA 1683-10-5; ÖStA KA AFA 1683-10-9; ÖStA KA AFA 1683-10-10; ÖStA KA AFA 1683-10-13; ÖStA KA AFA 1683-10-19; ÖStA KA AFA 1683-10-20.; ÖStA KA AFA 1683-10-21.; STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel*. *Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band*. München, 1904. s. 179 – 181.; SUGÁR, I. *Lehanyatlik a török félhold*. Budapest, 1983. s. 21 – 25.; VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában*. Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 65 – 66.; VARGA, J. J. *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682 – 1684-ben*. Budapest, 2007. s. 206.

³⁴ STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel*. *Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band*. München, 1904. s. 188.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 133.

³⁵ HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 133 – 134.

ktorého sa zúčastnili aj bavorskí vojaci, podarilo obsadiť aj pevnosť Nové Zámky.³⁶ Maximilián Emanuel II. sa už nemohol zúčastniť na ďalších vojenských operáciách jeho pluku, keďže po prehovárani zo strany d'Aviana sa na začiatku septembra vrátil k svojej manželke, k slamenej vdove Márii Antónii Terézii a neskôr 9. októbra manželský pár spoločne vpochodoval do Mníchova.³⁷

Kurfirst počítal s tým, že mu manželstvo otvorí možnosť, aby sa v nasledujúcom roku mohol stať hlavným veliteľom spojeneckej armády na území Uhorska. Cisár však nechcel z tejto pozície odvolať Karola Lotrinského, aby tak uvoľnil miesto mladšiemu a násilnejšiemu konkurentovi. Preto sa zrodilo kompromisné riešenie: pod vedením lotrinského kniežaťa zostane hlavná armáda, avšak pre Maximiliána Emanuela II. bude zostavená samostatná vojenská jednotka. Tak boli pod jeho velenie zaradené aj cisárske pluky a za jeho námestníka bol vymenovaný bádenský markgróf Ľudovít. Kurfirst nebol úplne spokojný s týmto rozhodnutím, avšak ho napokon prijal. Svojho zámeru, ktorým bolo získanie pozície hlavného veliteľa, sa nevzdal, získal ju však až v roku 1688.³⁸

Môžeme skonštatovať, že kurfirst za účelom získania vojenskej slávy z roka na rok vystavil pomerne početné vojsko. Tieto pomocné oddiely výraznou mierou prispeli k úspechom kresťanskej spojeneckej armády, čo sa Maximilián Emanuel II. snažil využiť tak, že požadoval pre seba najvyššiu vojenskú hodnosť. Verbovanie a vydržiavanie vojska, ako aj zabezpečenie žoldu pre neho, si však vyžadovalo vhodné a pevné finančné pozadie a základy. Ďalej by som chcel krátko predstaviť finančné pozadie postavenia a organizovania bavorského vojska.

Finančné pozadie postavenia bavorského vojska

V zmysle už spomenutej dohody z 26. januára 1683 bavorský kurfirst sľúbil, že do stavu pohotovosti zaradi 8 000 vojakov. Výmenou za to mu cisár ponúkol subsidium, ktoré v mierových časoch malo výšku 250 000 zlatých, avšak počas vojen stúpila táto čiastka na 450 000 zlatých.³⁹ V dohode stanovená suma bola tzv.

³⁶ Vid'. poznámku pod čiarou č. 4.

³⁷ HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 138.

³⁸ HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 139 – 141.

³⁹ HÜTTL, L. *Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726*. München, 1976. s. 105 – 107.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688*. Szita László. Pécs, 1989. s. 130 – 131.; HÜTTL, L. *A török elleni háborúk a Német-római Birodalom szemszögéből*. In *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján*. Szita László. Pécs, 1993. s. 57.; ORLOP, N. *Alle Herrscher Bayerns*. München, 2006. s. 385.; VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában*. Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 36.; VARGA, J. J. *Válaszúton. Thököly Imre és*

subsídium, ktoré dostal prenajímateľ vojska určitej početnosti za prenájom vojska na určitý čas. Táto suma mala pokryť všetky výdavky vojska. Subsídium predstavovalo veľmi dôležitú súčasť dohôd, v danej dobe dostali toto pomenovanie aj samotné zmluvy. Vďaka tejto štátnej podpore dokázali menšie a stredné krajiny Svätej rímskej ríše nemeckého národa odbremeniť svoj štátny rozpočet. Napr. aj Brandenburské kniežatstvo považovalo za významný zdroj príjmov, že postavené pluky nasadí na vzdialených bojiskách, dúfajúc v štedrú odmenu.⁴⁰ Počas doby „ozbrojenej neutrality“ Ferdinand Maria uhradil veľkú časť vojenských výdavkov z finančnej pomoci, ktorú dostal od francúzskeho panovníka, čoho výsledkom bolo, že svojmu dedičovi zanechal dobre naplnenú pokladnicu vďaka šetrnému a starostlivému spravovaniu financií.⁴¹ Jeho následník v záujme dosiahnutia svojich ambícií a cieľov už ani zďaleka nebol taký obozretný, ani šťastný. Keď totiž v novembri 1684 prostredníctvom vyslancov žiadal Maximilián Emanuel II. od viedenského dvora vyplatenie subsidia vo výške 875 000 zlatých, Dvorská komora nebola v takej situácii, aby vedela zhromaždiť požadovanú sumu, hoci aj samotný Samuel Oppenheimer⁴² sa všemožne snažil, aby peniaze poslali do Mníchova a aby bavorskí vojaci boli vhodne zásobovaní.

Cisársky dvor sa teda snažil znížiť výdavky všetkými možnými spôsobmi. Na jednej strane poslali bezprostredne do Mníchova 280 000 zlatých z Tirolska. Na druhej strane napriek tomu, že v zmluve z roku 1683 sa Leopold I. zaviazal uhradiť aj zásobovanie bavorských jednotiek, výdavky spojené s ubytovaním a prechodom vojsk chcel odpočítať z výšky subsidia. Na tretej strane kurfirstove vojsko po skončení vojenského ťaženia malo odtiahnuť domov, avšak Maximilián Emanuel II. chcel ušetriť svoju krajinu od ťažkostí spojených s vydržiavaním vojska, preto podpísal zmluvu s viedenským dvorom, aby jeho vojaci mohli zostať na území Uhorského kráľovstva do začiatku roku 1685.⁴³ Z tohto dôvodu chcel cisár zadržať

Magyarország 1682 – 1684-ben. Budapest, 2007. s. 72 – 73.; EICKHOFF, E. *Velence, Bécs és a törökök.* Budapest, 2010. s. 376 – 377.

⁴⁰ PAPKE, G. Von der Miliz zum stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus. In *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648 – 1939. Band 1.* Friedrich Forstmeier – Wolfgang von Groote – Othmar Hackl – Hans Meier-Welcker – Manfred Messerschmidt. München, 1983. s. 194 – 199.; VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában.* Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 36.

⁴¹ HÜTTL, L. *Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726.* München, 1976. s. 113.; PAPKE, G. Von der Miliz zum stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus. In *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648 – 1939. Band 1.* Friedrich Forstmeier – Wolfgang von Groote – Othmar Hackl – Hans Meier-Welcker – Manfred Messerschmidt. München, 1983. s. 222.; HÜTTL, L. Miksa Emanuel bajor választófejedelem és Magyarország visszafoglalása az oszmánoktól. In *Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből 1686 – 1688.* Szita László. Pécs, 1989. s. 137.

⁴² SZAKÁLY, F. Oppenheimer Sámuel működése, különös tekintettel magyarországi kihatásaira. In *Magyar – zsidó oklevéltár. XIV. 1742 – 1769.* Scheiber Sándor. Budapest, 1971, s. 31 – 78.

⁴³ ÖStA KA AFA 1685-1-7b; STAUDINGER, K. *Geschichte des kurbayerischen Heeres*

polovicu výšky sumy, figurujúcej v zmluve z roku 1683. Vyslanci bavorského dvora vymenovali všetky možné argumenty, aby dosiahli poslanie celej výšky subsidia. Napokon dostali prísľub, že kurfirstovi bude vyplatených 150 000 zlatých. Strana cisára však chcela zo sľúbenej sumy odpočítať 50 000 zlatých, pričom sa odvolávali na to, že v zmluve vyhotovenej 27. novembra spravil dotyčný kancelársky úradník chybu, keďže cisár dal prísľub len na zaplatenie 100 000 zlatých. Odvolávali sa na to, že bavorské vojská prišli do tábora obliehajúcich vojsk len s niekoľkotýždňovým oneskorením oproti ich plánovanému príchodu, teda dovtedy z nich cisár nemal nijaký osov a preto za dané obdobie nepovažoval za potrebné zaplatiť. Obe strany trvali na svojich stanoviskách, takže rokovania sa natiahli. V záujme toho, aby sa bavorský kurfirst aj naďalej angažoval vo vojne na území Uhorska, v roku 1685 a aj okolo Veľkej noci nasledujúceho roku bolo poslaných 50 000 zlatých mníchovskému dvoru. Dlhý viedenského dvora však výraznejšie nepoklesli. V roku 1686 dlhovala Dvorská komora ešte 250 000 zlatých spreď dvoch a 390 000 zlatých z predošlého roku. K tomu sa pridala ešte suma vyjednaná za vydržiavanie bavorských vojakov v období od 1. októbra 1685 do 1. januára 1686, ktorej výška predstavovala ďalších 125 000 zlatých.⁴⁴

Suma subsidia nemohla nijako pokryť všetky výdavky spojené s ambicióznymi plánmi kurfirsta. Bavorsko v rokoch 1683 a 1688 postavilo 30 000 nových vojakov a obetovalo pre vojnu proti Osmanskej ríši približne 15 miliónov zlatých.⁴⁵ Pre porovnanie, ročný rozpočet bavorského štátu predstavoval približne 2 milióny zlatých, k čomu prispievali provinciálne stavy porovnateľne veľkou čiastkou.⁴⁶ Nie je prekvapujúce, že pokladnica naplnená Ferdinandom Maria sa čoskoro vyprázdnila a Maximilián Emanuel II. bol nútený vziať si pôžičky od svojich poddaných a vyrúbať zvláštnu daň na kláštory. Výdavky presahujúce príjmy štátu však boli potrebné pre zvyšovanie osobnej slávy a politickej autority kurfirsta.⁴⁷

unter Kurfürst Max II. Emanuel. Geschichte des bayerischen Heeres. II. Band. München, 1904. s. 192 – 194.

⁴⁴ ÖStA KA HKRA 1685 Oktober Expedit No. 31.; HÜTTTL, L. *Max Emanuel. Der Blaue Kurfürst 1679 – 1726.* München, 1976. s. 146 – 148.

⁴⁵ PAPKE, G. Von der Miliz zum stehenden Heer. Wehrwesen im Absolutismus. In *Deutsche Militärgeschichte in sechs Bänden 1648 – 1939. Band I.* Friedrich Forstmeier – Wolfgang von Groote – Othmar Hackl – Hans Meier-Welcker – Manfred Messerschmidt. München, 1983. s. 222.; VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában.* Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 175.; HÜTTTL, L. *A török elleni háborúk a Német-római Birodalom szemszögéből.* In *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történetész konferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján.* Szita László. Pécs, 1993. s. 64.

⁴⁶ HÜTTTL, L. *A török elleni háborúk a Német-római Birodalom szemszögéből.* In *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történetész konferencia előadásai a város és a vár felszabadításának 300. évfordulóján.* Szita László. Pécs, 1993. s. 64.

⁴⁷ VARGA, J. J. *A fogyó félhold árnyékában.* Magyar História sorozat. Budapest, 1986. s. 175.

Zhrnutie

Zhrnúc uvedené môžeme skonštatovať, že obávajúc sa súčasnej expanzie Os-
manskej ríše a Francúzskeho kráľovstva mníchovský dvor udržiaval čoraz užšie
kontakty s cisárom. Svedčí o tom aj obranné spojenectvo uzavreté 26. januára 1683
a tiež aj manželstvo kurfirsta s Máriou Antóniou Teréziou. Mladý a ambiciózný
kurfirst okrem zmeny diplomatického kurzu začal s komplexnou vojenskou refor-
mou v záujme zvyšovania svojej politickej váhy. Počas tejto reformy sa mu podari-
lo postaviť početné vojsko. Jeho opatrenia boli úspešné, keďže bavorské pomocné
oddiely sa vyznamenali pri obliehaní Nových Zámkov a Košíc v roku 1685, a tiež
v bitke pri obci Tát. Avšak za úspechy a osobnú slávu muselo Bavorsko zaplatiť
veľmi vysokú cenu. V rokoch 1683 a 1688 kurfirst postavil do boja 30 000 vojakov
a na vojnu minul 15 miliónov zlatých. Táto suma ďaleko prekonala produkčný
potenciál bavorského štátu.

PROTIHABSBURSKÉ POVSTANIA V ROKU 1670 – 1711 V HISTORIOGRAFII

Peter Kónya

KÓNYA, Peter. Anti – Habsburg Uprisings in the Period 1670 – 1711 in Historiography In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 2, p. 21-45.

The paper deals with the detailed analysis of older and newer historical literature concerning anti – Habsburg uprisings. The author chronologically presents different approaches used within the framework of historiography development and its schools. He gradually presents works of the most important authors dealing with this issue, extensive editions of sources issued, and syntheses which originated in relation to the selected issues. Their number is, especially since the half of the 19th century up to now, quite high. The author also gives consideration to Slovak historiography in which the selected issue of the anti – Habsburg uprisings is still elaborated insufficiently. The paper represents the fundamental overview of present elaboration of the theme in the central European space with the emphasis on the territory of present Slovakia.

Key words: history, 17th century, 18th century, Anti – Habsburg Uprisings, Historiography.

Protihabsburské povstania od poslednej tretiny 17. storočia, najmä povstanie Františka II. Rákócziho, ale aj ďalšie ozbrojené vystúpenia proti panovníkovi v tej dobe, predstavovali od začiatkov historickej vedy v Uhorsku predmet bádania historikov. Samozrejme, ich prístupy, vedecké postupy a metódy, predmet záujmu a hodnotenia sa v priebehu viac ako polstoročia vyvíjali a neraz zmenili. Už v tom čase pritom záviseli nielen od konfesionálneho či politického zamerania, no takisto od regionálneho pôvodu a ďalších charakteristík autorov. Od začiatku pritom akýkoľvek vedecký výskum problematiky protihabsburských povstaní silne ovplyvňovala a neraz i deformovala skutočnosť, že od konca 18. storočia boli jedným z pilierov uhorskej národno-stavovskej ideológie a v nasledujúcom storočí potom moderného (uhorského) maďarského nacionalizmu. Aj z tohto dôvodu jednoznačne najväčší záujem témam protihabsburských povstaní venovala a venuje maďarská historická veda.

Pred modernou historickou vedou

Problematika protihabsburských povstaní sa stala predmetom historických diel už čoskoro po ich doznení a prvé práce s touto tematikou písali ich súčasníci, či dokonca priami aktéri. V prvej polovici 18. storočia sa udalostiam povstania Františka II. Rákócziho a predchádzajúcim udalostiam venovali jezuitskí historici. Ich práce sú dynasticky, prohabsbursky zamerané a povstania ako rebélie striktne odmietajú. Z ich radu sa vymyká dielo bývalého piaristického mnícha a neskôr sto-

ličného úradníka Gabriela Kolinovicsa. Jeho trinásťzväzková práca *Fulcrum commentariorum de rebus ungaricis*, ukončená r. 1741, sa od predchádzajúcich líši nie postojmi k monarchii, ale najmä publikovaným bohatým pramenným materiálom a komentármi.¹ V podobnom duchu pristúpili k protihabsburským povstaniam aj prví kritickí historici na sklonku 18. storočia, Juraj Pray a Štefan Katona.

V úplne inom duchu vychádzali historické či memoárové práce o protihabsburských povstaniach, najmä povstania Františka I. Rákócziho v zahraničí, kam sa po Salmárskom mieri uchýlili stovky kuruckých emigrantov. Jedným z najznámejších literárne činných kuruckých exulantov sa stal gróf Klement (Kelemen) Mikes, niekdajšie páža Františka II. Rákócziho. Jeho *Törökország levelkei* (Listy z Turecka), vydané v Uhorsku po prvý raz r. 1794 sú síce prvým dielom umeleckej prózy v maďarskej literatúre, obsahujú však množstvo spomienok a faktov zo života uhorských emigrantov. V roku 1739 bolo v Haagu vydané šesťzväzkové dielo *Histoire des Révolutions de Hongrie*,² podstatnú časť ktorého tvorili dejiny povstania a spomienky Františka II. Rákócziho (*Memoires du prince F. Rakoczzy sur la guerre de Hongrie, depuis 1703 jusqu'á a fin*³). Pozornosť zahraničnej verejnosti však vzbudzovali aj ďalšie z protihabsburských vystúpení v Uhorsku, ako dokumentuje napr. kniha *Merkwürdige Geschichte des Grafen Emmerich von Thököly und durch die ungarischen Missvergnüssten erregten Unruhen und Kriege*,⁴ vydaná v Lipsku v roku 1786.

K obratu v nazeraní historikov, spisovateľov i politikov na problematiku protihabsburských povstaní došlo až na sklonku 18. storočia, v súvislosti so vznikom národno-stavovskej opozície a protihabsburskou orientáciou uhorskej politiky. Po uhorských jakobínoch predstavil verejnosti na začiatku 19. storočia nový obraz Františka II. Rákócziho aj na základe spomínaných spomienok kniežaťa a dobových písomností (bol zemplínskym stoličným archivárom) František Kazinczy. Protihabsburské povstania, osobnosti ako František II. Rákóczi či Imrich Thököly získali pevné miesto v štruktúre stavovsko-národnej ideológie i rodiaceho sa maďarského nacionalizmu. V druhej štvrtine storočia, v reformnom období sa tematika protihabsburských povstaní stala predmetom záujmu všetkých významných spisovateľov či politikov, vrátane Alexandra Petőfiho aj Ľudovíta Kossutha. Počas revolúcie a oslobodzovacej vojny rokov 1848 a 1849 ešte viac posilnila toto chápanie protihabsburských povstaní.⁵

V duchu národného romantizmu

¹ Napriek nesmiernej faktografickej bohatosti nebola práca preložená do maďarčiny, ani slovenčiny a dodnes ostáva v rukopise. KÖPECZI, Béla – R. VÁRKONYI, Ágnes. *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 2003, s. 555.

² Dejiny prevratov v Uhorsku.

³ Spomienky kniežaťa F. Rákócziho na vojnu v Uhorsku od r. 1703 až do jej konca.

⁴ Príbeh grófa Imricha Thökölyho a nepokojov a vojen, vyvolaných uhorskými nespokojencami.

⁵ KÖPECZI, Béla – R. VÁRKONYI, Ágnes, s. 11 – 12.

Prvé skutočne vedecké práce historikov o protihabsburských povstaniach začali vznikať na začiatku druhej polovice 19. storočia, s nemalým podielom porevolučných emigrantov, ktorí sa v exile oboznámili s archívnym materiálom a staršími publikovanými prácami. Karol Ráth vydal r. 1861 po prvý raz v maďarčine Rákócziho spomienky. Historik Ladislav Szalay sa téme povstania Františka II. Rákócziho venoval nielen vo svojich šesťzväzkových Dejinách Uhorska (*Magyarország története*), ale po návrate zo Švajčiarska napísal aj niekoľko samostatných prác s touto problematikou (napr. neukončená kniha *II. Rákóczi Ferenc bujdosása*). Na sklonku 60. rokov ukončil svoju šesťdielnu syntézu uhorských dejín ďalší z emigrantských historikov Michal (Mihály) Horváth (*Magyarország története*). Nová generácia historikov zakladala svoje práce na obrovskom množstve archívneho materiálu, ktorý v nich sčasti aj sprístupňovali čitateľom. Tento prístup ďalej rozvíjali po návrate do vlasti po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (spolu s nimi aj ďalší historici, už zo zdrojov domácich archívov) a po roku 1867 sa tak maďarská (uhorská) historická spisba dostala na skutočne vedeckú úroveň. V plnom rozsahu sa to týka aj výskumu obdobia protihabsburských povstaní.⁶

V polovici storočia začal tvoriť aj prvý veľký historik, špecializujúci sa na protihabsburské povstania a významný predstaviteľ historiografie tzv. národného romantizmu, Koloman (Kálmán) Thaly. Thaly sa stal na dlhé desaťročia autorom najväčšieho počtu prác s tematikou protihabsburských povstaní, najmä povstania Františka II. Rákócziho a udal smer bádania i interpretácie tohto obdobia, ktorý v rôznych podobách rezonoval po celé nasledujúce storočie. Thaly sa predstavil verejnosti ešte pred vyrovnaním publikovaním životopisu generála Bottyána (*Bottyán János, I. Rákóczi Ferenc vezénylő tábornoka*), bohatého na pramenný materiál, avšak bez relevantných hodnotení. Potom, ako r. 1863 úrady skonfiškovali časť nákladu populárnych novín (*Nemzeti Képes Újság*) kvôli jeho hodnoteniu osobnosti Františka II. Rákócziho, stal sa jedným z najvýznamnejších historikov tohto obdobia a začal formovať historické vedomie celej generácie. V nasledujúcich štyroch desaťročiach vydal celý rad monografických prác a desiatky štúdií, venovaných rôznym aspektom posledných protihabsburských povstaní, ako boli napr. trojzväzková práca o Mikulášovi Bercsényim (*Gróf székesi Bercsényi c család 1470 – 1835*), o mladosti Františka II. Rákócziho (*II. Rákóczi Ferenc ifjúsága*), o generálovi Ocskayovi (*Ocskay László, II. Rákóczi Ferenc fejedelem dandárkona és a felső-magyarországi hadjáratok, 1703 – 1710*), či o viacerých udalostiach povstania Imricha Thökölyho (*Az 1683-iki táborozás történetéhez*).

Ešte významnejšia je však jeho neúnavná a doteraz neprekonaná edičná činnosť. Ešte v 60. rokoch, potom ako známy historik a heraldik Ivan (Iván) Nagy publikoval denníky Imricha Thökölyho z r. 1689 – 1694, vydal Thaly prvý z dvoch zväzkov dokumentov k Thökölyho povstaniu (*Késmárki Thököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai*), v čom pokračoval v nasledujúcom desaťročí (*Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai*). Edíciu dokumentov k tomuto povstaniu uzavrel Karol (Károly) Torma pub-

⁶ GUNST, Péter. *A magyar történetírás története*. Debrecen 1995, s. 135 – 145.

likovaním Thökölyho denníka z r. 1676 – 1678. Udalostiam obidvoch povstani venoval edíciu historických denníkov (*Történelmi naplók 1666 – 1719*). Najväčší význam však mali a dodnes majú jeho pramenné edície k povstaniu Františka II. Rákócziho. V roku 1873 začal vydávať sériu dokumentov *Archivum Rákóczianum* a bol autorom prvých desiatich zväzkov edície: troch dielov korešpondencie Františka II. Rákócziho (*II. Rákóczi Ferenc leveleskönyvei levéltárának egykorú lajstromaival*), piatich dielov korešpondencie Mikuláša Bercsényiho (*Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez a Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveleskönyvei és más emlékezetre méltó írásai*), ako aj listov a ďalších dokumentov k činnosti generála Jána Bottyána (*Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetre méltó iratok 1686 – 1716*).

Thaly svojou neúnavnou činnosťou a zhromaždením obdivuhodného množstva archívnych dokumentov výrazne ovplyvnil nielen historiografiu, ale aj nazeranie na obdobie protihabsburských povstani a najmä na Františka II. Rákócziho v radoch verejnosti a v konečnom dôsledku historické vedomie. Svoju dráhu začínal ako básnik, čo zanechalo stopu na jeho vyjadrovacích a interpretačných schopnostiach. Napriek hlbokoj znalosti prameňov neinterpretovoval históriu vždy objektívne, idealizoval osobnosti kuruckého odboja, najmä postavu Františka II. Rákócziho a vytvoril tak schému čierneho-bieleho chápania celého obdobia ako kurucko-labanckého boja dobra so zlom. Pri konštruovaní tohto obrazu sa nezastavil ani pred zamlčováním prameňov, ich tendenčnou interpretáciou či dokonca podsúvaním vlastných veršov ako dobových dokumentov. Výrazne ho pritom ovplyvnila jeho politická orientácia ako poslanca za Stranu nezávislosti. Napriek týmto negatívnym znakom Thalyho tvorby viaceré jeho práce, najmä pramenné edície ostávajú dodnes neprekonané a predstavujú základnú výbavu všetkých historikov, skúmajúcich obdobie protihabsburských povstani.⁷

Nie všetci historici národného romantizmu v dualistickom Uhorsku však pristupovali k tejto téme rovnako tendenčne. Viacerí sa na základe hlbokého pramenného výskumu usilovali o podanie objektívneho hodnotenia minulosti a niektorí vystúpili aj s Thalyho kritikou. Prvým z nich bol Július (Gyula) Pauler, ktorý r. 1876 vydal dvojzväzkové dielo, venované udalostiam Wesselényiho sprisahania (*Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. 1664 – 1671*). V snahe vyhnúť sa ideologickým stretom protestantskej protihabsburskej a katolíckej prohabsburskej koncepcie sa však v ďalších rokoch začal zaoberať témami zo stredovekých dejín.⁸

Ďalšou pozoruhodnou osobnosťou bol Dávid Angyal, ktorý r. 1882 ako začínajúci historik vystúpil s kritikou Thalyho koncepcie v recenzii na jeho knihu o generálovi Ocskayovi. O niekoľko rokov, v r. 1888 a 1889, vydal svoju najvýznamnejšiu prácu, dvojdielne dielo o Imrichovi Thökölym (*Késmárki Thököly*

⁷ Bližšie o tvorbe Thalyho R. VÁRKONYI, Ágnes. *A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban I, II*. Budapest 1973; Thaly Kálmán és történetírása (a mű teljes bibliográfiájával). Budapest 1961.

⁸ GUNST, s. 154 – 155.

Imre I, II).⁹ Dávidova kniha o živote a dobe kuruckého kráľa je napísaná na základe dôkladného kritického štúdia prameňov, v duchu moderných pozitivistických prístupov, bez predchnutého vlasteneckého pátosu, zbytočného nacionalizmu a idealizácie hrdinov boja za slobodu. Podobne ako Thaly, aj on sprístupnil vo svojom diele obdivuhodné množstvo archívnych dokumentov.¹⁰

Napriek hlasom Angyala a ďalších historikov ostal až do zániku Uhorska určujúcim v historiografii Thalyho národno-romantický prístup. Nekritické heroizovanie osobností a čierno-biele kurucko-labancké vídenie doby protihabsburských povstaní našlo výraz v celom rade populárnych či publicistických kníh, článkov, literárnych i umeleckých diel. Meno Rákócziho, Bercsényiho a ďalších vedúcich osobností protihabsburského odboja dostali školy, ulice, námestia, no takisto združenia a spolky v celej krajine. Najväčšie rozmery dosiahol tento vlastenecký záujem o kuruckú dobu a jej hrdinov v jeseni 1906, v čase pochovania ostatkov Františka II. Rákócziho, Heleny Zrínskej, Mikuláša Bercsényiho a Imricha Thökölyho, privezených Thalyom z Turecka, v Košiciach a Kežmarku. Národno-romantické blúznenie kritizovali vtedy viacerí poprední činitelia kultúrneho života.¹¹

Ďalším významným historikom tohto smeru, aj keď z iného politického tábora ako Thaly bol Alexander (Sándor) Takács. Aj on postavil svoje diela na dôkladnej znalosti úctyhodného množstva archívneho materiálu, a to hlavne z dvorného a štátneho archívu vo Viedni. Popri niekoľkých štúdiách o osobnostiach, hospodárskych či vojenských otázkach protihabsburských povstaní napísal rad prác z duchovných dejín. V čase mileniárnych osláv, na sklonku 19. storočia (1895 – 1898), vyšla výpravná desaťdielna syntéza uhorských dejín, pod hlavnou redakciou Alexandra (Sándora) Szilágyiho (*Magyar nemzet története*). Obdobie protihabsburských povstaní zveril zostavovateľ dvom skúseným historikom: Dávidovi Angyalovi a Ignácovi Acsády. Kým Angyal spracoval prvú polovicu 17. storočia, siedmy diel syntézy, venovaný vláde Leopolda I. a Jozefa I., do ktorej patrili aj posledné protihabsburské povstania, na vysokej úrovni, s bohatou faktografiou napísal známy hospodársky a spoločenský historik Ignác Acsády.¹²

Posledným veľkým dielom národno-romantickej historickej spisby o protihabsburských povstaniach bol trojzväzkový životopis Františka II. Rákócziho od Alexandra (Sándora) Márkiho, vydaný v rokoch 1907 – 1910 (*II. Rákóczi Ferenc*). Z hľadiska objemu spracovaných prameňov a faktografickej bohatosti ide o impozantné dielo, ktoré však, popri nesporných kladoch a pozitivistickej interpretácii dokumentov, neprekročilo rámec Thalyho koncepcie, ktorému, ostatne, autor knihu aj venoval.¹³ Popri vojenských, politických či spoločenských aspektoch protihabs-

⁹ ANGYAL, Dávid. *Késmárki Thököly Imre I, II*. Budapest 1888, 1889.

¹⁰ R. VÁRKONYI, Ágnes. Angyal Dávid a történetíró. Tudománytörténeti vázlat. In *A konzervatív kortárs*. Tanulmányok Angyal Dávidról. Eds. Császtvay, T., Halász, F., Ujváry, G. Budapest 2009, s. 69 – 95.

¹¹ KÖPECZI, Béla – R. VÁRKONYI, Ágnes, s. 12 – 14.

¹² ACSÁDY, Ignác. *Magyarország története I. Lipót és I. József korában*. Budapest 1898.

¹³ MÁRKI, Sándor. *II. Rákóczi Ferenc*, I-III. Budapest 1907.

burských povstanií a celého ich obdobia vznikli aj cenné diela, venované konfesionálnemu vývinu. Karol (Károly) Rác vydal dvojdielnu prácu o Prešporských krvavých súdoch (*A Pozsonyi vértörvényesék áldozatai*)¹⁴ a významný evanjelický cirkevný historik Michal (Mihály) Zsilinszky monumentálne viacväzkové dielo o náboženských rokovaniach Uhorského snemu do r. 1711 (*A magyar országyűlések vallásügyi tárgyalásai*), spolu s niekoľkými menšími knihami o snemových rokovaniach tohto obdobia (*Az 1681-iki Soproni országgyűlés történetéhez; Egy forradalmi zsinat története*). Obdobie dualizmu, najmä od sklonku storočia, prinieslo celý rad cenných menších článkov a edícií dokumentov, zväčša publikovaných v časopisoch *Századok* a *Történelmi Tár*.

Duchovno-historická historiografia

Nové, resp. iné pohľady na celé obdobie protihabsburských povstanií a jeho osobnosti priniesla historiografia medzi dvoma svetovými vojnami. Jeden z jej najvýznamnejších predstaviteľov, Gyula Szekfű, publikoval svoju programovú prácu o exile Františka II. Rákócziho (*Száműzött Rákóczi*) ešte v predchádzajúcom období, r. 1913. Predstavovala rozchod maďarskej historiografie s Thalym a jeho prekonaným zastaraným národným romantizmom. V duchu nastupujúceho duchovno-historického prístupu sa zameral na vnútorný svet, uvažovanie a konštrukcie kniežat'a v dvoch desaťročiach, strávených vo vyhnanstve a svoje závery spätne aplikoval na jeho predchádzajúci život, vrátane povstania. To, v zmysle kurucko-labanckých a habsbursko-uhorských opozitných schém potom odmietol ako nemoderné a dopredu odsúdené na neúspech. Jeho práca vyvolala obrovský rozruch, pričom časť historikov ju odmietla, časť (aj liberálnejších ako napr. Angyal) oprávnene podrobila kritike. Vyvolala však hystériu národne orientovanej tlače, ktorá sa preniesla aj na pôdu parlamentu.¹⁵ Szekfű svoje názory, čiastočne korigované a rozšírené o nové, doteraz neskúmané rozmery (ako napr. poddanská otázka), rozvinul neskôr v r. 1928 – 1934 vo svojich päťdielnych *Dejinách Uhorska*, ktoré vydal v spoluautorstve s Bálintom Hómanom (*Magyar Történet*).¹⁶ Nad'alej viac-menej ostával na prohabsburských pozíciách.

Popri ďalších historikoch v tomto období vynikol najmä Árpád Markó, ako autor viacerých moderných vojensko-historických štúdií z obdobia povstania Františka II. Rákócziho. Z príležitosti dvojstého výročia smrti Františka II. Rákócziho vyšiel r. 1935 dvojdielny zborník (*Rákóczi Emlékkönyv*), do ktorého prispeli všetci historici, zaoberajúci sa týmto obdobím, pričom svoj výskum rozšírili o nové oblasti spoločenského života a otvorili niektoré nové, dovtedy neznáme témy. Imre Lukinich rozšíril r. 1935 edíciu *Archivum Rákócziánium* vydaním jej ďalších dvoch zväzkov, zaoberajúcich sa velezradným procesom s Františkom II. Rákóczim. Samozrejme, aj v tomto období, podobne ako na prelome storočí, vznikli desiatky

¹⁴ RÁCZ, Károly. *A Pozsonyi vértörvényesék áldozatai 1674-ben*. Lugos 1889.

¹⁵ KÖPECZI, Béla – R. VÁRKONYI, Ágnes, s. 15 – 17.

¹⁶ HÓMAN, Bálint – SZEKFŰ, Gyula. *Magyar történet I – V*. Budapest 1928 – 1932.

d'alších odborných a populárnych kníh a množstvo článkov, venovaných dobe protihabsburských povstanií.

V znamení marxistickej historickej spisby

Druhá svetová vojna, okupácia a ďalšie vojnové udalosti znamenali koniec dovedy panujúceho duchovno-historického prístupu v historiografii. V druhej polovici 40. rokov, najmä pod vplyvom politického diania v krajine, získala prevahu marxistická historická veda. Pre marxistických historikov sa stali protihabsburské povstania a ich vodcovia veľmi príťažlivou témou. V novej medzinárodnopolitickej situácii bipolárneho sveta a v nových domácich spoločensko-politických podmienkach tzv. budovania základov socializmu nadobudli protihabsburské povstania, ako široké spoločenské hnutia za „národnú nezávislosť“, namierené proti cudziemu, nemeckému, dokonca až „koloniálnemu“ či „imperialistickému“ útlaku, za účasti masy poddaných v „triednej“ jednote so šľachtou, obrovský význam. Historická veda sa rozišla s akýmkoľvek prohabsburskými, protirečivými či realistickými hodnoteniami a vo viacerých oblastiach sa vrátila k viacerým východiskám a záverom thalyovského národného romantizmu. Pritom však nesporne ďalej posunula poznanie doby a otvorila pre vedecké bádanie ďalšie aspekty týchto hnutí, činnosti ich vedúcich osobností i celého obdobia.

Protihabsburské povstania, predovšetkým povstanie Františka II. Rákócziho (kvôli jeho sociálnemu rozmeru, vysokej účasti poddaných i detronizácii panovníka) zaujali mimoriadne významné miesto v historickom povedomí, školskom vyučovaní dejepisu i komunistickej vlasteneckej výchove a propagande vôbec. V duchu národného romantizmu, rozšíreného o triedne hľadisko, boli hodnotené ako národné oslobodzovacie hnutia a pre už spomínané povstanie Františka II. Rákócziho sa začal všeobecne používať termín *boj za slobodu (szabadságharc)*. Po niektorých nekritických a výskumom nepodložených ideologických historických prácach (napr. Aladára Móda a ďalších dobových autorov) však už v polovici 50. rokov začali vychádzať aj skutočne vedecké diela, založené na kritickom prístupe k prameňom, samozrejme, vtedy ešte silne poznačené dobou. V tom čase sa popri autoroch, tvoriacich už v predchádzajúcom období objavila veľmi aktívna mladá generácia historikov, reprezentovaná najmä Tamásom Esze, Ágnes R. Várkonyi, Béloom Köpeczym, Gusztávom Heckenastom, László Benczédym, László L. Nagyom, Kálmánom Bendom, či Imre Bánkútím. Títo v nasledujúcich troch desaťročiach viedli rozsiahle bádania k tejto problematike a z veľkej časti na základe výsledkov pramenného výskumu do konca 80. rokov publikovali celý rad monografických prác a stovky vedeckých štúdií, ktoré výrazne posunuli dopredu poznanie protihabsburských povstanií a ich doby v celej jej komplexnosti.

Už r. 1952 vydal László Benczédy nevel'kú knihu o kuruckom povstaní v Tokajskom Podhorí (*Hegyaljai kuruc felkelés*),¹⁷ vôbec prvú, ktorá z vedeckého hľadiska skúmala túto významnú udalosť. V tom istom roku publikoval Tamás Esze svoju prácu o zátiskom povstaní ľudových kurucov, ktoré predchádzalo povstaniu

¹⁷ BENCZÉDI, László. *A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben*. Budapest 1954.

Františka II. Rákócziho (*Tiszaháti felkelés*).¹⁸ O rok neskôr vyšla kniha o povstaní Františka II. Rákócziho od Gusztáva Heckenasta (*A Rákóczi-szabadságharc*).¹⁹ V roku 1955 vydali Béla Köpeczi a Ágnes R. Várkonyi vôbec prvú vedeckú prácu o živote a činnosti Františka II. Rákócziho (*II. Rákóczi Ferenc*),²⁰ ktorá sa do nedávnej minulosti dočkala ešte ďalších dvoch prepracovaných a doplnených vydaní. V rokoch 1956 – 1961 zostavili K. Benda, T. Esze, F. Maksay a I. Pap ďalšie dva zväzky edície *Archivum Rákóczianum*, s korešpondenciou Pavla Rádayho (*Ráday Pál iratai I, II*).

V nasledujúcich troch desaťročiach, do konca 80. rokov, spracovali historici mnohé parciálne otázky protihabsburských povstaní v r. 1670 – 1711 a ich doby. Aj keď podstatná časť bádania sa stále zameriavala na povstanie Františka II. Rákócziho, vedeckého spracovania sa dočkali aj viaceré aspekty povstania Imricha Thökölyho a ďalšie hnutia či udalosti tohto obdobia. Vyšlo množstvo vedeckých prác, venovaných jednotlivým povstaniam, životu a dielu ich vedúcich osobností a viacerým stránkam či aspektom týchto hnutí. Ich stručná analýza by zabrala rozsah celej knihy, a preto sa obmedzím iba na niektoré vybrané diela. Predovšetkým politickému vývinu a životu Františka II. Rákócziho sa venovala Ágnes R. Várkonyi (*A fejedelem gyermekora, 1989, II. vydanie 2002; Buda visszavívása, 1986; Magyarország visszafoglalása 1683-1699, 1987*), ktorá bola aj autorkou príslušnej časti v doteraz najkomplexnejšej a najmodernejšej syntéze uhorských (maďarských) dejín, spracúvajúcej obdobie 1686 – 1711 (*Magyarország története 1686-1790, Ed. Ember Gy. – Heckenast, G., 1989*). V roku 1976 publikovala s Béloom Köpeczim druhé, doplnené a prepracované vydanie životopisu Františka II. Rákócziho. Z tejto problematiky uverejnila aj stovky vedeckých štúdií a odborných článkov.

Béla Köpeczi sa venoval predovšetkým zahraničným kontaktom Františka II. Rákócziho a pôsobeniu kurucov či kuruckých emigrantov v cudzine. Napísal viacero monografických prác (*A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország, 1966; Döntés előtt. Az ifjú Rákóczi eszmei útja, 1982; Egy cselszövő diplomata Klement Mihály 1689 -1720, 2000; A bujdosó Rákóczi, 1991*) a desiatky vedeckých štúdií, predovšetkým s touto problematikou. Významné štúdie s tematikou zahraničných kontaktov a diplomacie Františka II. Rákócziho a Imricha Thökölyho publikoval Kálmán Benda.

Gusztáv Heckenast sa venoval viacerým aspektom povstania (politickým, vojenským), predovšetkým však hospodárskym dejinám tohto obdobia (*Fegyver- és lőszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban, 1959; A Habsburgok gazdaságpolitikája a 17. – 18. században, 1991*). Podobne najmä hospodárskymi stránkami povstania Františka II. Rákócziho sa zaoberal Imre Bánkúti (popri viacerých štúdiách monografia venovaná Satmárskemu mieru *A szatmári béke*).

¹⁸ ESZE, Tamás. *A tiszaháti felkelés*. Budapest 1952.

¹⁹ HECKENAST, Gusztáv. *A Rákóczi-szabadságharc*. Budapest 1953.

²⁰ KÖPECZI, Béla – R. VÁRKONYI, Ágnes. *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 1955.

Z vojenských historikov bol spočiatku činný Árpád Markó, známy z predchádzajúceho obdobia, ktorý do 60. rokov vydával články s problematikou povstania Františka II. Rákócziho.²¹ V 70. rokoch ho vystriedal László Nagy, autor cenných prác z dovedy takmer neznámej problematiky vojenských stránok protihabsburských povstaní prvej polovice 17. storočia, kuruckého hnutia a povstania Imricha Thökölyho („*Megint fölszánt magyar világ van...*“, 1985; „*Nem jöttünk égi hadak útján...*“, 1982; „*Kuruc életünket megállván csináljuk...*“, 1983). V 80. rokoch začali publikovať svoje práce dvaja mladí vojenski historici, István Czigány, zameraný na charakter a štruktúru vojsk a József Zachar, venujúci sa kuruckej vojenskej emigrácii a vojnovým konfliktom tohto obdobia na európskom kontinente (*Franciaország magyar marsallja. Bercsényi László*, 1987; *Idegen hadakban. Nemzet és emlékezet*, 1984). Ťažisko ich činnosti patrí však až do obdobia od posledného decénia 20. storočia.

Z viacerých literárnych historikov, ktorí sa zaoberali problematikou protihabsburských povstaní v literatúre a tradíciách, možno spomenúť aspoň Lajosa Hoppa a Istvána Käfera. Zo zahraničných historikov, píšucich po maďarsky sa problematike posledných protihabsburských povstaní, predovšetkým rozličným aspektom vývinu v Sedmohradsku počas povstania Františka II. Rákócziho, venoval najmä András Magyarai.

Veľký význam pre vývin názorov a vytýčenie smerov ďalšieho bádania v oblasti protihabsburských povstaní sledovaného obdobia malo niekoľko veľkých vedeckých konferencií, príspevky z ktorých boli publikované v samostatných zborníkoch na prelome 70. a 80. rokov minulého storočia. Zborník Rákócziovských štúdií (*Rákóczi – Tanulmányok*), vydaný r. 1980 zostavili Béla Köpeczi, Lajos Hopp a Ágnes R. Várkonyi.²² Poskytuje viac-menej komplexný pohľad vtedajšej historiografie na povstanie Františka II. Rákócziho a jeho vedúcu osobnosť. Sústredil sa pritom na štyri okruhy problémov: štát a spoločnosť, zahraničná politika, umenie a tradícia a dokumenty k povstaniu. Má 780 strán textu, vrátane menného a miestneho registra. Obsahuje viac ako tri desiatky vedeckých štúdií od autorov ako boli Ágnes R. Várkonyi, András Magyarai, Gusztáv Heckenast, Zsolt Trocsányi, Géza Perjés, Kálmán Benda, Imre Bánkúti, Béla Köpeczi, Tibor Fabiny, Lajos Hopp či Tamás Esze a ďalší historici a literárni historici.

V tom istom roku vydalo vydavateľstvo maďarskej akadémie vied aj ďalší, rozsahom skromnejší zborník, ktorý zostavil Kálmán Benda – Európa a Rákócziho boj za slobodu (*Európa és a Rákóczi-szabadságharc*).²³ Svoje príspevky v ňom publikovalo 39 autorov, popri menách, spomínaných pri predchádzajúcom zborníku, aj viacerí zahraniční historici: ruskí, tureckí, nemeckí, francúzski, rumunskí, bulharskí a i.

²¹ Výber z jeho diela z dejín povstania Františka II. Rákócziho publikoval r. 2003 vojenský historik Kálmán Mészáros: MARKÓ, Árpád. *II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok*. (Ed. Mészáros, Kálmán). Budapest 2003.

²² *Rákóczi - tanulmányok*. Eds. Köpeczi, B., Hopp, L., R. Várkonyi, Á. Budapest 1980.

²³ *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Ed. Benda, K. Budapest 1980.

O tri roky neskôr, r. 1983, na trojsté výročie porážky Osmanov pri Viedni a nasledujúcich udalostí, sa konala konferencia, venovaná povstaniu Imricha Thökölyho. Toto povstanie a jeho vedúca osobnosť boli v maďarskej historiografii v tieni jeho nevlastného syna Františka II. Rákócziho. Príčinou tohto stavu, ktorý pretrváva dodnes a neumožňuje objektívne spracovanie tohto významného protihabsburského hnutia, bola a je predovšetkým jeho úzka spätosť s osmanskou mocou v čase, keď ohrozovala centrum strednej Európy a zomkli sa proti nej všetky západné veľmoci. Aj kvôli tomu mal zborník *Thököly-felkelés és kora*, zostavený László Benczédim, nesmierny význam. Príspevky dvadsiatich ôsmich historikov na takmer tristo stranách zachytávajú stav poznania tejto problematiky, vrátane najnovších bádání v maďarských a zahraničných archívoch. Popri ďalších autoroch výsledky svojho výskumu v zborníku publikovali: László Benczédi, Ferenc Maksay, László Nagy, János J. Varga, Ferenc Szakály, Béla Köpeczi, Zsolt Trócsányi, János Kalmár, Kálmán Benda, Lajos Hopp, Katalin Péter či Ágnes R. Várkonyi. V zborníku sú aj príspevky zahraničných historikov: z Rakúska, Francúzska či Poľska. Slovenskú historickú vedu reprezentoval Vojtech Kopčan a českú Marie Marečková.²⁴

Aj v povojnovom polstoročí pokračovalo vydávanie edícií dokumentov z obdobia protihabsburských povstaní, najmä povstania Františka II. Rákócziho. V rokoch 1978 a 1984 vyšli prvé dva zväzky tretieho radu edície *Archivum Rákócziánium*, a to Rákócziho spomienky a Rákócziho politická a etická posledná vôľa, zostavené Béloom Köpeczim. Zároveň bolo v tomto období publikovaných niekoľko desiatok väčších či menších pramenných edícií, v rámci zborníkov, časopisov alebo samostatných zväzkov, spravidla od popredných historikov, venujúcich sa tejto problematike. Jedným z najznámejších je dvojdielna práca *Rákóczi Tükör*, obsahujúca najmä úryvky z rôznych správ, denníkov a spomienok domácich a zahraničných účastníkov povstania Františka II. Rákócziho, zostavená r. 1973 Béloom Köpeczim a Ágnes R. Várkonyi.²⁵

V poslednom štvrtstoročí

Novú vlnu záujmu o protihabsburské povstania, ako aj nové prístupy, hodnotenia a názory na nich priniesla doba po páde socializmu od začiatku 90. rokov 20. storočia. Popri stále tvoriacej starej generácii historikov nastúpila v tomto období silná mladá generácia, ktorá vniesla do historickej spisby nové pohľady.

Zo starších autorov vo svojej práci pokračovali Ágnes R. Várkonyi, Béla Köpeczi, Imre Bánkúti, Gusztáv Heckenast, István Czígány, József Zachar či János J. Varga. Popri desiatkach štúdií v časopisoch a zborníkoch, vydali viaceré monografické diela, neraz zhrnujúce ich celoživotné výskumy. Béla Köpeczi napísal niekoľko kníh, venovaných kuruckým diplomatom a zahraničným vzťahom povstania (*A bujdosó Ráklóczi, 1991; Brenner Domokos, a Rákóczi-szabadságharc és a bujdosás diplomáciája, 1996; Egy cselszövő diplomata, Klement Mihály*

²⁴ *Thököly-felkelés és kora*. Ed. Benczédi, L. Budapest 1983.

²⁵ *Rákóczi tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. I., II.* (Ed. Köpeczi, B. – R. Várkonyi, Á.) Budapest 1973.

1689-1720, 2000; II. Rákóczi Ferenc külpolitikája, 2002, Kuruc diplomaták Európa kelôetén, 2005). Ágnes R. Várkonyi vydala niekoľko kníh venovaných vývinu krajiny v dobe protihabsburských povstaní (*Europica varietas – Hungarica varietas*, 1994; *A Királyi Magyarország 1526-1699*, 1989), r. 2002 publikovala druhé a prepracované vydanie svojej práce o detstve Františka II. Rákócziho (*A fejedelem gyermekkora*). V roku 2004 spolu s Bélom Kőpeczim vydali tretie, prepracované a doplnené vydanie Rákócziho životopisu (*II. Rákóczi Ferenc*, 2004). V ďalších prácach sa venovala Mikulášovi Zrínskemu a Helene Zrínskej (*Európa Zrínyije*, 2010; *Zrínyi Ilona „Európa legbátrabb asszonya“*, 2010).

Imre Bánkúti popri viacerých edíciách vydal r. 1991 svoju významnú monografiu o hospodárskych problémoch povstania Františka II. Rákócziho (*A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái*). Gusztáv Heckenaszt napísal významnú encyklopedickú prácu o vyšších dôstojníkoch, politikoch a diplomatoch obdobia povstania Františka II. Rákócziho, ktoré však už do tlače pripravil mladý historik Kálmán Mészáros (*Ki-kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban*, 2005). János J. Varga sa zaoberal najmä habsburskou politikou v 80. rokoch 17. storočia a povstaní Imricha Thökölyho (*Berendezkedési tervzetek Magyarországon a török kiűzésének időszakában*, 1993; *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682-1684-ben*, 2000). Spolu s Jánosom Kalmárom, zameriavajúcim sa najmä na historiografiu obdobia protihabsburských povstaní, vydal r. 2010 v Stuttgarte monografiu *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn (1688-1690)*. Z vojenských historikov spomeniem aspoň Istvána Czigány²⁶ a Józsefa Zachara (*Válogatott hadtörténeti írások*, 2008), autorov mnohých vedeckých štúdií z problematiky vojenských dejín tohto obdobia.

V období po roku 1990 sa o slovo prihlásil aj celý rad nových, mladších historikov, ktorí sa neraz zamerali na nespracované témy. Sándor Gebei sa už v predchádzajúcom období orientoval na vzťahy Rákócziovcom s Poľskom a Ruskom, čomu venoval mnoho štúdií a článkov a r. 2013 vydal monografiu *II. Rákóczi Ferenc és a Rzeczpospolita*. V edícii dvadsaťštyrízväzkových obrazových dejín Uhorska spracoval 11. časť, venovanú povstaníu Františka II. Rákócziho (*Rákóczi-szabadságharc. Magyarország története 10*). Historik práva Barna Mezey študoval právny systém Uhorska počas povstania Františka II. Rákócziho a tejto problematike venoval viaceré svoje vedecké štúdie.²⁷ Ágnes Kovács sa zaoberala hospodárskou stránkou tohto povstania, vojnovými zajatcami, no najmä osobnosťou maršala Alexandra Károlyiho, o ktorom už na sklonku predchádzajúceho obdobia napísala monografiu (*Károlyi Sándor*, 1988).

Na tematiku protihabsburských povstaní sa začala orientovať aj celá generácia mladých historikov, nastupujúca v 90. rokoch. Vzťahom povstalcov a Osmanskej ríše sa dlhodobo venuje významný historik a osmanista Sándor Papp. Kontaktmi kurucov s Osmanskou ríšou a thökölyovskou emigráciou sa zaoberá István Seres,

²⁶ *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Ed. Király, B., Veszprémy, L. Budapest 2003.

²⁷ Popri viacerých čiastkových štúdiách aj v práci MEZEY, Barna. *A magyar alkotmánytörténet*. Budapest 1995.

autor monografickej práce o Imrichovi Thökölym a Porte, vydanej v maďarskom a tureckom jazyku (*Thököly Imre és Törökország, 2006*). Vzťahom so západoeurópskymi krajinami a ohlasom uhorských udalostí v nich sa venuje Nóra G. Etényi, autorka viacerých priekopníckych prác s touto tematikou. Rady vojenských historikov, ktorí sa orientujú na povstanie Františka II. Rákócziho, rozšíril Kálmán Mészáros, autor mnohých štúdií o vojenských osobnostiach i ďalších vojenských stránkach povstania a monografie o Rákócziho generáloch a brigádieroch (*II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai*).²⁸ Ďalšími vojenskými stránkami povstania sa v najnovšom období zaoberajú aj Zoltán Bagi a Tamás Oláh. Hospodárskymi aspektmi povstania, najmä financiami a kniežacími panstvami sa zaoberá Attila Ulrich, autor monografie *Pénzforgalom és pénzügyi problémák a Rákóczi szabadságharc idején, 2003*. V novej dobe došlo k oživeniu výskumu v oblasti cirkevných dejín, neraz v komparácii so svetským historickým badaním. To prinieslo viaceré významné výsledky, ako napr. doteraz najmodernejšie a najobsiahlejšie spracovanie tematiky Prešporských krvavých súdov od Katalin S. Varga (*Vitetnek itélőszék-re..., Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve, 2002*).

Samozrejme, okrem uvedených sa problematike protihabsburských povstaní v r. 1670 – 1711 a ich doby venoval po r. 1990 celý rad ďalších historikov, literárnych vedcov, umenovedcov a iných bádateľov i publicistov. Predovšetkým postava Františka II. Rákócziho, ním vedené povstanie a jeho rozličné aspekty sa stali predmetom výskumu i populárneho spracovania. Okrem seriózných vedeckých monografií a štúdií uzreli svetlo sveta i vedecko-populárne práce. Jednou z nich je výpravná obrazová publikácia *II. Rákóczi Ferenc* od Ferenc Bánhegyiho, vydaná pri príležitosti 300. výročia povstania. Zameriava sa na predkov, detstvo, život, povstanie a ďalšie osudy kniežaťa, pričom texty sprevádza množstvo farebných reprodukcii dobových vyobrazení i súčasných fotografií.

Zo zahraničných maďarských historikov sa na problematiku posledných protihabsburských povstaní, najmä povstania Františka II. Rákócziho orientuje György Csatóry (Ukrajina), ktorý vydal viacero štúdií, knižných prác a pramenných edícií k témam povstania v podkarpatských stoliciach (*Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában, 2008; Rákóczi-emlékek ée emlékhelyek Kárpátalján, 2002; A máramnárosi öt koronaváros a Rákóczi-szabadságharc idején 1703-1711, 2003; Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung Vármegyében, 2004; A Salánki „országgyűlés“, 2011*).

Obdobie rokov 2003 – 2011 prinieslo niekoľko veľkých medzinárodných vedeckých konferencií, usporiadaných z príležitosti začiatku a ďalších významných medzníkov povstania Františka II. Rákócziho, ako aj narodenia a úmrtia Imricha Thökölyho. Materiály väčšiny z nich boli publikované vo vedeckých zborníkoch. Jeden z prvých vydalo múzeum Adama Vayho vo Vaji v roku 1995. Bol ním zborník z konferencie, konanej na pôde múzea v predchádzajúcom roku, zostavený Imre Bánkútím (*Rákóczi-kori tudományos ülészak 1994. október 7.*). Obsahuje de-

²⁸ MÉSZÁROS, Kálmán. *II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai*. Budapest 2006.

väť vedeckých štúdií a štyri prejavy z konferencie. Medzi autormi nechýbajú Á. R. Várkonyi, B. Köpeczi, I. Bánkúti, I. Czigány, J. Zachar, Á. Kovács či Gy. Csatáry.

Niekoľko mimoriadne významných vedeckých zborníkov, obsahujúcich výsledky najnovších bádání historikov, vzišlo z konferencií, organizovaných Rákócziho múzeom Maďarského národného múzea v Sárospataku. Prvým z nich bol zborník *Hegyaljai felkelés 1697*, venovaný kuruckému povstaniu v Tokajskom Podhorí, ktorý zostavila Edit Tamás.²⁹ Vyšiel tri roky po konaní konferencie, r. 2000. Medzi autormi dvadsiatich dvoch príspevkov možno nájsť tak starších historikov, ako boli Á. R. Várkonyi, B. Köpeczi, Gusztáv Heckenast, József Zachar či Sándor Gebei, ako aj príslušníkov mladej generácie, Istvána Seresa, Kálmána Mészáros a či historikov, ktorí sa iba okrajovo dotkli témy (István Orosz, Betrix Basics, István Hőgye, Éva Gyulai). Všetkých však viedla snaha priniesť na základe primárneho pramenového výskumu nový pohľad na túto zaujímavú udalosť.

V tom istom roku vyšiel v Sárospataku ďalší, podstatne rozsiahlejší dvojdielny zborník, zostavený takisto Edit Tamás, s názvom *Erdély és Patak fejedelemszönya Lorántffy Zsuzsanna*.³⁰ Obsahuje 42 štúdií, venovaných rôznym aspektom života, diela a doby sedmohradskej kňažnej, manželky Juraja I. Rákócziho Zuzany Lorántffy. Medzi ich autormi možno nájsť takmer všetkých historikov staršej i mladšej generácie, zaoberajúcich sa 17. storočím: Ágnes R. Várkonyi, Bélu Köpecziho, Katalin Péter, Ildiko Horn, Gábora Várkonyiho, Beatrix Basics, Istvána Czigány, Dénesa Dienes, Judit Balogh, Katalin Kincses, Kálmána Mészáros, Jánosa J. Vargu či Sándora Gebeiho. V zborníku je aj viacero príspevkov historikov z Rumunska (András Magyar, Kinga S. Tüdös, Gábor Sipos, Tibor Mandula) a zo Slovenska (Peter Kónya, Ján Adam).

Ďalší, rovnako dvojdielny zborník, zostavený Edit Tamás, vydalo múzeum o tri roky, r. 2003, pri príležitosti trojstého výročia vypuknutia povstania Františka II. Rákócziho. Jeho takmer štyri desiatky príspevkov odrážajú najnovšie poznatky o povstaní tak v maďarskej, ako aj v zahraničnej historiografii. Popri historikoch ako Á. R. Várkonyi, B. Köpeczi, I. Bánkúti, I. Czigány, J. J. Varga, L. Nagy, J. Zachar, S. Gebei, B. Basics, I. Seres, K. Mészáros, v ňom majú štúdie aj S. Papp, B. Mezey, N. G. Etényi, A. Ulrich či É. Gyulai. Prispeli doňho takisto autori z Rumunska (A. Magyar, G. Sipos), Slovenska (P. Kónya, J. Duchoň, E. Hrušková), Ukrajiny (Gy. Csatáry, A. Medvecz, K. Soós) a dokonca aj z Poľska (T. Kopryś, W. Borzetowski).³¹

Edíciu zborníkov k protihabsburským povstaniam z dielne Rákócziho múzea Maďarského národného múzea v Sárospataku uzavrel zborník príspevkov, venovaných výročiu posledného kuruckého snemu, konaného práve v Blatnom Potoku v decembri 1708 a v širšom kontexte udalostí roku 1708 v Uhorsku. Zborník v rozsahu viac ako 400 strán s dvadsiatimi piatimi štúdiami zostavila opäť Edit

²⁹ *Hegyaljai felkelés*. Ed. Tamás, E. Sárospatak 1997.

³⁰ *Erdély és Patak fejedelemszönya Lorántffy Zsuzsanna I, II*. Ed. Tamás, E. Sárospatak.

³¹ *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa*. (Ed. Tamás, Edit). Studia Patakiensia Sárospatak 2003.

Tamás. Popri už spomínaných historikoch staršej aj mladšej generácie, ako aj zahraničných historikoch (Gy. Csatáry, T. Mandula, P. Kónya) v ňom majú príspevky i Tamás Oláh, Dániel Kis Domokos, Ibolya Maczák, Zoltán Bagi a Emese Szoleczki.³²

Okrem Sárospataku vydali niekoľko zborníkov s touto problematikou aj ďalšie historické pracoviská. Ešte v predvečer trojstého výročia povstania Františka II. Rákócziho vyšiel zborník *Az államiság megőrzése* (Zachovanie štátnosti), vydaný Vojenským historickým ústavom v Budapešti v armádnom vydavateľstve Zrínyi. Zostavil ho už viackrát spomínaný István Czigány. Obsahuje viac-menej reprezentatívny výber príspevkov najmä starších historikov a pracovníkov vojenského historického ústavu. Ich deviatimi autormi boli Béla Köpeczi, Ágnes Kovács, Imre Bánkúti, Géza Perjés, István Czigány, Kálmán Mészáros, György Ságvári, Ágnes R. Várkonyi a József Zachar.³³

V roku 2005 sa v neveľkom novohradskom mestečku Szécsény v severnom Maďarsku konala vedecká konferencia, venovaná výročiu prvého kuruckého snehu. Zborník príspevkov z nej bol vydaný v nasledujúcom roku v Salgótarjáne ako 9. zväzok edície *Discussiones Neogradienses*. Zostavili ho pracovníci múzea Bagyinszky Istvánné a Zoltán Balogh. Obsahuje pätnásť štúdií od autorov, z väčšej časti známych už zo zborníkov zo Sárospataku (Á. R. Várkonyi, I. Czigány, J. Zachar, S. Gebei, B. Köpeczi, N. G. Etényi, B. Mezey, K. Mészáros, I. Seres, P. Kónya), doplnených o príspevky miestnych historikov (B. Pálmány, É. Szirácsik, M. Praznovszky, K. Varga, P. F. Ráday-Pesthy).³⁴

Rad vedeckých zborníkov k povstaniu Františka II. Rákócziho v čase jeho trojstého výročia uzatvára zborník *Az újrakezdes esélye*, venovaný Satmárskemu mieru a perspektívam krajiny po povstaní, ktorý vydal opäť Vojenský historický ústav v Budapešti. Zostavili ho István Czigány a Katalin Mária Kincses. Obsahuje sedemnášť príspevkov, rozdelených do dvoch častí: Vojna a alternatívy mieru a Vyrovnanie a budovanie krajiny. Ich autormi sú už historici strednej a mladšej generácie: S. Gebei, Z. Bagi, T. Oláh, M. Polgár, E. Kovács, J. Kalmár, L. Rittling, J. J. Varga, É. Szirácsik, Á. Kovács, P. Kónya, D. Kis Domokos, I. Seres, G. Kas, L. P. Schramek, É. Gyulai a F. Tóth. Veľkú časť z nich tvorili vojenský historici.³⁵

Ďalšie vedecké či populárne konferencie, na ktorých sa zúčastnili predovšetkým maďarskí historici (vrátane zahraničných), sa konali aj v Rumunsku a na Ukrajine, pričom ich organizátori vydali príspevky v podobe zborníkov. Takými boli konferencie, konané v r. 1997 – 2011 v Satu Mare (*Erdély nagyaszonya Lorántffy Zsuzsanna. Emlékülés Lorántffy Zsuzsanna születésének 400. évfordulója alkalmából; „...Kedves hazát boldogulása munkáját kezébe adom...“ Történészek*

³² *Rákóczi Ferenc, az államférfi.* (Ed. Tamás, Edit). Studia Patakiensia Sárospatak 2008

³³ *Az államiság megőrzése.* Ed. Czigány, I. Budapest 2003.

³⁴ *Rákóczi állama Európában.* (Eds. Bagyinszki I-né-Balogh,Z.). Salgótarján 2006.

³⁵ *Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc befejezésének 300. évfordulója alkalmából.* Ed. Czigány, István – Kincses, Katalin Mária. Budapest 2012.

a szatmári békéről; „Istennel hazáért és szabadságért. Cum Deo pro Patria et Libertate“; *Évfordulós tanácskozások 2007*) a v Berehove (*Rákóczinak dicső kora*).

Materiály z niektorých konferencií nevyšli v podobe zborníkov, ale boli publikované v samostatných číslach vedeckých časopisov. Takým bolo 3. a 4. číslo časopisu Vojenského historického ústavu *Hadtörténeti közlemények* z r. 2013, venované 300. výročiu vypuknutiu povstania Františka II. Rákócziho, obsahujúce trinásť príspevkov, materiálov a edovaných prameňov autorov, známych z predchádzajúcich zborníkov. Podobne 4. číslo časopisu Maďarskej historickej spoločnosti *Századok* z r. 2012 obsahuje dvanásť príspevkov, ktoré v predchádzajúcom roku odzneli na vedeckej konferencii, venovanej Satmárskemu mieru. Povstaniu Imricha Thökölyho sa venovalo 3. číslo časopisu *Hadtörténeti közlemények* r. 2005, obsahujúce tri štúdie (Á. R. Várkonyi, J. Zachara, S. Gebeihó) a jednu rozsiahlejšiu pramennú edíciu I. Seresa.

Obdobie po roku 1990 prinieslo vydanie pomerne veľkého počtu pramenných edícií od miestnych či stoličných zbierok až po celokrajinské reprezentatívne vydania. V rokoch 1994 a 1997 publikoval Lajos Hopp dva zväzky piateho dielu tretieho radu edície *Archivum Rákóczinaum (II. Rákóczi Ferenc fohászai, II. Rákóczi Ferenc Meditációi)*. Z príležitosti 300. výročia povstania a jeho krajinských osláv bola vydaná veľkolepá edícia, ako jeden zo zväzkov radu *Národ a pamäť (Nemzet és emlékezet)*, *A Rákóczi-szabadságharc*, zostavená Ágnes R. Várkonyi a Domokosom Dánielom Kisom.³⁶ Impozantné, viac ako 80-stránkové dielo (vo formáte A4) je rozdelené na štyri časti: Pramene, Cesty vedeckého poznania, Zmeny historického obrazu a Historiografia a bibliografia povstania Františka II. Rákócziho. V prvej časti prinášajú editori všetky významné dokumenty k jednotlivým etapám a udalostiam povstania, vrátane jeho prípravy aj exilu po Satmárskom mieri. Druhá časť obsahuje krátke texty, resp. úryvky prác historikov od 18. storočia po súčasnosť a tretia časť je venovaná sledovaniu obrazu Františka II. Rákócziho a povstania v krásnej literatúre a umení.

V roku 2005 – 2010 vydalo vydavateľstvo Nap tri nevelké edície dokumentov k povstaniu Františka II. Rákócziho, ktoré zostavili a pre tlač pripravili Imre Bánkúti a Kálmán Mészáros. Prvým je denník kniežacieho tajomníka Gašpara Beniczkeho *II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja*,³⁷ druhým potom popis Satmárskeho mieru súčasníka Jánoša Pulyaiho (*Pulyai János Szatmári békesség*)³⁸ a tretím vybrané listy a ďalšie súvisiace dokumenty (denník Štefana Bivolínyiho) cisárskeho podmaršala Ladislava Ebergényiho z obdobia Satmárskeho mieru (*Bene Regi – A király javára*).³⁹ I. Bánkúti vydal r. 2007 ďalšiu nevelkú edíciu dokumentov

³⁶ *A Rákóczi-szabadságharc*. Ed. R. Várkonyi, Ágnes – Kis Domokos, Dániel. Budapest 2004.

³⁷ *II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707 – 1710*. Ed. Bánkúti, I. Budapest 2005.

³⁸ PULYAI, János. *Szatmári békesség*. Ed. Bánkúti, Imre. Budapest 2007.

³⁹ *Bene Regi – A király javára. Ebergényi László császári altábornagy szerepe a szatmári békekötésben*. Eds. Bánkúti, I., Mészáros, K. Budapest 2010.

zo súkromnej zbierky s názvom *Dézsmaérlet, hadellátás, katonaállítás. A Rákóczi-szabadságharc hétköznapijai a „Tót impériumban“*.

Z množstva ďalších edícií, mestských a stoličných zbierok dokumentov najmä k povstaniu Františka II. Rákócziho sa treba zmieniť o jednej z najkvalitnejších z nich, ktorou sú štyri zväzky dokumentov zo žúp Abov-Turňa, Boršod, Gemer-Malohont a Zemplín. Edícia (*A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abauj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és zemplén megyékből I-IV*)⁴⁰, zostavená opäť Imre Bánkútim, vyšla v r. 2003 – 2005. Celý rad edícií prameňov k tomuto obdobiu vydalo Múzeum Adama Vaya vo Vaji. V roku 2000 vyšli listy Alexandra Károlyiho z Nových Zámkov (*Károlyi Sándor levelei Érsekújvárból és három várvédő szabályzata*), zostavené I. Bánkútim. V rokoch 2004 a 2007 vyšli dva diely denníka Andreja Szirmaya z r. 1680 – 1713, týkajúce sa z veľkej časti územia Horného Zemplína. Prvý diel zostavila Katalin Mária Kincses a druhý diel Kálmán Mészáros so Sándorom Molnárom.⁴¹ Kálmán Mészáros zostavil aj dva diely prameňov k životu brigádneho generála Tomáša Eszeho a dejinám mestečka Tarpa v Rákócziho dobe (*Forrasok Esze Tamás kuruc brigadéros életéhez és Tarpa Rákóczi-kori történetéhez*), ktoré vydal Kruh priateľov Múzea Adama Vaya v r. 2008 a 2010.

Okrem uvedených vyšli v poslednom štvrtstoročí desiatky štúdií, článkov, knižných prác i edícií prameňov viac i menej známych autorov, venovaných rôznym témam, súvisiacim s protihabsburskými povstaniami v druhej polovici 17. a na začiatku 18. storočia. Zmena politickej situácie po r. 1990 umožnila v historickej vede nové prístupy, opustenie starých schém, návrat k starším, zavrhnutým pohľadom i hľadanie nových hodnotení. Tieto procesy, súvisiace so slobodou bádania, spôsobili rozdelenie názorov na problematiku protihabsburských povstaní v dejinách krajiny. Niektorí historici strednej a mladej generácie sa rozišli s tradičným ponímaním povstania ako národnooslobodzovacieho zápasu, termíny ako *boj za slobodu* nahrádzajú termínom *povstanie* a dokonca i *občianska vojna*. Časť z nich sa vrátila k hodnoteniam, prezentovaným v minulosti Gyulom Szekfűm a radikálne zmenili aj pohľady na habsburskú monarchiu v ranonovovekom Uhorsku. Časť historikov neopustila pozitívne vnímanie protihabsburských povstaní, pri rozvíjaní nových tém a prehĺbení historického vedeckého bádania. Zjednodušene možno konštatovať, že v tomto rozdelení sa prejavujú aj tradičné náboženské a geografické rozdiely, pričom katolícki historici zo západu krajiny zastávajú skôr prohabsburské a protestantskí historici z východu spravidla protihabsburské pozície. Záverom prehľadu názorov maďarskej historickej vedy k problematike obdobia protihabsburských povstaní druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia možno konštatovať, že napriek viac ako poldruhastoročnému intenzívnemu záujmu historickej vedy mnohé stránky týchto hnutí dodnes ostávajú neprebádané a neexistujú ani moderné komplexné spracovania povstania Františka II. Rákócziho alebo Imricha Thökölyho.

⁴⁰ *A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abauj-Torna, Borsod, Zemplén és Gömör megyékből 1705-1707*. (Ed. Bánkúti, Imre). Miskolc 2003, 2004, 2005.

⁴¹ *Szirmay András feljegyzései 1680-1713, I*. Ed. Kincses, K. M. Vaja 2004; Ed. Mészáros, K., Molnár, S. Vaja 2010.

Staršia slovenská historiografia

Samozrejme, v slovenskej historickej vede je problematika protihabsburských povstaní a ich doby zastúpená neporovnateľne skromnejšie a dá sa povedať, že je dlhodobou na periférii jej záujmu. Tento stav má viacero príčin, pričom nebol spôsobený iba tradične malým záujmom o politické dejiny a rezervovaným postojom k histórii Uhorska. Už samotná skutočnosť, že protihabsburské povstania sa v 19. storočí stali dôležitou súčasťou uhorskej národno-štátnej ideológie a maďarského nacionalizmu, spôsobila, že rodiaca sa slovenská historická veda k nim pristupovala minimálne s nedôverou a zdôrazňovala skôr ich negatívne stránky. Negatívne bol od začiatku vnímaný aj ich stavovský charakter v prostredí, akcentujúcim najmä slovenské ľudové vrstvy. Tieto a ďalšie východiská vo vzťahu k protihabsburským povstaniam rezonujú v slovenskej historickej vede od čias romantizmu, cez marxistickú historiografiu až po súčasnosť a podpísali sa na ich negatívnom vnímaní a hodnotení.

Prvými prácami slovenských historikov o protihabsburských povstaniach druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia boli rozsahom nevelké popularizačné články Františka Víťazoslava Sasinka, Jozefa Bottu a Jozefa Škultétyho z prelomu storočí. Vôbec prvou vedeckou z nich je štúdia F. V. Sasinka *Rákócziho vzbura na Slovensku v r. 1703 – 1710*, uverejnená r. 1876 v Slovenskom letopise. V čase veľkolepých osláv pochovania ostatkov Františka II. Rákócziho, Heleny Zrínskej, Mikuláša Bercsényiho a Imricha Thökölyho vo vlasti, na prahu 20. storočia, v roku 1904 publikoval J. Botto v Slovenských pohľadoch tri štúdie s tematikou ich povstaní (*Fraňo Rákóczy II., Leopold I. a Imro Thököly, Leopold I. a sprisahanie Wesselényiovské*). Aj keď sa pri historických hodnoteniach viac-menej držal faktov z prác maďarských historikov, dôraz kladol na nacionálne hľadisko, akcentoval spojenectvo povstalcov s Osmanmi či kruté zúčtovanie s opozíciou na Ónodskom sneme a oproti habsburskej politike kritizoval sebecké záujmy uhorskej šľachty, tak často opakované v nasledujúcich desaťročiach. Jozef Škultéty uverejnil v rokoch 1906 a 1907 niekoľko článkov o protihabsburských povstaniach a ich vodcoch, reagujúcich na vypätého nacionalistického ducha spomienkových osláv r. 1906 (*Naučenie, O kurucoch. Ako nás to učili?, Rákoci, Tököli – Rákoci*).

Po vzniku Československa r. 1918 nastali významné zmeny aj v slovenskej historickej vede aj v jej vzťahu k tematike protihabsburských povstaní. Za pozornosť alebo zamyslenie pritom stojí, že slovenská historická veda si neosvojila stanovisko českej historiografie k problematike protihabsburských povstaní, ktorá ich a najmä druhý stavovský odboj r. 1618 – 1620 hodnotila jednoznačne kladne a tejto otázke sa aspoň okrajovo venovali takmer všetci veľkí českí historici. Na Slovensku však identické témy protihabsburských povstaní naďalej ostávali na periférii záujmu. Samozrejme, kým česká historická veda bola do veľkej miery v podobnej situácii ako maďarská a české stavovské povstania získali významné miesto v koncepte národno-štátnych dejín a v národnej ideológii, do obdobných historických schém slovenskej štátnosti sa zaradiť zo zrejmých dôvodov nedali.

Jedinou slovenskou historičkou, ktorá v medzivojnovom období publikovala pôvodné práce s tematikou protihabsburských povstaní druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia, bola Anna Gašparíková. Je zároveň aj autorkou prvej a na dlhé desaťročia jedinej monografickej práce k tejto problematike (*Povstanie Rákócziho a Slovania, 1930*).⁴² Ako hovorí sám názov práce, sústredila sa v nej najmä na zahranično-politické otázky posledného z protihabsburských povstaní a jeho orientáciu na spojenectvo s Ruskom a Poľskom. Popri ich rozbore, ako aj analýze existujúcej historickej literatúry, vyzdvihujúc najmä Szekfüovo dielo a stručnom prehľade vnútropolitického vývinu povstania, sa dotkla viacerých stránok odboja. Povstaniu venovala aj ďalšie dve štúdiá, publikované v zborníkoch Bratislava a Tvůrcové dějin (*Maďarská historická literatúra o povstaní Rákócziho, 1935; Juraj I. a František II. Rákóczi*). A. Gašparíková na jednej strane sprístupnila slovenskej verejnosti výsledky bádania maďarskej historiografie k povstaniu Františka II. Rákócziho, na strane druhej sa pokúsila aj o nové, nacionálne zamerané hodnotenia, pričom akcentovala niektoré negatívne stránky hnutia (medené mince, Ónodský snem, vojnové pustošenie).

V odlišnom duchu je napísaná ďalšia monografická práca o období protihabsburských povstaní druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia na území vtedajšieho Slovenska a Podkarpatskej Rusi od českého vojenského historika Bedřicha Swieteckého (*Kurucké války na Slovensku, 1923*). V duchu tradície českej historickej vedy hodnotil povstania jednoznačne kladne, akcentujúc ich sociálne a politické zameranie. Ťažisko jeho práce je však venované vojenským dejinám, s popisom pohybov vojsk, najvýznamnejších bitiek a obliehaní pevností od začiatku 70. rokov 17. do konca prvého desaťročia 18. storočia. Jeho práca je dodnes cennou pomôckou pri výskume vojenských aspektov povstaní.⁴³

Slovenská marxistická historiografia

Zvýšenie záujmu o problematiku protihabsburských povstaní nepriniesla ani zmena spoločenských pomerov v Československu na konci 40. rokov. Vznikajúca slovenská marxistická historiografia si neosvojila postoje maďarskej historickej vedy a naďalej si zachovávala rezervovaný až odmietavý postoj k týmto témam. Širšiu diskusiu s následným oživením výskumu nevyvolalo ani publikovanie prekladu diela maďarských marxistických historikov *Kapitoly z uhorských dejín (1952)*, v ktorom Zsigmond Pach podal z vyhranených triednych pozícií prehľad protihabsburských povstaní v 17. storočí a zvlášť povstania Františka II. Rákócziho, s akcentom na ich miesto v úsilí o nezávislosť krajiny.

Počas takmer polstoročia vlády marxistickej historiografie sa protihabsburským povstaniam prioritne nevenoval žiaden zo slovenských historikov, niekoľkí sa však, najmä od 60. rokov, zaoberali niektorými vybranými aspektmi. Táto problematika naďalej ostávala na periférii záujmu historickej vedy, čo sa odrazilo

⁴² GAŠPARÍKOVÁ, Anna. Povstanie Rákócziho a Slovania. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 7*. Bratislava 1930.

⁴³ SWIETECZKÝ, Bedřich. *Kurucké války na Slovensku*. Praha 1923.

aj v skutočnosti, že jej produkcia sa až do r. 1986 obmedzovala iba na sporadicky vydávané štúdie a prvú monografickú prácu k týmto témam priniesla až r. 1986. Národnostnú stránku povstania a účasť slovenského etnika v nich skúmali Ľudovít Haraksim (*Slovenská účasť v protihabsburských povstaniach v druhej polovici 17. a na začiatku 18. storočia, 1964*⁴⁴) a Branislav Varsik (*Národnostný profil Uhorska a národnostné aspekty protihabsburských povstani, 1978*⁴⁵). O zovšeobecňujúci pohľad na protihabsburské povstania, akcentujúci postoje slovenskej historiografie, sa pokúsil Michal Suchý v rozsiahlej štúdií, publikovanej r. 1970 v Historickom časopise (*Úlohy habsburskej monarchie a protihabsburské stavovské povstania*⁴⁶). Politické otázky povstania a ich doby skúmal aj Anton Špiesz v štúdií, takisto publikovanej v Historickom časopise (*Absolutistické snahy Habsburgovcov a uhorské stavy v druhej polovici 17. a na začiatku 18. storočia, 1979*⁴⁷), tejto problematike sa však venoval aj v iných svojich prácach, napr. v monografii *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780*. Podobne vydarenou je objektívne napísaná štúdia Jozefa Kočiša, rovnako uverejnená v Historickom časopise (*Príspevok k vzťahu Rákócziho Františka II. k Slovensku. Turčianska stolica a onótsky snem*⁴⁸). Niektorí autori sa dotkli tém protihabsburských povstania v rámci regionálneho výskumu, ako napr. P. Štibraný (*Trenčín za stavovsko-šľachtického odboja roku 1703 – 1711*⁴⁹). Vojtech Kopčan sa nevyhol problematike protihabsburských povstania vo viacerých prácach, venovaných zápasu s Osmanskou ríšou, najmä v monografii *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko, 1986*.

Jedinou knižnou prácou slovenskej marxistickej historiografie je popularizačná monografia *Slovensko vo víre stavovských povstani* od vojenského historika Vojtecha Dangla, publikovaná r. 1986. Autor sa podujal na náročnú úlohu, keď chcel na viac ako dvesto stránkach priblížiť slovenskej odbornej verejnosti celé obdobie protihabsburských povstania (1604 – 1711). Práca prináša pomerne bohatú faktografiu na základe staršej aj novšej maďarskej historiografie. V hodnoteniach však autor prísne zotrval na pozíciách slovenskej marxistickej historickej spisby. Povstania hodnotil jednoznačne negatívne, s akcentovaním nacionálneho a triedneho

⁴⁴ HARAKSIM, Ľudovít. Slovenská účasť v protihabsburských povstaniach v druhej polovici 17. a na začiatku 18. storočia. In *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Bratislava 1964, s. 157 – 167.

⁴⁵ VARSIK, Branislav. Národnostný profil Uhorska a národnostné aspekty protihabsburských povstani. In *Historický časopis*. 26, 1978, 1, s. 63 – 75.

⁴⁶ SUCHÝ, Michal. Úlohy habsburskej monarchie a protihabsburské stavovské povstania. In *Historický časopis*. 23, 1975, 1, s. 73 – 111.

⁴⁷ ŠPIESZ, Anton. Absolutistické snahy Habsburgovcov a uhorské stavy v druhej polovici 17. a na začiatku 18. storočia. In *Historický časopis*. 27, 1979, 2, s. 208 – 221.

⁴⁸ KOČIŠ, Jozef. Príspevok k vzťahu Rákócziho Františka II. k Slovensku. Turčianska stolica a onótsky snem. In *Historický časopis*. 26, 1978, 2, s. 272 – 282.

⁴⁹ ŠTIBRANÝ, P. Trenčín za stavovsko-šľachtického odboja roku 1703 – 1711. In *Vlastivedný zborník Považia*. 4, 1961, s. 86 – 102.

hľadiska, odmietajúc ich ako boj za sebecké záujmy uhorskej šľachty, ktorý nepriinesol nič pozitívneho slovenskému poddanému ľudu.⁵⁰

Počas polstoročia slovenskej marxistickej historiografie sa sformovali isté základné východiská pre výskum protihabsburských povstaní a ich obdobia. Na rozdiel od maďarskej historickej vedy sa snažila o ich jednotné ponímanie, bez zdôrazňovania odlišností medzi nimi. Spravidla nebrala do úvahy skutočnosť, že tieto hnutia, resp. udalosti mali množstvo odlišností a osobitostí, odlišujúce ich od seba navzájom. Jednoznačne ich pritom vnímala ako boj o moc vo vnútri tzv. vládnucej triedy (šľachty) za jej sebecké záujmy, bez ohľadu na záujmy iných vrstiev spoločnosti, bez väzby na (stavovsko-) národnooslobodzovací zápas v jeho akejkoľvek forme. Zdôrazňovala ich negatívne dôsledky v podobe vojnového pustošenia, plienenia a ničenia, pripisujúc im aj dôsledky, ktoré s nimi priamo nesúviseli (napr. morové epidémie). Ako vyplýva z uvedených publikácií, osobitne akcentovala ich etnické aspekty a účasť príslušníkov slovenskej národnosti. Na rozdiel od maďarskej marxistickej historiografie nevenovala väčšiu pozornosť ani účasti poddaných v povstaniach, najmä v odboji Františka II. Rákócziho. Naopak, za snahou vodcov povstaní, najmä Františka II. Rákócziho o získanie ľudových vrstiev a príslušnými dokumentmi či legislatívnymi opatreniami bola ochotná vidieť iba neúprimné aktivity uhorskej šľachty, zneužívajúcej ľud pre svoje sebecké záujmy. Prítom sa naďalej rozchádzala s českou historickou vedou, hodnotiacou český stavovský odboj z odlišných pozícií. Niektorí slovenskí historici však prekročili tento rámec a pokúsili sa o vykreslenie objektívneho obrazu povstaní alebo ich jednotlivých aspektov, bez nacionálnej či triednej predpojatosti a predsudkov (Anton Špiesz, Pavel Horváth, Jozef Kočíš). Z ideologických dôvodov sa témou historického výskumu nestali ani konfesijné aspekty povstaní a ich doby. V terminológii marxistickej historiografie prísne dbala na používanie termínu stavovské povstania, príp. protihabsburské stavovské povstania, či dokonca šľachtické povstania, čo už navonok malo demonštrovať ich „reakčný“ charakter zápasu šľachty za jej „sebecké“ záujmy.

Najnovšia slovenská historická spisba

Významné zmeny nastali v období po roku 1990, vďaka novej spoločenskej realite, slobode výskumu a liberalizácii vedeckého bádania. Historici začali väčšiu pozornosť venovať nielen vojenským či sociálnym stránkam protihabsburských povstaní, ale takisto dovedty iba minimálne spracovaným politickým či konfesijným aspektom. Počas dvoch desaťročí vzniklo niekoľko monografií, vedeckých zborníkov a desiatky vedeckých štúdií, úplne alebo čiastočne sa zaoberajúcich touto problematikou. Napriek týmto jednoznačne pozitívnym skutočnostiam však protihabsburské povstania naďalej ostávajú na periférii historickej vedy. Počas posledného štvrtstoročia sa touto tematikou ako nosným objektom svojho výskumu zaoberajú iba dvaja slovenskí historici.

⁵⁰ DANGL, Vojtech. *Slovensko vo víre stavovských povstaní*. Bratislava 1986.

Od začiatku 90. rokov sa začal venovať problematike povstania Františka II. Rákócziho Ivan Mrva, ktorý s touto tematikou publikoval niekoľko štúdií v Historickom časopise (*Vypuknutie povstania Františka II. Rákociho a jeho priebeh na Slovensku r. 1703; Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 – 1711*).⁵¹ Vo svojom výskume sa sústredil najmä na stolice a mestá dnešného západného Slovenska v uvedenom období. Popri vedeckých štúdiách v časopisoch a zborníkoch spracoval aj príslušné kapitoly v niektorých popularizačných publikáciách (*Kronika Slovenska, Lexikón slovenských dejín, Slovenský historický kalendár, Dejiny Uhorska a Slováci*).

Peter Kónya uverejnil na začiatku 90. rokov v Historickom časopise štúdiu venovanú Prešovu v období 1670 – 1711 (*Prešov v protihabsburských povstaniach koncom 17. a začiatkom 18. storočia*).⁵² Odvtedy sa vo viacerých prácach venoval problematike hornouhorských slobodných kráľovských miest, najmä Prešova, Bardejova a Sabinova v protihabsburských povstaniach druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia. Venoval jej aj monografiu *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*.⁵³ Zaoberal sa aj konfesijnými aspektmi povstaní a ich obdobia, pričom okrem menších prác spracoval v podobe troch monografií tému Prešovského krvavého súdu z r. 1687 (*Krvavý súd, 1992; Az Eperjesi Vértörvényeszek, 1994; Prešovský krvavý súd z r. 1687, 2001*). Monograficky spracoval biografii významnej osobnosti povstania Imricha Thökölyho aj Františka II. Rákócziho brigádneho generála Juraja Ottlyka (*Za Boha, vlasť a slobodu! Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Ottlyka, 2009*). Zostavil jeden zo zväzkov výberovej pramennej edície *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI – 2*, venovaný práve obdobiu druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia (*Turci v Uhorsku 2, 2006*).

Od začiatku nového tisícročia si aj slovenská historická obec pripomenula významné výročia povstania Františka II. Rákócziho a Imricha Thökölyho, aj za účasti iných, najmä maďarských historikov. Ich referáty poslúžili ako základ pre publikovanie niekoľkých vedeckých zborníkov, venovaných tejto tematike. Už na sklonku 90. rokov vyšiel v Trenčianskej Turnej rozsahom nevelký zborník *Bitka pri Turnej 3. augusta 1708. Zborník príspevkov k 290. výročiu*,⁵⁴ obsahujúci materiály rovnomennej konferencie z predchádzajúceho roka. Autormi historických príspevkov v ňom boli Vojtech Dangel, Ivan Mrva a Peter Kónya.

⁵¹ MRVA, I. Vypuknutie povstania Františka II. Rákociho a jeho priebeh na Slovensku r. 1703. In *Historický časopis*. 1995, 1, s. 6 – 46; Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 – 1711. In *Historický časopis*. 1996, 4, s. 583 – 611.

⁵² KÓNYA, Peter. Prešov v protihabsburských povstaniach koncom 17. a začiatkom 18. storočia. In *Historický časopis*. 1992, 40, č. 2, s. 171 – 184.

⁵³ KÓNYA, Peter. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. Prešov 2000.

⁵⁴ *Bitka pri Turnej 3. augusta 1708. Zborník príspevkov k 290. výročiu*. Trenčianska Turná 1999.

V roku 2003 sa konala v Prešove medzinárodná vedecká konferencia *Povstanie Františka II. Rákócziho 1703 – 1711*, na ktorej sa zúčastnili viac ako tri desiatky historikov, najmä zo Slovenska a Maďarska. Jej materiál poslužil ako základ pre vydanie dvojazyčného vedeckého zborníka *Povstanie Františka II. Rákócziho 1703 – 1711 (v novšom priblížení). Rákóczi-szabadságharc 1703 – 1711 (újabb megközelítésben)*⁵⁵, ktorý zostavil Peter Kónya a vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity r. 2005. Obsahuje 31 príspevkov, rozdelených do šiestich častí: Osobnosti povstania, spoločenské, politické a vojenské otázky, Náboženská sloboda, Povstanie a svet, Rákócziovské majetky a ich ďalší osud a Povstanie v literatúre a tradícii. Zo slovenských historikov publikovali v zborníku príspevky Ivan Mrva, Peter Kónya, Jozef Baďurík, Marta Dobrotková, Marián Damankoš, Annamária Kónyová, Martin Javor, Ján Adam, Miroslav Daniš a Ján Mojdis, literárni historici Peter Káša a Viera Žemberová i historik filozofie Rudolf Dupkala. Väčšina z nich sa však povstaniu Františka II. Rákócziho dotýka iba okrajovo. Ivan Mrva sa tradične venoval povstaniu Františka II. Rákócziho v stolicích dnešného západného Slovenska, Peter Kónya hornouhorským slobodným kráľovským mestám v odboji, Marta Dobrotková bitke pri Trnave, Miroslav Daniš ohlasu povstania na stránkach ruských novín, Annamária Kónyová štúdiu osobností protihabsburského odboja na evanjelickom kolégiu v Prešove, Peter Káša obrazu kurucov v slovenskej literatúre. Slovenskú časť obohatil príspevok českej historičky Marie Marečkovéj o hornouhorských slobodných kráľovských mestách v období povstania. Z maďarských historikov publikovali v zborníku najmä autori známi z predchádzajúcich prác: Ágnes R. Várkonyi, Sándor Gebei, József Zachar, Attila Ulrich, Ágnes Kovács, Nóra G. Etényi, István Orosz, Klára Papp, István Käfer, Éva Gyulai či Imre Papp, Tibor Tonhaizer, János Barta, István Bársony a Edit Tamás.

Ďalšia významná vedecká konferencia sa konala na pôde Slovenskej národnej knižnice v Martine v roku 2007 a bola venovaná trojstému výročiu pamätného spisu „slovenských“ stolíc a následného Ónodského snemu z r. 1707. Zborník príspevkov z konferencie vyšiel v nasledujúcom roku pod názvom *Memorialis historický spis slovenských stolíc*.⁵⁶ Zostavili ho Miloš Kovačka a Eva Augustínová. Okrem historikov, venujúcich sa tejto problematike (Ivan Mrva, Peter Kónya), ako aj danému obdobiu (Miloslava Bodnárová, Mária Kohútová, Miroslav Kamenický), príp. ich rôznym aspektom či regionálnym otázkam (Frederik Federmayer, Radoslav Ragač, Richard Lacko, Vladimír Segeš, Maroš Mačuha, Peter Keresteš, Karol Dzuriak, Michal Otčenáš, Lubomír Jankovič) v ňom prezentovali svoje názory aj historici, zaoberajúci sa úplne inými témami (Ferdinand Uličný, Ladislav Tajták). Podstatnú časť zborníka tvoria príspevky literárnych historikov a knihovedcov (Miloš Kovačka, Mišo A. Kováč, Eva Králiková, Agáta Klimeková, Eva

⁵⁵ *Povstanie Františka II. Rákócziho 1703 – 1711 Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis*. Ed. Kónya, Peter. Prešov 2005.

⁵⁶ *Ónodský snem v kontexte udalostí povstania Františka II. Rákócziho*. In *Memorialis historický spis slovenských stolíc*. (Ed. Kovačka, Miloš, Augustínová, Eva). Martin 2008.

Augustínová). Maďarskú historiografiu v zborníku reprezentujú dvaja vojenski historici István Czigány a Kálmán Mészáros.

Ďalším a doteraz posledným slovenským rákócziovským zborníkom je zborník referátov z vedeckej konferencie, venovanej trojstému výročiu trenčianskej bitky, vydaný Obcou Trenčianska Turná a Vojenským historickým ústavom ešte v tom istom roku pod názvom *Ned'aleko od Trenčína... Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*.⁵⁷ Zostavili ho Vladimír Segeš a Božena Šeďová. Obsahuje 18 príspevkov, ako aj bohatú obrazovú čierno-bielu aj farebnú prílohu. Autormi príspevkov sú najmä slovenskí historici, venujúci sa danému obdobiu (Ivan Mrva, Peter Kónya, Viliam Čičaj, Mária Kohútová), vojenski historici (Vojtech Dangl, Vladimír Segeš, Tomáš Klubert, Božena Šeďová), regionálni historici (Peter Vítek, Mária Ďurčová, Ján Dibala, Vlastimil Hábl, Mojmír Hloža). Aj do tohto zborníka prispeli svojimi štúdiami maďarskí vojenski historici István Czigány a Kálmán Mészáros. Väčšina príspevkov je venovaná rôznym aspektom trenčianskej bitky, povstania Františka II. Rákócziho a dobového vojenstva. V roku 2006 sa konala v Košiciach medzinárodná vedecká konferencia, venovaná storočnici slávnostného pochovania ostatkov Františka II. Rákócziho v meste. Vystúpilo na nej niekoľko desiatok slovenských a maďarských historikov. Žiaľ, zborník s jej materiálmi doteraz nebol vydaný.

V nasledujúcom roku vyšiel vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity ďalší dvoj- jazyčný zborník *Gróf Imrich Thököly a jeho povstanie. Thököly Imre gróf és felkelése*.⁵⁸ Zostavil ho Peter Kónya, najmä na základe príspevkov z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej v roku 2007 z príležitosti 350. výročia jeho narodenia. Obsahuje 22 príspevkov slovenských a maďarských historikov, známych už z predchádzajúcich publikácií k tejto problematike. Z maďarskej strany v ňom publikovali Ágnes R. Várkonyi, Barna Mezey, Klára Papp, István Czigány, János J. Varga, Kálmán Mészáros, József Zachar, Edit Tamás, István Bitskey, István Seres, Nóra G. Etényi, Sándor Papp, Sándor Gebei, János Kalmár a István Bársony. Zo slovenských historikov v zborníku uverejnili svoje štúdie: Peter Kónya, Ivan Mrva, Eduard Lukáč, Miloslava Bodnárová, Annamária Kónyová a Martin Javor. Do zborníka opäť prispela aj česká historička Marie Marečková. Zostavovateľ tematicky rozdelil príspevky do šiestich častí: Osobnosť Imricha Thökölyho, Krajina v povstaní, Osobnosti povstania, Povstanie a zahraničie, Historiografia a Tradícia. Najrozsiahlejšou z nich je časť, venovaná priebehu povstania v Uhorsku, jeho stoliciah a mestách.

Okrem uvedených monografií a vedeckých zborníkov vyšli u nás v uplynulých dvoch desaťročiach aj ďalšie knižné práce, venované protihabsburským povstaniam druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia a rôznym aspektom ich doby. V roku 2004 vydalo Východoslovenské múzeum v Košiciach rozsahom nevelkú knižnú publikáciu svojho pracovníka Jozefa Duchoňa *František II. Rákoci a jeho*

⁵⁷ *Ned'aleko od Trenčína... Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. (Ed. Segeš, Vladimír, Šeďová, Božena). Trenčianska Turná – Bratislava 2008.

⁵⁸ *Gróf Imrich Thököly a jeho povstanie*. (Ed. Kónya, Peter). Prešov 2009.

Košice, ktorá vyšla aj v maďarskom preklade *II. Rákóczi Ferenc és Kassája*. Práca, na základe dostupnej literatúry, okrem všeobecných dát o Františkovi II. Rákóczim a jeho povstaní prináša informácie o úlohe Košíc v ňom a vzťahu kniežat'a k mestu, vrátane s ním súvisiacich udalostí v 20. storočí.

S Košicami súvisí aj ďalšia zaujímavá knižná práca Martiny Orosovej a Henriety Žažovej *Košická citadela*. Kniha je zameraná predovšetkým na dejiny architektúry košickej pevnosti, existujúcej práve v období posledných protihabsburských povstaní, pričom veľký priestor venuje aj dôležitým spoločenským, politickým a najmä vojenským udalostiam doby. Širšie koncipovaný je slovensko-maďarský zborník, zostavený Štefanom Šutajom a vydaný r. 2008 *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí. Habsburg-ellenes rendi felkelések és ezek hatása Szlovákia és Magyarországnak határmenti térségének fejlődésére a 17. században*. Príspevky s tematikou protihabsburských povstaní z r. 1670 – 1711 v ňom publikovali Peter Kónya, Kálmán Mészáros a Ildikó Landgarf.⁵⁹ V roku 2013 vydalo Oravské múzeum nevelký zborník *Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení*, ktorý je výstupom z rovnomennej konferencie, usporiadanej spoločne s Múzeom Těšínska. Obsahuje jedenásť príspevkov prevažne s tematikou udalostí súvisiacich s protihabsburskými povstaniami v rokoch 1672 – 1711 v rôznych regiónoch západného a severného Slovenska, Sliezska a Moravy. Väčšina autorov, medzi ktorými prevládajú regionálni historici z múzeí, sa profesionálne nevenuje problematike protihabsburských povstaní.

Bohatý a veľmi cenný obrazový materiál prináša katalóg výstavy Spišského múzea v Levoči a Múzea v Betliari Slovenského Národného múzea *Levočská biela pani. Za bozk zradila krajinu, za krajinu obetovala svoju hlavu*, vydaný r. 2010.⁶⁰ V katalógu má svoje príspevky viacero historikov a kunsthistorikov, ktoré približujú najmä osudy Juliany Korponajovej, zrod a cesty legendy o nej, no takisto dobu, v ktorej žila a písomné aj obrazové pamiatky na ňu (Dáša Uherčeková Pavúková, Peter Kónya, Silvia Lörinčíková, Monika Bizoňová, Martin Bartoš, Vladimír Olejník). Samozrejme, okrem uvedených prác vznikli počas uplynulých desaťročí desiatky ďalších, dotýkajúcich sa niektorých aspektov alebo aspoň obdobia protihabsburských povstaní v Uhorsku v poslednej tretine 17. a na prahu 18. storočia. Z najnovšej produkcie slovenskej historiografie k obdobiu protihabsburských povstaní rokov 1670 – 1711 úzko súvisí monografická práca Evy Kowalskej *Na ďalekých cestách v cudzích krajinách. Sociálny, kultúrny a politický rozmer konfesionálneho exilu v Uhorsku v 17. storočí*.⁶¹

⁵⁹ K príčinám vstupu hornouhorských slobodných kráľovských miest do povstania Františka II. Rákócziho (na príklade Prešova, Bardejova a Sabinova). In *Protihabsburské stavovské povstania a ich vplyv na vývoj pohraničných regiónov Slovenska a Maďarska v 17. storočí. Historia Slovaco-Hungarica Hungarico-Slovaca*. (Ed. Šutaj, Štefan). Prešov 2008.

⁶⁰ *Levočská biela pani*. Levoča 2010.

⁶¹ KOWALSKÁ, Eva. *Na ďalekých cestách v cudzích krajinách. Sociálny, kultúrny a politický rozmer konfesionálneho exilu Uhorska v 17. storočí*. Bratislava 2014.

Počas štvrt'istoročia po „Nežnej revolúcii“ sa jednoznačne zvýšil záujem slovenskej historickej vedy o problematiku protihabsburských povstaní v Uhorsku a ďalšie udalosti ich doby, s osobitným zreteľom na obdobie r. 1670 – 1711. Vzniklo nielen množstvo monografických a ďalších vedeckých prác, primárne či aspoň okrajovo zameraných na túto problematiku, podstatne viac, než v celom dovtedajšom období. Predmetom vedeckého bádania sa stali nové témy, najmä konfesijnálne otázky, no rovnako politický vývin, správa krajiny, hospodárske problémy a sociálne aspekty protihabsburského odboja. Po prvý raz sa historická veda zamerala na meštianstvo v protihabsburskom odboji a životnú dráhu niektorých ich vedúcich osobností, s výraznou väzbou k územiu dnešného Slovenska. Posunuli sa aj hodnotiace stanoviská jednotlivých hnutí či udalostí tohto obdobia, pričom priamočiare triedne a „národné“ hodnotenia spravidla nahradila snaha o detailné skúmanie príčin povstaní a ich cieľov, v kontexte domáceho i medzinárodného vývinu i záujmov jednotlivých stavov a iných sociálnych skupín. V oblasti cirkevných dejín priniesli najnovšie výskumy poznatky, korigujúce viac ako storočie staré stereotypy o rekatolizácii a ďalších otázkach. Významné zmeny nastali aj v používanej terminológii. Slovné spojenie *stavovské povstania* v mnohých prácach nahrádza termín *protihabsburské povstania*, čo viac vystihuje zameranie týchto hnutí, bez zbytočného akcentovania ich stavovského charakteru, ktorý práve pri posledných z nich značne zoslabol. Niektorí historici prísne dodržiavajú historický princíp pri transkripcii dobových priezvisk a miestnych názvov, čím sa vyhli možnému zavádzaniu a nedorozumeniam pri paralelnom popise udalostí, prebiehajúcich v rôznych stolicích Uhorska.

Napriek týmto nesporne pozitívnym výsledkom je však problematika protihabsburských povstaní a ďalších udalostí obdobia r. 1670 – 1711 v slovenskej historiografii stále spracovaná len veľmi slabo a nedostatočne. Pred historickou vedou stojí ešte celý rad nespracovaných tém z hospodárskych, vojenských, politických či kultúrnych dejín, rovnako krajinského či regionálneho záberu. Rovnako dodnes neexistujú moderné monografické práce, venované jednotlivým povstaniam či iným udalostiam ich doby.

K TORZU KNIŽNICE ZAMOYSKÝCH ZO STAREJ ĽUBOVNE

(SONDA DO ARCHÍVNEHO FONDU V MV SR, ŠA LEVOČA)

Marcela Domenová

DOMENOVÁ, Marcela. To the Torso of the Book Collection of the Zamoyski Family from Stará Ľubovňa (Probe into the Archive Fund of the MoI SR, State Archive in Levoča). In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 2, p. 46-59.

The study presents a portion of the preserved documents that had formerly constituted the book collection of the aristocratic Zamoyski family from Stará Ľubovňa. It focuses on a number of the individual items, namely the prints issued between the 17th and 20th centuries, periodicals- their fragments, brochures, small prints and several variations that gradually became (as well as other more complex parts of the book collection) the subject of confiscation, some transfers since 1940s -1990s. The analyzed documents are kept in the present State Archive in Levoča, in the archive file of the Zamoyski family to which were transferred in 1990 by delimitation from the Prešov State Archive. The study focuses on their provenience, language, authors of individual works, their contents, binding and older rightholders characters, notes and library signatures in documents that prove the connection with the members of the Zamoyski family and their ownership.

Key words: aristocratic book collections, archive funds, prints-aristocracy, history, book culture, Slovakia.

V kontexte výskumu rodinných a rodových šľachtických knižníc s dôrazom na územie východného Slovenska sme sa v tomto príspevku zamerali na predstavenie časti knižnice, resp. vybraných a fyzicky zachovaných jednotlivín z knižnice rodiny Zamoyských. V tomto kontexte je potrebné spomenúť ich vyšpecifikovanie, že ide o exempláre dokumentov, s ktorými sme sa stretli v rámci ich zachovania v archívnom fonde v MV SR, Štátny archív Levoča,¹ keďže časti knižnice nachádzame dnes aj v iných pamäťových inštitúciách aj mimo územia Spiša.

Dejiny hradu Ľubovňa sa spájajú s poľskou šľachtickou rodinou Zamoyských, išlo o posledných súkromných majiteľov hradu.² Toto obdobie spadalo do rokov

¹ V od. L. Rody a panstvá; I. Rody: Zamoyski zo Starej Ľubovne, /1796/, 1882 – 1944, 2 bm, spracovaný inventár.

² Predchádzajúcimi majiteľmi hradu Ľubovňa bola rodina Raiszovcov (1825 – 1880), v rokoch 1880 – 1882 mesto Stará Ľubovňa. Bližšie ŠTEVÍK, Miroslav – TRAJDOS, Tadeusz M. *Sedem storočí Hradov Ľubovňa a Dunajec*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum, 2011, s. 61. Pozri aj MIKULÍK, Dalibor. Rod Raiszovcov. In *Šľachtické rody na hrade Ľubovňa*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2012, s. 73 – 87.

1882 – 1945. Menovite počnúc grófom Andrejom Przemysławom Zamojským (Zamoyski, 1852 – 1927) z rodovej línie poľských Zamojskovcov z Podzamczu pri Maciejowiciach,³ ktorý v roku 1882 odkúpil od mesta Stará Lubovňa Lubovnianske hradné panstvo s hradom, obce Podsadok a Chmeľnica, neskôr i kúpele Vyšné Ružbachy, okolité lesy a i.⁴ Pochádzal z mnohodesného manželstva (mal 13 súrodencov). V čase kúpy bol ešte slobodný a majetok panstva stratový. V roku 1885 sa oženil so španielskou princeznou, princeznou Dvoch Sicílií (Neapolské kráľovstvo) Máriou Karolínou de Bourbón (ďalej špan. Borbón, 1856 – 1941),⁵ s ktorou mal sedem detí,⁶ vychovaných v katolíckom duchu, dbajúc o ich adekvátne vzdelanie. S rodinou bývali v kaštieli pod hradom,⁷ cestovali.⁸ Práve ich aktivity, kontakty a záujem viacerých členov rodiny o kvalitné vzdelanie, literatúru, umenie a kultúru, dejiny ako také i s dôrazom na bádanie dejín vybraných rodov (s ktorými boli spríbuznení či spriaznení) a významných osobností, v tomto čase prispeli k budovaniu, resp. zveľadaniu knižnice, ako aj majetkov. Doložená je ich charitatívna, spoločenská činnosť. Osud rodiny v 1. polovici 20. storočia možno označiť za strastiplný, hoci sa politicky neangažovala. Po 1. svetovej vojne sa rodina zdržiavala na majetkoch v Poľsku. Gróf Andrej zomrel v Podzamczu a Mária Karolína odišla v čase 2. svetovej vojny do Varšavy, kde zomrela v čase okupácie (1941).⁹ Posledným majiteľom hradu Lubovňa, Lubovnianskeho panstva, kúpeľov Vyšné Ružbachy a majorátnym pánom v Podzamczu bol ich syn Ján Kanty Zamoyski (1900 – 1961), od roku 1929 manžel španielskej princeznej Izabely Alfon-

³ Gróf Andrej Przemysław bol synom Stanislava Kostku ml. (1820 – 1889) – majiteľa Magnuszewa, Maciejowic so zámkom v Podzamczu a Rózy Potockej (1831 – 1890), bol vnukom ordinára Stanislava Kostku Zamojského (1775 – 1856) a Žofie Czartoryskej (1778 – 1837) – o dejiny tohto rodu sa aj zaujímal. Pozri PAVELČÍKOVÁ, Monika. Rod Zamojských (1882 – 1945). In Šľachtické rody na hrade Lubovňa. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni, 2012, s. 89 – 90. (ďalej ako PAVELČÍKOVÁ, M. *Rod Zamojských*, s.).

⁴ PAVELČÍKOVÁ, M. *Rod Zamojských*, s. 90 – 93.

⁵ Mária Karolína bola dcérou grófa de Trapani, vnučkou Francisca I. – kráľa Dvoch Sicílií a arcivojvodkyne Izabely de Borbón, rod. Habsburg.

⁶ Menami: Mária Jozefa, František Jozef, Stanislav Kostka, Mária Izabela, Mária Terézia, Mária Karolína (ktorá sa vydala za knieža Rainera de Borbón, princa Dvoch Sicílií) a Ján Kanty – ktorý prevzal rodové majetky.

⁷ MARCINOVÁ, Františka. Pozostatky knižníc rodín Raiszovcov a Zamojských v zbierkovom fonde Lubovnianskeho múzea – hrad. In *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II. (fragmenty – pramene – sídla)*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : PU, 2014, s. 24 – 27. Dostupné na internete <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova3>. Ďalej ako MARCINOVÁ, F. *Pozostatky knižníc rodín Raiszovcov a Zamojských...*, s.). Na hrade však udržiavali v barokovom paláci reprezentačné miestnosti.

⁸ Napr. sa často zdržiavali v kúpeľných strediskách, vybraných lokalitách francúzskeho a talianskeho pobrežia.

⁹ Odkaz – vlastnícke poznámky na knihy z Podzamczu evidujeme aj na fragmentoch dokumentov – tlačí (nie však tých z Levoče).

zy de Bourbón (špan. Borbón, 1904 – 1985),¹⁰ s ktorou mal štyri deti.¹¹ S rodinou žili v kaštieli pod Ľubovnianskym hradom. Ján Kanty bol charakterizovaný ako významný hospodár, nadviazal na aktivity svojho otca, angažoval sa ešte v medzi-vojnovom období. Práve v tom čase sa Vyšné Ružbachy dostali na úroveň iných európskych rekreačno-liečebných zariadení. Ján Kanty bol ako poľský štátny občan podozrievaný zo spolupráce s Poľskom (1939) a pobudol v ilavskej väznici, na hrade sa usídlilo nemecké gestapo, dôstojníci boli ubytovaní v kaštieli (1944). Rodina bola v domácom väzení. Vojnové udalosti zapríčinili ich nútený odchod – emigráciu do cudziny (Švajčiarsko, Španielsko, gróf napokon Francúzsko), o majetky prišli konfiškáciou. Hrad sa stal majetkom štátu,¹² vysporiadanie s dedičmi nebolo realizované ani v období reštitúcií.¹³

Vieme, že aj ich knižnica sa následne presúvala a doslova „rozbila či rozkúsokovala“ najmä v 50. rokoch a čiastočne spätne scelila v 90. rokoch (už aj v kontexte reštitúcií, dobrých vzťahov pamäťových inštitúcií) 20. storočia. Na základe indícií počas bádania,¹⁴ sme následne realizovali výskum, sondy vo viacerých pamäťových inštitúciách na východnom Slovensku, kde by sa torzá ich knižnice mohli nachádzať a zachovať.¹⁵ Torzo knižnice Zamojských dnes napr. vieme doložiť a rekonštruovať v Starej Ľubovni, resp. Ľubovnianskom múzeu – hrade¹⁶ (dnes

¹⁰ Izabela Anfonso bola dcérou Carlosa de Borbón – princa Dvoh Sicílií a astúrskej princeznej Done Márie de las Mercedes de Borbón, dcéry kráľa Alfonza XII. Bližšie o genealógii a vzťahoch v rodine napr. PAVELČÍKOVÁ, M. *Rod Zamojských*, s. 93 – 96.

¹¹ Menami Karol Alfons, Mária Kristína, Jozef Michal a Mária Terézia. Poznatky nám umožňujú identifikovať bližšie jednotlivých posesorov kníh. Rovnako ide o dokumenty, ktoré vieme dnes fyzicky doložiť mimo archívneho fondu v Levoči.

¹² Dnes pozri aktivity Ľubovnianskeho múzea – Hrad v Starej Ľubovni (založené v roku 1956, na hrade múzeom od roku 1966), vrátane sídla a umiestnenia depozitov. Na hrade prebieha jeho komplexná obnova.

¹³ Bližšie o pokusoch reštitúcií majetkov, o kontaktoch múzea s potomkami Zamojských pozri PAVELČÍKOVÁ, M. *Rod Zamojských*, s. 110 – 112.

¹⁴ Napr. MV SR, ŠA Prešov; MV SR, ŠA Levoča; Archív Pamiatkového úradu v Bratislave.

¹⁵ Pozri ŽAŽOVÁ, Henrieta. Knižnice východného Slovenska v agende pamiatkových orgánov (1872 – 1951). In *Šľachta a šľachtické knižnice na východnom Slovensku (sídla – každodennosť – knižná kultúra)*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : PU, 2014, s. 18 – 19. Dostupné na internete http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova4.MARCINOVA,F.Pozostatky_kniznic_rodin_Raiszovcov_a_Zamojskych..., s. 28.

¹⁶ MARCINOVÁ, F. *Pozostatky knižnic rodín Raiszovcov a Zamojských...*, s. 24 – 31.

zbierkový fond) v ŠVK Prešov¹⁷ (časť historického fondu).¹⁸ Iné indicie je potrebné ešte overiť.¹⁹

Zaujímavý osud mal i presun archívneho materiálu. Zachovaný rodinný archív Zamojských (Stará Lubovňa), materiál z rokov (1796) – 1882 – 1944 sa v roku 1957 dostal do vtedajšieho Oblastného archívu v Prešove. Odborne bol spracovaný v roku 1990.²⁰ Následne však delimitáciou prešiel do Štátneho oblastného archívu v Levoči (dnes MV SR, ŠA v Levoči). V archívnom fonde – inventári – nachádzame nielen zmienky o knižnici, ale aj fyzicky niekoľko jednotlivín z knižnice Zamojských.²¹ Práve im chceme venovať našu pozornosť.

Dedukcie archivárov, ktorí sa zaoberali výskumom a spracovaním fondu, smerovali k záverom, že medzi reálne dokumenty niekedy patriace svojím typom do šľachtickej knižnice (tlača a periodiká) spadalo vyčlenených 26 inventárnych jednotiek (inv. jd.).²² No najskôr to tak úplne nie je. Pomôcka ich ohraničila rokmi (1590) – 1796 – 1933, respektíve ako nedatované (s. a.), čo dnes môžeme čiastočne modifikovať a poukázať aj na časť zachovaných várií.

Z provenienčného hľadiska dokumenty – tlača/vydania (vymedzené na knihy, periodiká, brožúry), pochádzajú z Anglicka (Londýn), Francúzska (Paríž), Nemecka (Lipsko), Poľska (Krakov, Varšava), Rakúska (Viedeň), Talianska (Benátky, Neapol, Rím, Turín, Senigallia) a Ukrajiny (Kyjev, Sambor). V niekoľkých prípadoch išlo o vydania paralelne na 2 – 3 miestach naraz (typografické a nakladateľské údaje). Z územia dnešného Slovenska sa v levočskom štátnom archíve evidujú len dva tituly (zastúpenie: Košice – 1x, Levoča – 1x).

Z pohľadu jazyka dokumentov tlačí (knihy, periodiká, brožúry)²³ z knižnice Zamojských je v archívnom fonde približne v rovnakom počte doložený poľský (10 jd.) a francúzsky (10. jd.) jazyk (cca po 40 %). Ojedinelé sú dokumenty v talian-

¹⁷ DOMENOVÁ, Marcela. Zábor a Zamojskí – súčasť knižničného fondu vedeckej knižnice (Prešov). In DOMENOVÁ, Marcela – DERFIŇÁK, Patrik. *Šľachta a jej knižnice (Po stopách šľachtických knižníc na východnom Slovensku)*. Prešov : PU v Prešove, 2014, s. 77 – 87. Dostupné na internete <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova5>.

¹⁸ Sledovali sme v nich podobne ako v archíve: chronologické vymedzenie dokumentov, posesorské značky, jazyk, ale aj obsahové či tematické zameranie tlačí, ktoré bolo pestré, no z časti malo aj iný – odbornejší charakter (odborná literatúra, kalendáre, schematizmy, príručky a i.).

¹⁹ Výskum sme nateraz nerealizovali v inštitúciách a objektoch, ako je Východoslovenské múzeum v Košiciach, kaštieľ v Markušovciach. Odborní zamestnanci Ľubovnianskeho múzea nás navigovali aj na fond Múzea na Červenom Kameni, ktorý je pre nich neprístupný.

²⁰ *Zamojski Stará Lubovňa [1796] – 1882 – 1944. Inventár*. Zost. Daniela Pellová. Prešov : ŠOBA, 1990. 74 s.

²¹ Inventár., VI. Torzo rodinnej knižnice, s. 43 – 45.

²² MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 336 – 361.

²³ Mimo tlačovín, várií.

skom (2 jd.)²⁴ a v latinskom (3 jd.) jazyku – ktorý sa viaže napr. na dve príležitostné tlače a vydanie Homérovej Iliady *Homeri Iliad[is] Epitome... část XI – XXIV.*, Viedeň [cca r. 1857? alebo 1876?].²⁵ Ide o 2. časť práce, edovanú Františkom Hocheggerom pre školské účely.

Pri identifikácii samotných kníh – tlačí možno konštatovať, že domnelý titul zo 16. storočia (rok 1590) s incipitom textu *Discours De Jean Zamoiski, Grand charcher...*²⁶ je defektný.²⁷ Spadá však do 19. storočia. Ide najskôr o prácu biografického charakteru, o politickej situácii v Poľsku s prepojením na Jána Zamojského (1541 – 1605) – *La Deffaicte des Tartares et Tvres Faicte Par le Seignevr Iean Zamoisky...* Paríž [1859].²⁸

Najstaršie fyzicky zachované tlače spadajú do konca 18. storočia (2 jd.). Jean-Pierre Camus (1584 – 1652) – francúzsky biskup – bol autorom práce o sv. Františkovi Saleskom. Tlač sa zachovala v 1. diele v talianskom preklade z francúzštiny – *Lo Spirito Di S. Francesco Di Sales...* Benátky 1792.²⁹ Druhým titulom je rozsahom krátka – príležitostná tlač – v inc.: *Gaudium Comitatus Scepusiensis...* Levoča (1796) tlačou vyšla u Michala Podhoranského.³⁰ Slovacikum má formu oslavnej básne na Jozefa Csákyho, ktorá odznela v máji 1796 v Levoči, a to v kontexte jeho nástupu do úradu hlavného župana Spišskej stolice. Titulný list ako aj zrkadlo sadzby je v link.-ornamentálnom ráme. Chrbát je prelepený oranžovo-hnedým papierom.

Ostatné tlače spadajú do 19. (11 jd.) a 20. storočia (13 jd.). Možno poukázať ešte na niekoľko zaujímavých exemplárov (bližšie Tab. 1). S prihliadnutím na význam slovacík v knižnici Zamojských sa okrem vyššie spomenutej príležitostnej tlače nachádza ešte jedna, a to kázeň opáta, farára Jána Königa (1779 – 1855), na verejnom zhromaždení 16. marca 1827 vo farskom kostole pri príležitosti obnovy košického magistrátu *Sermo Reverendissimi Domini Joannis König...* Košice: tlač Štefan Ellinger (1827). Richtárom sa v danom roku stal Karol Fischer.³¹ Chrbát drobnej tlače je prelepený zeleným papierom.

²⁴ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 356. Druhý titul je od Pasquala De Franciscis *A Francesco Proto, duca di Maddaloni... canzone*. Roma : Marietti, Propaganda Fide, 1867; inv. č. 354. Titul sa venuje osobnosti Francesca Prota (1815 – 1892). Bližšie <http://www.worldcat.org>, alebo http://it.wikipedia.org/wiki/Francesco_Proto. Väzba dokumentu: pôvodná, kartón, biely papier, zlátená slepotlač (heraldická).

²⁵ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 340. Titul je poškodený, možno ho datovať do 19. storočia. Chýba časť tlače, ako aj koniec tlače.

²⁶ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 353.

²⁷ Chýba začiatok tlače, titulný list, predná obálka. Na mladšie vydanie poukazuje typografia, ako aj text a mŕtve záhlavie: „Note Sur Les Russies“.

²⁸ Porovnaj na <https://archive.org/stream/> alebo <http://www.forgottenbooks.com>.

²⁹ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 356. Väzba – pôvodná, kartón, bielo-modro-ružový ornam.-ručný papier, chrbát a rohy – pergamen.

³⁰ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 336.

³¹ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 337.

Žánre, tematické hľadisko tlači poukazuje na rozhl'adenosť ako aj jazykové kompetencie – komunikačné jazyky členov rodiny v rámci rodiny, so zamestnancami a verejný život, ako aj záujmy členov rodiny, budovanie knižnice aktuálnou – súdobou spisbou. Popri odbornej literatúre nachádzame v torze knižnice v štátnom archíve v Levoči i náboženskú literatúru, biografické práce, príležitostné tlače, memoáre a i. Zamojskí prejavovali záujem nielen o minulosť svojho rodu, ale aj o vybrané osobnosti, vládnuce dynastie, šľachtické rody i jednotlivcov, s ktorými mohli byť spríbuznení, politikov i svätcov. Sledovali nielen dejiny, ale aj aktuálne udalosti, politicko-spoločenské pomery v Európe s dôrazom na Poľsko, Francúzsko, Taliansko i Španielsko. Ich záujem o beletriu, krásnu literatúru dokladajú práce súdobých, najmä poľských a francúzskych autorov, romantikov. Napr. ide o Ludovica Halévyho (1834 – 1908) *Princesse. Un Grand Mariage. Les Trois Coups De Foudre. Mon Camarade Mussard...* Paríž 1887³² alebo o francúzskeho benediktína Prospera Guérangera (OSB, 1805 – 1875) a prácu *L'Année liturgique... Le Temps Pascal...* 2. diel. Paríž³³ (1889/1891?).³⁴ Z poľskej spisby tu možno spomenúť výberovú prácu „Zajaté Poľsko“ troch autorov – Adama Mickiewicza (1798 – 1855), Zygmunta Krasínského (1812 – 1859) a Juliusza Słowackého (1809 – 1849) – pod názvom *Pologne Captive Et Ses Trois Poètes...* vydanú v Lipsku – Londýne – Paríži 1864,³⁵ literárneho historika Stanisława Tarnowského (1837 – 1917) o dvoch osobnostiach z obdobia romantizmu, o poľskom maliarovi Arturovi Grottgerovi (1837 – 1867) a poľskom hudobnom skladateľovi Fryderykovi Chopinovi (1810 – 1849) pod názvom – *Chopin I Grottger Dwa Szkice*. Kraków 1892³⁶; politika a publicistu J. Moszyńského – *List Otwarty Do Jaśnie Wielmożnego Pana Henryka Dembińskiego...* Kraków 1913, ktorá vyšla nákladom samotného autora,³⁷ Stanisława Estreicher (1869 – 1939)³⁸ – *Szopka Krakowska* (t. j. krakovský betlehem). Kraków 1904³⁹ – kde je na titulnom liste uvedený ako autor (správne spoluautor pod pseudonymom) Jan Krupski. Kniha je notovaná a dala sa zakúpiť za 60 halierov (Cena 60 halerzy), vyšla v rámci edície Biblioteka Krakowska pod č. 24.

Zamojskí vlastnili aj monografiu *H. Rodakowski...* Varšava (1927) od Władysława Kozickiego (1879 – 1936) o poľskom maliarovi, portrétistovi Henryko-

³² MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 339.

³³ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 355.

³⁴ Rok 1889 doplnený z titulného listu. Na väzbe – prednej obálke rok 1891.

³⁵ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 348.

³⁶ Väzba pôvodná, kartón, červené plátno, predná obálka – čierna link.-ornam.-rámcová slepotlač, text.

³⁷ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, sign. 342.

³⁸ Autor doplnený podľa <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=16284&from=publication>

³⁹ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 351. Práca vyšla v rámci ed. Biblioteka Krakowska, nr. 24. Vydaná – Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa a vytlačena v Czcionkami Drukarni „Czasu“.

vi Rodakowskom (1823 – 1894), ako 13. diel edície Monografie Artystyczne.⁴⁰ Zo ženských autoriek napr. Zofia Bukowiecka⁴¹ – *Czterdzieści lat prześladowania Unii na Podlasiu*. Krakov 1909,⁴² 3. vydanie práce – povesti *Kądział* z roku 1912 v Krakove, ktorej autorkou je Maria Rodziewiczówna (1864 – 1864).⁴³ Na dokumente nachádzame pečiatku, ktorá dokladá niekdajšie vlastníctvo dokumentu Akademickému kníhkupectvu vo Lvove (Księgarnia Akademicka Lwów...).

Doložená je aj prekladová literatúra – pôvodne z francúzskej, ruskej, dokonca nórskej produkcie. Tu nachádzame preklad 2. vydania poviedok ruského spisovateľa Maxima Gorkého (1868 – 1936) *Nowele Russki Car : Hultaj : Miliarder Szatan I Literat*. Sambor 1909, v preklade „T. Gł.“,⁴⁴ alebo prácu vedca a polárnik, diplomata Fridtjofa Nansena (1861 – 1930) v preklade Gabriela Rouya – *La Norvège Et l'Union avec la Suède*. (Paris, 1905).⁴⁵

Najmladšie knižné tituly zachované v tomto archíve, pochádzajúce z niekdajšej knižnice Zamojských sú z 30. rokov 20. storočia. Pochádzajú z Poľska a Francúzska. Ide napr. o prácu francúzskeho autora Louisa de Roberta (1871 – 1937) *Tragédia túžby – Tragédie du désir...*, ktorú vydal Ernest Flammarion (1846 – 1936) v roku 1932 najskôr v Paríži.⁴⁶ Približne do roku 1933 sa datuje práca biografického charakteru, a to príbehy a spomienky preláta Delaira (Prélat de la Maison) spojené s mladým princom Luisom Gastónom Antoniom de Orléans-Braganza (1911 – 1931); pod názvom *Un Jeune Prince Chrétien Louis-Gaston D'Orléans-Bragance 1911 – 1931...* [Paris 1933].⁴⁷ Na mieste frontispice je fotografia osobnosti princa (signovaná: Photo Taponier) z produkcie ateliéru Boissonnas & Taponier. Paris.⁴⁸ Poľka Janina Surynowa-Wyczółkowska (1897 – 1985)⁴⁹ je autorkou románu *Kobieta I Basta! Powieść*, ktorý vyšiel vo Varšave : Towarzystwo Wydawnicze „Rój“ v roku 1937.⁵⁰ Na titulnom liste je rukopisná poznámka o mieste a čase nadobudnutia tlače: „Warszawa – mars 1937“ – najskôr osobne Zamojskými.

⁴⁰ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 341. Porovnaj <http://katalog.nukat.edu.pl>.

⁴¹ Autorka doplnená podľa internetu http://www.europeana.eu/portal/record/09404/id_oai_cyfrowa_chbp_chelm_pl_56.html

⁴² MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 352.

⁴³ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 345.

⁴⁴ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 338. Pozri aj <http://alpha.bn.org.pl>

⁴⁵ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 343.

⁴⁶ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 344. Údaje o autorovi doplnené podľa http://fr.wikisource.org/wiki/Auteur:Louis_de_Robert. zdroj uvádza vydanie knihy v r. 1933.

⁴⁷ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 350. Údaje porovnaj on-line https://fr.wikipedia.org/wiki/Luiz_Gast%C3%A3o_d%27Orl%C3%A9ans-Bragance; https://fr.wikipedia.org/wiki/Louis_d%27Orl%C3%A9ans-Bragance

⁴⁸ Alebo Taponier et Boissonnas. Paris (1901 – ?). Pozri <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84428899>

⁴⁹ Roky života doplnené podľa <http://archiwumallegro.com.pl/kategoria/7->

⁵⁰ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 347. Vázba dokumentu: pôvodná, hnedý papier.

Z odbornej spisby možno spomenúť prácu o sakrálnej architektúre *Les Styles En Architecture L' Architecture Religieuse ...* od Edmonda Benoíta-Lévyho, Paris (1898), na ktorej nachádzame aj priame vlastnícke značky Zamojských, zámku v Lubovni.⁵¹

Fyzické zachovanie dokumentov je vo viacerých prípadoch zlé, časť je aj poškodená, defektná, čo sa odrazilo na niektorých záveroch výskumu. Z pohľadu na väzbu dokumentov, možno konštatovať, že pri nich prevažuje súdobé viazanie, dominujú jednoduché paperbacky,⁵² jednoduchšie papierové vyhotovenie; výnimočná je väzba dokumentov v kombinácii – kartón, mramorovaný papier, plátno, zriedkavejšie s kožou/pergamenom⁵³ (spravidla na chrbte, rohoch väzby dokumentov). Niektoré knihy v knižnici neboli či nestihli byť Zamojskými ani čítané. Ide skôr o zaujímavosť, osud kníh a fakt, že, žiaľ, až bádateľ sa stal ich prvočitateľom či listovateľom (neprezeranosť/neorezanie strán/oriezky publikácií).⁵⁴

Tab. 1. Zoznam tlačí 17. – 20. storočia⁵⁵

Por. č.	Autor/Incipit	Názov ⁵⁶	Miesto vydania/tlače	Rok vydania	Inv. č.
1	Association	Association Missionnaire De L' Orde Souverain Militaire De Malte	[Roma?]	[1933?]	357
2	Benoît-Lévy, Edmond	Les Styles En Architecture L' Architecture Religieuse Par M. E. Benoit-Lévy	Paris	(1898)	349
3	[Bukowiecka, Zofia]	Czterdzieści Lat Prześladowania Unii Na Podlasiu	Kraków	1909	352
4	Camus, Jean-Pierre	Lo Spirito Di S. Francesco Di Sales Vescovo E Principe Di Ginevra Raccolto da diversi Scritti Di Monsignor Gio: Pietro Camus Vescovo di Belley. Opera, che contiene i più bei passi de' suoi Scritti, ed istruzioni proprie per ogni sorta di persone. Del-signor N. N. Dottore Di Sorbona Tradotto dal Franceso in volgare Italiano. Tomo Primo.	In Venezia	MDCCXCII. [=1792]	356

⁵¹ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 349.

⁵² Väzba pôvodná, papier, text na prednej obálke spravidla totožný alebo korešponduje s textom na titulnom liste tlače.

⁵³ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 356.

⁵⁴ Napr. MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 340, 348, 355 a i.

⁵⁵ Prepis titulných listov ponechávame v podobe, ako bol uvedený na dokumente. Údaje v okrúhlych zátvorkách (...) sú doplnené z analyzovaného dokumentu (iné časti tlače), údaje v hranatých zátvorkách [...] z kn. katalógov alebo iných informačných zdrojov.

⁵⁶ Text je hodnoverne prepísaný z titulných listov tlačí, brožúr.

⁵⁷ Text z prednej obálky. Na titulnom liste: „Maksym Gorkij. Russki Car Interview. Tłómaczyl T. Gl.“

5	Delair, Prélat de la Maison	Mgr. Delair Prélat De La Maison De Sa Sainteté Un Jeune Prince Chrétien Louis-Gaston D' Orléans-Bragance 1911 – 1931. Récits Et Souvenirs	s. l. [Paris]	s. a. [1933]	350
6	Estreicher, Stanisław – Krupski, Jan	Szopka Krakowska. Spisał, Objąsnił I Opracował Dr. Jan Krupski	W Krakowie	1904	351
7	Gaudium	Gaudium Comitatus Scepusiensis Dum Excellentissimus, Ac Illustrissimus Dominus Comes Josephus Csáky DD Keresztszegh &c. &c. Officium Supremi Comitis Adiret Mense Maio Anno 1796	Leutschoviae	(1796)	336
8	Gorkij, Maxim	Maksym Gorkij. Nowele Russki Car : Hultaj : Miliarder Szatan I Literat. Wydanie Drugie ⁵⁷	Sambor	1909	338
9	Guéranger, Prosper	L' Année Liturgique Par Le R. P. Dom Prosper Guéranger Abbé De Solesmes. Le Temps Pascal Tome II Neuvième Édition	Paris	1889?	355
10	Halévy, Ludovic	Ludovic Halévy De L' Académie Française Princesse Un Grand Mariage Les Trois Coups De Foudre Mon Camarade Mussard Dix –Septième Édition	Paris	1887	339
11	Homér	Homeri Iliadis Epitome. In Usum Scholarum Edidit Franciscus Hohegger. Pars Altera Ilias XI-XXIV.	Vindobonae	[1857/ 1876?]	340
12	Kozicki, Władysław	Władysław Kozicki Henryk Rodakowski Z 32 Reprodukcjami	Warszawa	(1927)	341
13	König, Ján	Sermo Reverendissimi Domini Joannis König, Abbatis S. Spiritus De Madócsa, Cath. Eccl. Cassoviensis Canonici, Archi-Diaconi, Et Lib. Ac. Reg. Civitatis Cassoviensis Parochi, Post Superatam In Eadem Civitate Magistratualem Restaurationem Sub. Praesidio Spectabilis ac Magnifici Domini Josephi Györfly De Telekes, S. C. et R. A. Majestatis Ad Exc. Cameram Reg. Hungarico-Aulicam Consilarii, I. Cameralis Administratoratus-Officii Cassoviensis Administratoris, Et Ad Hunc Actum Altissimo Loco Delegati Commissarii Regii; Ad Electam Civium Communitatem, Et Neo-Electum Ac Respective Confirmatum Judicem Carolum Fischer, II. Co[m]m[un]it[at]uum. Ábaúj Et Saáros Tabulae Judiciariae Assessorem, Anno MDCCCXXVII, Die 16-ta Mensis Martii, In Ecclesia Parochiali simul (et) Cathedrali Pronunciatus.	Cassoviae	(1827)	337

14	Mickiewicz, Adam – Krasziński, Zygmunt – Słowacki, Juliusz	La Pologne Captive Et Ses Trois Poètes Mickiewicz Krasziński – Słowacki	Leipzig, Londrés, Paris	1864	348
15	Moszyński, Jerzy	Jerzy Moszyński <i>List Otwarty Do Jaśnie Wielmożnego Pana Henryka Dembińskiego Prezesa Stronnictwa Polityki Realnej W Królestwie Polskiem...</i>	Kraków	1913	342
16	Nansen, Fridtjof	Fridtjof Nansen <i>La Norvège et l' Union avec la Suède. Traduit par Gabriel Rouy</i>	Paris	(1905)	343
17	Pasqual De Franciscis	A Francesco Proto Duca Di Maddaloni Quand' Ebbe Presentato La Mozione D' Inchiesta Al Parlamento Italiano Canzone Del P. D. Pasquale De Franciscis Dei Pii Operarii	Roma Napoli, Torino	1867	354
18	Robert, Louis de	Louis de Robert. <i>Tragédie du désir</i>	s. l. [Paris]	(1932)	344
19	Rodziewiczówna, Maria	Marya Rodziewiczówna. <i>Kądziel Powieść. Wydanie Trzecie...</i>	W Kijowie; Warszawa; Kraków,	1912	345
20	Saint-Cassien	Saint-Cassien Près Cannes Alpes-Maretimesi <i>Notice historique et biographique. Par S. M.</i>	Senigallia	1898	357
21	Surynowa-Wyczółkowska, Janina	Janina Surynowa-Wyczółkowska. <i>Kobieta I –Basta! Powieść.</i>	Warszawa	1937	347
22	Tarnowski, Stanisław	St. Tarnowski Chopin I Grottger <i>Dwa Szkice</i>	Kraków	1892	346
23	Zamoyski, Ján	La Deffaicte des Tartares et Tvres Faicte Par le Seignevr Iean Zamojsky..	(Paris)	s. a. [1859]	353

Ako vidno, zachované dokumenty sa viažu len na istú problematiku, beletriu. Absentuje tu napr. spisba z oblasti hospodárstva či poľnohospodárstva, ktorú by sme očakávali kvôli vzdelaniu, ale aj po praktickej stránke – správa, zveľaďovanie majetkov panstva.

Popri niekoľkých kusoch už uvedených tlači – kníh (21 inv. jd.) boli v archívnom fonde ponechané periodiká, resp. torzá časopisov (2 jd.) – novinové výstrižky, brožúry – drobné tlačoviny informačného charakteru (2 jd.), ktoré mohli Zamojskí vlastniť a čítať. Konkrétne ide o dve brožúry⁵⁸ s náboženským charakterom *Saint-Cassien Près Cannes Alpes-Maretimesi Notice historique et bibliographique. Par S. M. Senigallia: Imprimerie Puccini & Massa, 1898* a nedatované vydanie brožúry *Associazione Missionaira Del S. M. Ordrine Di Malta* (text z prednej obál-

⁵⁸ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamoyski, inv. č. 357, krab. č. 15, 2 rozličné jd. Tlače sú uložené v papierovej poštovej obálke s predtlačou/adresou ŠOBA v Prešove (z 20. stor.).

ky) – francúzske vydanie. [tlač Rím?, cca 1933?].⁵⁹ Z periodík⁶⁰ sa zachovali dva fragmenty, a to titul *Miesięcznik Heraldyczny: Organ towarzystwa Heraldycznego We Lwowie*, a to ročník III., 1910, č. 2 – v poľskom jazyku vydávaný vo Lvove a fragment poľského časopisu *Gazeta Olsztyńska* vydávaný v Olsztynie. Možno ho datovať len približne, cca do roku 1935 a n. podľa textov príspevkov. Samostatne sú vyčlenené a zaevidované novinové výstrižky (nalepené na papieri bielej farby – 2 kusy) zo švajčiarskych, francúzskych, nemeckých alebo aj rakúskych periodík, pri nich nachádzame aj rukopisné poznámky, napr. s uvedením názvu periodika, ako *La Gazette de Lausannes*, *Le Journal de Rouen*, *Le Journal de la Nièvre*, *Königlich Privilegirte Berlinische Zeitung*, *La Paix (Paris)*, *Le Patriote de Rouen*, *Le Radical (Paris)*, *Tremden Blatt (Wien)* a i. spravidla z 19. storočia.⁶¹ Podobne dnes už neknížničný charakter⁶² majú dokumenty v skupine „iné“ z 19. – 20. storočia,⁶³ kde nachádzame aj drobné tlačoviny (talianske verše Correnti, Antonio: Ill.ma Signora Contessa Zamoyska Augurio Per La Santa Pasqua), leták/oznam bosých karmelitánok z kláštora Nanebovzatia Panny Márie v Palerme, v ktorom žiadajú finančné príspevky, tlač z roku 1905 (P. C. Le Carmelitane Scalze del Monastero dell` Assunta Di Palermo), obedové menu (Déjeuner Du 12 Juillet... Leuchars (najskôr označenie lokality v Škótsku), s. a.), obrazové ukážky na jednolistoch (hárkoch) obrazovú prílohu z numizmatiky (napr. 3 obr. mincí, ukážka z vybraných krajín Európy, Ázie, Afriky – vytlačené vo Viedni), heraldiky, ale aj priloženú nemecko-latinskú tlač – nariadenie Jozefa II., ktorá mohla pôvodne patriť do knižnice Zamojských, možno aj Raiszovcov, na čo poukazuje jej charakter a staršie knižničné či posesorské značky.⁶⁴

Pri analýze dokumentov sme si na niektorých z nich povšimli nielen zaujímavé vlastnícke značky v podobe exlibrisov vo forme rukopisných poznámok/podpisov a pečiatok⁶⁵ v spojení s Máriou Karolínou Zamojskou a jej manželom grófom Andrejom Zamojským (obr. 1 – 2), s prepojením na miesto budovania knižnice – na hrad Lubovňu, resp. zámok (Tab. 2). Na niektorých dokumentoch sme našli iné knižničné značky. Ide o staršie signatúry (cca z 19./20. stor.) v podobe arabských číslíc – uvádzaných spravidla strojopisom na papierovom štítku bielo-modrej far-

⁵⁹ Text na titulnej strane: *Association Missionnaire De L' Orde Souverain Militaire De Malte*.

⁶⁰ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 358, krab. č. 15. Pri nich je priložená mapa Poľska: „St. Majerski. Polska pod względem fizycznym.“ Informácia o nej v pomôcke chýba.

⁶¹ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 359. Dokument je navyše uložený v poštovej obálke.

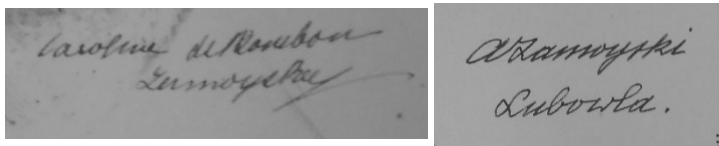
⁶² Uvedené dokumenty svojím charakterom – typom dnes do knižníc nepatria, v minulosti mohli byť súčasťou fondu rodinnej/rodovej knižnice.

⁶³ ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 360 (6 jd.).

⁶⁴ Na dokumente je pečiatka (Zamek Lubowla – s erbom), staršia signatúra (na papierovom štítku s tlačou) s textom: B. R. N.^{no} 874. K vyvodu definitívnych záverov je potrebná komparácia s tlačami zachovanými dnes v ŠVK Prešov.

⁶⁵ Niekoľko doložených poznámok sa viaže aj na iných vlastníkov z radu fyzických alebo právnických osôb.

by. Štítok bol umiestňovaný/nalepený na chrbte dokumentov (Tab. 2). Výnimočná je kombinácia číslice dopísanej rukou/tlačenými literami⁶⁶ (čo dedukuje prepojenie s predošlými majiteľmi hradu – Raiszovcami). Práve tieto dve skupiny vlastníckych značiek nám boli nápomocné pri rekonštrukcii pôvodnej knižnice Zamojských, dokumentov, ktoré do nej reálne mohli patriť. V archívnom fonde sa však vyskytli dokumenty, na ktorých nenachádzame žiadne rukopisné poznámky alebo signatúry, nenachádzame ich v nateraz dostupnom súpise dokumentov knižnice Zamojských (v strojopise),⁶⁷ čo nateraz neumožňuje definitívne závery o ich niekdajšej reálnej súčasťi v nej.

Obr. 1 – 2 ukážky vlastníckych poznámok Zamojských

Ďalším informačným zdrojom, ktorý poukazuje na fakt, že v štátnom archíve v Levoči sa zachovalo mizivé percento dokumentov z knižnice Zamojských, je napokon posledný zaradený dokument v inventári v kontexte knižnice. Predstavuje ho neúplný – defektný strojopis. Bol vytvorený ako zoznam literatúry,⁶⁸ dokumentujúci celkovo 1 009 dokumentov (reálne 975 dokumentov, resp. evidovaných jednotiek) radených podľa problematiky – do 7 tematických skupín, a to:

- I. Mémoires – Lettres – Biographies (Memoáre – listy/korešpondencia – biografie): 296 záznamov,
- II. Voyages – Geographie (Cesty – geografia): 64 záznamov,
- III. France (Francúzsko): 88,
- IV. I. Historia Kościoła – Religja⁶⁹ (I. Dejiny cirkvi – náboženstvo): 243,
- V. Litterature (Literatúra): 206,
- VI. Zamojski – Czartoryski (Zamojskí – Czartoryskí): 56,
- VII. [(výtvarné), umenie, architektúra?]⁷⁰: 21.⁷¹

Keďže strojopis nie je úplný, nevieme, koľko dokumentov mohol obsahovať a do akých iných tematických celkov/skupín či podskupín mohli byť jednotlivé tlače ešte rozdelené. Záznamy sú v jednotlivých skupinách číslované. Obsahujú informácie o autorovi, incipite názve dokumentu. Nerešpektuje sa abecedný princíp, chýba údaj o mieste vydania, uvedenie roku je zriedkavé, resp. ukazovateľ

⁶⁶ Na drobnej tlači z 18. storočia. MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 360.

⁶⁷ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 361.

⁶⁸ MV SR, ŠA LE, Fond: Zamojski, inv. č. 361.

⁶⁹ Správne Historia Kościoła – Religya.

⁷⁰ Názov skupiny sme sekundárne doplnili na základe charakteru dokumentov.

⁷¹ Chýba list papiera so záznamami pod č. 1 – 34, evidujeme len dokumenty pod č. 35 – 56.

mal iný význam.⁷² Možno predpokladať, že strojopisný dokument nepatril priamo do pôvodnej knižnice či archívu. Je z mladšieho obdobia.⁷³ Zaevidované dokumenty podľa vročenia spadajú do 18. až polovice 20. storočia. Na základe incipitov strojopis zachytil tlače vo francúzskom (vyše 58 %) a v poľskom jazyku (vyše 35 %), menej v talianskom, anglickom, španielskom, latinskom, nemeckom, maďarskom, a slovenskom jazyku. Podľa doterajšieho stavu poznania,⁷⁴ komparácie faktografie strojopisu a zachovaných dokumentov – ako fragmentov kníh v rôznych pamäťových inštitúciách, naozaj predstavuje súpis kníh, ktoré niekedy Zamoyskí vlastnili, a to aj v archívnom fonde v Levoči. Tituly – tlače vyčlenené podľa neznámej metodiky (náhodne, ukážka?) a zachované dnes v MV SR ŠA Levoča nachádzame v strojopisnom dokumente len v 7 prípadoch (Tab. 2), a to v tematických skupinách č. I., V. a VI.

Tab. 2. Vlastníctvo tlači: archív – pôvodné signatúry – rod. Zamoyskí – strojopis

Inv. č. v ŠA	Staršia/pôvodná doložená signatúra ⁷⁵	Vlastníci; forma, popis/prepis exlibrisu Zamoyských	Strojopis z 20. stor.
338	-	Lubowla (rkp. pozn.)	-
339	-	-	-
340	-	-	-
341	243	-	Skupina I., z. č. 243, pod Władysław Kozicki: H. Rodakowski
342	233	-	Skupina I., z. č. 233, pod Jerzy Moszyński: List otwarty do Henr. Dembińskiego
343	-	AZamoysky Lubowla (rkp. pozn.)	-
344	-	-	-
345	-	-	-
346	216	Andrzej Zamoyski, Lubowla (rkp. pozn.)	Skupina I., z. č. 216, pod St. Tarnowski : Chopin i Grotgger
347	-	-	-

⁷² Takéto dokumenty spadali hlavne do 18. – 19. storočia, uvedený rok sa spájal s inými údajmi (napr. biografickými, udalosť, časové obdobie/vymedzenie diela a i.).

⁷³ Najskôr z 20. storočia pre potreby konfiškácie.

⁷⁴ Na tento fakt sme upozornili, ako aj celý zachovaný text strojopisu sme uverejnili v práci DOMENOVÁ, Marcela. Torzo knižnice Zamoyských v rodovom archíve (Levoča); Strojopisný súpis kníh z 20. storočia. In DOMENOVÁ, Marcela – DERFIŇÁK, Patrik. Šľachta a jej knižnice (Po stopách šľachtických knižníc na východnom Slovensku). Prešov : PU v Prešove, 2014, s. 51 – 76.

⁷⁵ Rkp./papier. štítok na dokumentoch.

348	233	-	-
349	-	Zarząd Dóbr Lubowelskiego Zamku w Lubowli (okrúhla pečiatka s textom, v strede erb Zamojských); Andrzej Zamojski (rkp. pozn.)	Skupina VII, č. z. 53, pod E. Benoit – Lévy: L'architecture religieuse
350	-	Carolina de Bourbon Zamojsky (rkp.pozn.)	-
351	-	-	-
352	239	-	-
353	51[?]	-	Skupina VI, z. č. 51, bez autora: Le deffaicte des Tartares et Turcs
354	32	-	-
355	85	-	Skupina V., č. z. 117 - 118, ⁷⁶ pod R. P. Dom Prosper Guéranger: L'Année Liturgique
356	-	-	Skupina V., z. č. 62 - 64 pod S. Francesco di Sales: Lo Spirito ⁷⁷
357	-	-	-
358	-	-	-
359	-	-	-
360	B. R. N. ^{no} 874.	Zamek Lubowla (okrúhla pečiatka s erbom Zamojských)	-

Strojopis okrem iného zvyšuje počet dokumentov knižnice Zamojských o ďalších vyše 980 dokumentov.⁷⁸ Na záver možno konštatovať, že tento materiál, ktorý sa zachoval v MV SR, ŠA v Levoči, tvorí mizivé percento dokumentov, ktoré kedysi reálne patrili do knižnice Zamojských, napriek tomu si pre svoju unikátnosť, zasluhuje pozornosť, či už z pohľadu archívneho alebo knihovedného.

⁷⁶ Ide o dvojdielnu prácu, v strojopise sú diely neuvedené. V štátnom archíve evidujem diel 1.

⁷⁷ Strojopis uvádza, že ide najskôr o tlač v troch dieloch. V štátnom archíve evidujem diel 2.

⁷⁸ Časť z nich nachádzame dnes napríklad v Prešove či v Starej Lubovni.

VNÚTROPOLITICKÁ SITUÁCIA V BIELORUSKU V ROKU 1917 A VYHLÁSENIE BIELORUSKEJ NÁRODNEJ REPUBLIKY

Luciána Hoptová

HOPTOVÁ, Luciána. The internal political situation in Belarus in 1917 and the declaration of the Belarusian National Republic. In Annales historici Presovienses. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 2, p. 60-75.

The fall of the Romanov dynasty in Russia in 1917 triggered a wave of national movement processes, Belarus was not an exception in this matter. During the year of 1917 several organizations of national character were conceived in Belarus but their activities were not successful. In December 1917 the first All-Belarusian congress was held in Minsk, which should decide on the future direction of the country. An important milestone came the 25th March 1918, when the first independent republic – Belarusian National Republic was declared. The purpose of the paper is to analyze the political development in Belarus in 1917 and the beginning of 1918.

Key words: The First World War, Belarus, All-Belarusian congress, the Belarusian national Republic.

Správy o Februárovej revolúcii, ktorá zvrhla z trónu posledného ruského cára Mikuláša II., dorazili do Bieloruska začiatkom marca 1917 a vyvolali medzi obyvateľmi nadšenie. Vláda Romanovcov v Bielorusku nebola populárna a zanechala po sebe aj neľahké dedičstvo. Okrem priamych ľudských strát, utrpel bieloruský ľud aj straty spoločensko-kultúrneho charakteru. „*V priebehu rokov cárskej nadvlády stratil skúsenosť politickej samosprávy, prišiel o perspektívne uniatstvo, v miestnych tradíciách spočívajúce profesionálne umenie a o tretí stav, ktorý vyrastal zo šľachticko-roľníckeho prostredia.*“¹

Februárová revolúcia bola udalosťou, ktorá zaktivizovala vnútropolitickú scénu a vyústila do novej etapy bieloruských dejín. Pád samoderžavia mal za následok, že takmer vo všetkých mestách prebehli zhromaždenia na podporu Dočasnej vlády v Petrohrade.

V noci z 3. na 4. marca 1917 sa v Minsku uskutočnila porada predstaviteľov mestskej dумы, gubernského a újazdného zemstva a ďalších významných politických predstaviteľov, s cieľom vytvoriť nový orgán moci namiesto dovtedajšej gubernskej správy. Na porade bol vytvorený Výbor na ochranu spoločenského poriadku a bezpečnosti, ako orgán miestnej moci, ktorý podliehal Dočasnej vláde

¹ SAHANOVÍČ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 144.

v Petrohrade. Paralelne v tom istom čase bol v Minsku ustanovený Soviet robotníckych poslancov. Robotnícke, roľnícke a vojenské rady a výbory sa začali formovať aj v ďalších mestách a újazdoch Bieloruska, ako aj vo vojenských častiach.

Politická situácia v Bielorusku bola na jar 1917 veľmi zložitá. V priebehu niekoľkých dní boli na území Bieloruska vytvorené dva orgány moci – soviety robotníckych a vojenských poslancov, a tiež gubernské a újazdné výbory Dočasnej vlády v Petrohrade. Špecifikom politickej scény Bieloruska bolo to, že na jeho území na jar 1917 existovala aj tretia sila – bieloruské národné hnutie reprezentované predovšetkým Bieloruskou socialistickou hromadou,² v podmienkach Bieloruska môžeme teda hovoriť nie o dvojládí, ale o trojvládí.

Dôležitými faktormi, ktoré mali vplyv na formovanie bieloruského národného hnutia, boli zjazdy predstaviteľov politických strán a hnutí. Prvý zjazd predstaviteľov politických strán a hnutí, širokého politického spektra od ľavice až po pravicu, sa konal v marci 1917 v Minsku. Zjazd, ktorého sa zúčastnilo 150 delegátov, sa konal v dňoch 25. – 27. marca 1917. Delegáti v priebehu zjazdu rozhodli o vytvorení výkonného výboru – Bieloruského národného výboru, ktorý mal 18 členov a ktorý sa vyhlásil za najvyššiu inštitúciu v krajine. Vo výbore boli zastúpení predstavitelia rôznych národno-demokratických strán a hnutí. Najväčší počet, 10 zástupcov, mala Bieloruská socialistická hromada.³ Do čela výboru bol zvolený pinský veľkostatkár a bývalý člen Štátnej dумы R. Skirmunt. K hlavným cieľom, ktoré si zjazd vytýčil, patrilo vypracovanie ústavy a získanie „*autonómie Bieloruska v sústave demokratického Ruska*“.⁴ Delegáti zjazdu síce podporovali Dočasnú vládu v Petrohrade a žiadali o autonómiu Bieloruska, ale predovšetkým sa snažili o to, aby na území Bieloruska bola moc odovzdaná do rúk Bieloruského národného výboru. Požiadavky autonómneho postavenia Bieloruska mali byť predstavené Dočasnej vláde v Petrohrade prostredníctvom päťčlennej delegácie predstaviteľov Bieloruského národného výboru, ktorú viedol R. Skirmunt. V Petrohrade však odmietli s delegáciou rokovať.⁵

Spoločensko-politickú situáciu v Bielorusku determinovali aj prejavy formujúceho sa robotníckeho a roľníckeho hnutia. Už v prvých mesiacoch po Februáro-

² Bieloruská socialistická hromada zohrala dôležitú úlohu vo vnútropolitickom vývoji Bieloruska. I. zjazd Bieloruskej socialistickej hromady sa uskutočnil už v roku 1903, II. zjazd v roku 1906. V roku 1907 boli aktivity strany fakticky zakázané a svoju činnosť strana obnovila až v roku 1917. V roku 1918 sa predstavitelia strany rozhodujúcou mierou podieľali na vytvorení prvého bieloruského štátu v dejinách.

³ KRUTALEVIČ, Vadim Andrejevič. *Istorija Belarusi: Stanovlenije nacional'noj deržavnosti (1917 – 1922 gg)*. In *Očerki istorii gosudarstva i prava Belarusi*. Minsk : Pravo i ekonomika, 2007, s. 26.

⁴ KRUTALEVIČ, Vadim Andrejevič. *Istorija Belarusi: Stanovlenije nacional'noj deržavnosti (1917 – 1922 gg)*. In *Očerki istorii gosudarstva i prava Belarusi*. Minsk : Pravo i ekonomika, 2007, s. 26.

⁵ SAHANOVIČ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 144.

vej revolúcii bolo sformovaných 126 robotníckych odborových zväzov, v ktorých bolo zoskupených viac ako 35 000 ľudí.⁶ V tejto súvislosti došlo aj k vytvoreniu robotníckych výborov, ktoré pod vplyvom boľševikov uskutočnili v priebehu mája a júna 1917 viac ako 60 štrajkov.⁷

Na jar 1917 sa pod vplyvom nepriaznivej situácie v bieloruských dedinách začalo aktivizovať roľnícke hnutie. V dňoch 20. – 23. apríla 1917 sa v Minsku uskutočnil zjazd roľníckych poslancov Minskej gubernie a neokupovaných újazdov Vilenskej gubernie. Delegáti zjazdu sa vyslovili za ukončenie vojny a uskutočnenie pozemkových reforiem. Žiadali tiež upraviť otázky užívania a vlastníctva pôdy.⁸

Vplyv na vývoj politického života v Bielorusku mala aj armáda. V marci – apríli 1917 sa na území Bieloruska sformovali prvé vojenské výbory, ktorých zástupcovia sa zišli v dňoch 7. – 17. apríla 1917 na I. zjazde vojenských a robotníckych poslancov armády a tylu Západného frontu. Zjazd potvrdil postavenie vojenských výborov a podporil kroky Dočasnej vlády v Petrohrade.

Vzhľadom na vývoj udalostí v Petrohrade a posilňovaniu pozícií boľševikov v robotníckych a vojenských sovietskych na území Bieloruska, sa bieloruské národné hnutie ocitlo v lete 1917 v zložitej situácii. Na druhom zjazde zástupcov bieloruských národných strán a organizácií, ktorý sa konal 8. – 10. júla 1917 v Minsku, vypukli spory medzi predstaviteľmi Bieloruskej strany národných socialistov a Bieloruskou socialistickou hromadou. Predstavitelia Bieloruskej socialistickej hromady sa pokúsili odstaviť liberálov od riadenia bieloruského národného hnutia. Delegátom zjazdu sa podarilo zhodnúť na platforme jedného národného frontu a zvoliť namiesto Bieloruského národného výboru nový orgán – Ústrednú radu bieloruských organizácií, ktorá prebrala vedúcu úlohu bieloruského národného hnutia. Vo Výkonnom výbore Ústrednej rady bieloruských organizácií, ktorý viedol I. Ju. Liosik, mali hlavné postavenie členovia Bieloruskej socialistickej hromady (P. Bodunov, O. Dylo, D. Žilunovič, F. Šantyr, P. Ostrovskij).⁹ Po nezhodách, ktoré vypukli na II. zjazde, Ústrednú radu bieloruských organizácií opustili predstavitelia Bieloruskej strany národných socialistov, ktorú viedol P. P. Alexiuk. Od rady sa taktiež izolovali aj kresťanskí demokrati. Hlavný orgán bieloruského národného hnutia tak ovládli ľavicové sily.¹⁰

⁶ KOCHANOVSKIJ, A. G. *Istorija Belarusi: polnyj kurs: učebn. posobije*. Minsk : Junipress, 2010, s. 284.

⁷ KOCHANOVSKIJ, A. G. *Istorija Belarusi: polnyj kurs: učebn. posobije*. Minsk : Junipress, 2010, s. 284.

⁸ KOL. AUTOROV. *Istorija Belarusi: Učebn. posobije*. Minsk : Ekoperspektiva, 1997, s. 194.

⁹ KRUTALEVIČ, Vadim Andrejevič. *Istorija Belarusi: Stanovlenije nacional'noj deržavnosti (1917 – 1922 gg)*. In *Očerki istorii gosudarstva i prava Belarusi*. Minsk : Pravo i ekonomika, 2007, s. 26.

¹⁰ SAHANOVIČ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 145.

V dňoch 5. – 6. augusta 1917 sa v Minsku uskutočnilo prvé zasadnutie Ústrednej rady bieloruských organizácií, na ktorom sa zišli predstavitelia 23 bieloruských organizácií zastupujúci 23 000 svojich členov.¹¹ Delegáti na zasadnutí prijali uznesenie, na základe ktorého bola Ústredná rada bieloruských organizácií potvrdená ako vedúci orgán bieloruského národného hnutia.¹² Ďalej sa na prvom zasadnutí Ústrednej rady bieloruských organizácií delegáti uzniesli na tom, že do svojich radov prijmu iba také organizácie, ktoré sa hlásili k požiadavke autonómie Bieloruska. Okrem toho rada žiadala otvorenie bieloruských škôl, rozvoj rodného jazyka a národnej kultúry. Delegáti na prvom zasadnutí Ústrednej rady bieloruských organizácií vyslovili aj požiadavku sformovať v Minsku Ústredný bieloruský výbor utečencov.¹³

V porovnaní s požiadavkami Bieloruského národného výboru, požiadavky a ciele Ústrednej rady bieloruských organizácií mali demokratickejší charakter. Okrem rozvoja rodného jazyka, národnej kultúry, základných práv a slobôd pre obyvateľov Bieloruska, Ústredná rada bieloruských organizácií prišla napríklad aj s požiadavkou zmeny vo formovaní orgánov miestnej správy Bieloruska a so zmenami v bieloruských vojenských formáciách, ale Dočasná vláda v Petrohrade tieto návrhy zamietla.¹⁴ K nedostatkom rady patrila skutočnosť, že si na svoju stranu nedokázala získať národnostné menšiny a že sa nevenovala otázke prebratia moci a spôsobu vládnutia. Ústredná rada bieloruských organizácií teda skôr predstavovala kultúrno-národnú inštitúciu ako vedúcu organizáciu bieloruského národného hnutia.

Vplyv na formovanie a činnosť bieloruského národného hnutia v tomto období mal aj zjazd bieloruských vojenských predstaviteľov, ktorý sa konal 18. – 24. októbra 1917. V Minsku sa stretli bieloruskí vojaci Západného frontu, ako aj zástupcovia bieloruských organizácií Rumunského, Juhozápadného a Severného frontu a námorníci Baltského flotu.¹⁵ Delegáti zjazdu sa zhodli na tom, že je potrebné brániť bieloruskú krajinu a ruskú demokraciu. Spomedzi seba delegáti zvolili Ústrednú bieloruskú vojenskú radu. Predsedom rady sa stal S. Rak-Michajlovskij. Nevyhnutnosťou bolo vytvorenie bieloruských vojenských formácií, čo sa zdôvodňovalo tým, že: „*Ruské vojsko sa rozkladalo a nemohlo ubrániť Bielorusko*

¹¹ KOVKEL, I. I. – JARMUSIK, E. S. *Istorija Belarusi: s drevnejšich vremen do našego vremeni*. Minsk : Aversev, 2010, s. 303.

¹² *Istorija Belarusi v dokumentach i materialach*. Zost. I. N. Kuznecov – V. G. Mazec. Minsk : Amalfeja, 2000, s. 281.

¹³ *Istorija Belarusi v dokumentach i materialach*. Zost. I. N. Kuznecov – V. G. Mazec. Minsk : Amalfeja, 2000, s. 281.

¹⁴ REZNIK, Anatolij Nikolajevič. *Pervyj Vsebelorusskij s'jezd (dekabr' 1917 goda)*. Minsk : Enciklopediks, 2007, s. 8.

¹⁵ REZNIK, Anatolij Nikolajevič. *Pervyj Vsebelorusskij s'jezd (dekabr' 1917 goda)*. Minsk : Enciklopediks, 2007, s. 8.

pred nemeckými okupantmi a civilné obyvateľstvo pred miestnymi bandami a ruskými dezertérmi.“¹⁶

V čase konania zjazdu vojenských predstaviteľov sa v Minsku konalo aj druhé zasadnutie Ústrednej rady bieloruských organizácií. Zasadnutia Ústrednej rady bieloruských organizácií, ktoré sa konalo v dňoch 15. – 21. októbra 1917, sa zúčastnili už aj predstavitelia Ústrednej bieloruskej vojenskej rady. Na zasadnutí sa rozhodlo, že Ústredná rada bieloruských organizácií sa premenuje na Veľkú bieloruskú radu a jej členmi sa stali aj predstavitelia Ústrednej bieloruskej vojenskej rady.

Vo výkonnom výbore Veľkej bieloruskej rady mali zastúpenie politické strany – Bieloruská socialistická hromada,¹⁷ Bieloruská strana národných socialistov a Kresťanský demokratický zväz.¹⁸ Novokonštituovaná Veľká Bieloruská rada sa koncom roka 1917 stala reálnou ústrednou politickou silou bieloruského národného hnutia.

Mimoriadne dôležitou udalosťou, ktorá zásadným spôsobom ovplyvnila ďalší politický vývoj v Bielorusku, boli októbrové udalosti v roku 1917 v Rusku a následné prebratie moci boľševikmi. Vývoj udalostí v Petrohrade neostal bez odozvy ani v Minsku. 25. októbra 1917 bol vytvorený Minský Soviet robotníckych a vojenských poslancov. Už v prvý deň svojej existencie vydal rozkaz č. 1, v ktorom sa uvádzalo, že v Minsku prešla moc do rúk soviетov robotníckych a vojenských zástupcov, ktoré oslovili všetky revolučné organizácie a politické strany a hnutia s návrhom okamžite začať rokovania o vytvorení revolučnej vlády.¹⁹ V súlade s týmto príkazom bolo prepustených viac ako tisíc politických väzňov, z ktorých bol sformovaný Prvý vojenský revolučný pluk Minského Sovietsu robotníckych a vojenských poslancov. Pluk spoločne s oddielmi Červenej armády vytvorili v Minsku ozbrojené sily boľševikov. V Minsku bola ustanovená ochrana železničných tratí, vládnych a vojenských budov, pošty, telegrafu, rádiostanice.

¹⁶ SAHANOVICĎ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 146.

¹⁷ V dňoch 14. – 25. októbra 1917 sa konal v Minsku zjazd Bieloruskej socialistickej hromady. Na zjazde bol prijatý program, ktorý pozostával z 36 bodov, v ktorých sa hovorilo: o potrebe vytvorenia medzinárodného súdu, ktorý by riešil spory medzi štátmi; o aktívnom a pasívnom volebnom práve; a základných princípoch a zásadách volieb; o teritoriálnej a personálnej únii pre všetky národnosti; o bezplatnom školstve; o 8 hodinovom pracovnom čase (práca detí do 16 rokov sa zakazovala a 16 – 18 ročné deti mohli pracovať maximálne 6 hodín denne); a o plnom politickom a ekonomickom rozvoji pre všetky národnosti žijúce na území Bieloruska. In Nacionaľnyj archiv Respubliki Belarus. Minsk. (Národný archív Bieloruskej republiky. Minsk.) Fond: Belaruskaja nacional'naja respublika, op. 1, d. 7, l. 4 – 7 ob.

¹⁸ GOLUBOVICĎ, V. I. – BOCHAN, Ju. N. *Istorija Belarusi: v kontexte mirovych civilizacij. Učebno-metodičeskoje posobije*. Minsk : Ekoperspektiva, 2011, s. 216.

¹⁹ Prikaz No 1 Ispolkoma Minskogo Soveta o perechode vsej vlasti v jeho ruki k naseleniju gor. Minska i jeho okrestnostej. [online]. [cit. 2015-15-10]. Dostupné na internete: <<http://www.pravo.by/main.aspx?guid=5761>>

Proti Minskému Sovietsku robotníckych a vojenských poslancov vystúpil 27. októbra 1917 Výbor pre záchranu revolúcie,²⁰ v ktorom mali zastúpenie menševici, eseri, židovské a bieloruské národné strany a organizácie. Výbor pre záchranu revolúcie, ktorého predsedom bol T. M. Kolotuchyn, odmietol uznať sovietsku moc a pokúsil sa o presun vojsk Západného frontu na pomoc Petrohradu a A. F. Kerenskému. Výbor zakázal, aby na území Bieloruska boli vykonávané príkazy Rady ľudových komisárov, ako aj príkazy nového revolučného orgánu – Vojenského revolučného výboru Západného frontu²¹ vytvoreného 27. októbra 1917. Vojenský revolučný výbor Západného frontu bol dočasný revolučný orgán, ktorý mal uskutočniť ozbrojené povstanie na území Vilenskej, Vitebskej, Mogilevskej, Minskej gubernie a území Západného frontu. Vytvorený bol z iniciatívy Minského Sovietsku robotníckych a vojenských poslancov, ako aj iných organizácií, ktoré podporovali boľševikov.

Vyhlásenie Výboru pre záchranu revolúcie vyvolalo medzi boľševikmi pobúrenie. Na pomoc Vojenskému revolučnému výboru Západného frontu prišli v noci z 1. na 2. novembra 1917 ozbrojení vojaci, výsledkom čoho bola likvidácia Výboru pre záchranu revolúcie. Následne, 4. novembra 1917, sa Minsk ocitol v rukách boľševikov. 5. novembra 1917 Vojenský revolučný výbor Západného frontu oficiálne rozpustil Výbor pre záchranu revolúcie a jeho príkazy vyhlásil za nevynútiteľné a nesankcionovateľné.

Proti sovietskej moci na území Bieloruska vystúpila aj Veľká bieloruská rada, ktorá

27. októbra 1917 vydala vyhlásenie – *List bieloruskému ľudu*, v ktorom označila boľševický prevrat za prejav anarchie a vyzvala, aby sa národ zjednotil pod jej vedením. Pozitívnejší vývoj udalostí očakávali predstavitelia Veľkej bieloruskej rady po vydaní Deklarácie práv národov. Ich očakávania sa však nenaplnili.

S cieľom upevnenia pozícií boľševikov v Bielorusku, Vojenský revolučný výbor Západného frontu rozhodol o uskutočnení zjazdov, ktoré by deklarovali víťazstvo boľševikov v Bielorusku. Na prelome októbra a novembra 1917 boľševici potvrdili svoje pozície aj vo Vitebsku, Polocku, Orše, Gomeli a iných miestach Bieloruska. Veľmi ťažko sa uskutočňovalo ustanovenie moci napríklad v Mogileve.

V dňoch 18. – 25. novembra 1917 uskutočnili boľševici v Minsku tri zjazdy – oblastný zjazd Sovietov robotníckych a vojenských poslancov, oblastný zjazd roľníckych poslancov a frontový zjazd. Delegáti všetkých troch zjazdov sa vyslovili za nastolenie boľševickej moci v Bielorusku. Faktické potvrdenie sovietskej moci v Západnej oblasti²² bolo zavŕšené 26. novembra 1917, keď bol sformovaný Vý-

²⁰ Výbor pre záchranu revolúcie bol podobnou organizáciou ako Výbor pre záchranu vlasti a revolúcie. Obe organizácie boli vytvorené po októbrových udalostiach v Petrohrade a ich cieľom bolo uskutočniť povstanie proti boľševikom.

²¹ Vojenský revolučný výbor Západného frontu existoval do 26. novembra 1917, teda do vytvorenia Výkonného výboru Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu.

²² Západná oblasť – administratívno-teritoriálna jednotka v Sovietskom Rusku v rokoch 1917

konný výbor Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu – Obliskomzap. Bol to prvý zákonodarný orgán sovietskej moci na území Bieloruska, ktorý vykonával svoju činnosť od 26. novembra 1917 do 2. januára 1919. Od začiatku vystupoval tento výbor proti bieloruskému národnému hnutiu. Za predsedu Výkonného výboru Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu bol zvolený N. V. Rogozinskij, ktorého vo funkcii neskôr vystriedal A. F. Miasnikov. Do výboru boli zvolení poslanci pod dozorom boľševikov. Zároveň došlo aj k sformovaniu Sovietu ľudových komisárov Západnej oblasti a frontu,²³ ktorý predstavoval výkonný orgán Obliskomzapu, ktorý viedol K. I. Lander, ktorý bol v roku 1918 vystriedaný M. I. Kalmanovičom.

Lídri Veľkej bieloruskej rady chápali Výkonný výbor Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu ako výnimočne vytvorený frontový orgán moci, v ktorom mali zastúpenie iba vojenski činitelia nebieloruského pôvodu.

Po novembrových voľbách v roku 1917 do Celoruského ústavodarného zhromaždenia Ruska, v ktorých získali bieloruské strany a hnutia len 0,3 %, a boľševici získali viac ako polovicu, boli bieloruské strany a hnutia nútené uznať sovietsku moc.²⁴ Hoci Veľká bieloruská rada rešpektovala sovietsku moc v Petrohrade, naďalej odmietala uznať moc Výkonného výboru Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu. Koncom novembra 1917 vydala Veľká bieloruská rada vyhlásenie *K všetkému bieloruskému ľudu*, v ktorom predstavila svoj politický program. Vo vyhlásení rada vyzvala Bielorusov, aby vzali moc vo svojej krajine do vlastných rúk. Ďalej sa v dokumente uvádzalo, že Bielorusko sa má stať demokratickou republikou a že výkonnou mocou má disponovať Oblastná rada, ktorá mala byť zvolená tajne, na základe rovného a proporcionálneho hlasovania. V závere vyhlásenia sa ustanovovalo, že bieloruským roľníkom mala byť poskytnutá pôda.²⁵

V súlade s požiadavkami Veľkej bieloruskej rady sa ukazovalo, že riešiť uvedené úlohy – vytvorenie demokratickej republiky na území Bieloruska s výkonným orgánom Oblastnou radou, sformovanie bieloruského vojska a iné, môže iba orgán, ktorý vzíde a bude zvolený celým bieloruským národom. Hlavnou úlohou, ktorú

– 1918. Vytvorená bola v máji 1917 a jej centrom sa stalo mesto Minsk. Po októbri 1917 ju tvorili Vilenská, Vitebská, Mogilevská, Smolenská a Minská gubernia. V októbri 1918 bola premenovaná na Západnú komúnu. K jej zániku došlo v čase vytvorenia Bieloruskej sovietskej socialistickej republiky v roku 1919.

²³ Soviet ľudových komisárov Západnej oblasti a frontu bol výkonným orgánom Obliskomzapu. Existoval od 26. novembra 1917 do 14. apríla 1918. Čelnými predstaviteľmi sovietskej moci, ktorý tvorilo 12 komisárov, boli K. I. Lander a M. I. Kalmanovič. Po II. zjazde sovietskej moci Západnej oblasti (apríl 1918) boli jeho funkcie postúpené Obliskomzapu.

²⁴ SAHANOVÍČ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 148.

²⁵ REZNIK, Anatolij Nikolajevič. *Pervyj Vsebelorusskij s'jezd (dekabr' 1917 goda)*. Minsk : Enciklopediks, 2007, s. 9.

pred sebou mala Veľká bieloruská rada, bolo zvolanie celobieloruského zjazdu, na ktorom by sa definitívne vyriešila otázka bieloruskej štátnosti.

O budúcnosti Bieloruska a jeho ďalšom smerovaní sa malo rozhodnúť na zjazde, ktorého sa mali zúčastniť politickí predstavitelia, zástupcovia samospráv, vojenský činitelia a predstavitelia národných spolkov a organizácií, teda predstavitelia celého bieloruského národa. Začiatkom decembra 1917 Veľká bieloruská rada zvolala do Minska tzv. Prvý celobieloruský zjazd.

Prvý celobieloruský zjazd sa konal 5. – 17. (18.) decembra 1917. V prvý deň zjazdu pricestovalo do Minska iba 300 delegátov, preto bolo rozhodnuté, že je potrebné počkať na ďalších delegátov. 7. decembra 1917 bol ustanovený program zjazdu a za najdôležitejšie považovali delegáti stanoviť: cieľ a úlohy zjazdu; charakterizovať politický stav a osud Bieloruska; prerokovať otázku utečencov a demobilizácie armády.²⁶ Oficiálne bol zjazd otvorený 15. decembra 1917, kedy sa začal zaoberať hlavnou otázkou – organizáciou územnej moci a úlohami bieloruského národa.²⁷

Celkovo sa zjazdu zúčastnilo 1 872 delegátov, 1 167 z nich disponovalo rozhodujúcim hlasom a 705 delegátov poradným hlasom.²⁸ Zo sociálneho hľadiska boli na zjazde zastúpení predovšetkým roľníci, robotníci, stredná a nižšia inteligencia; z hľadiska národnostného prevažovali Bielorusi.

Delegáti Prvého celobieloruského zjazdu boli rozdelení do dvoch táborov. Prvý tábor delegátov, ktorý predstavovali zástupcovia národno-demokratického hnutia, požadoval realizáciu práva národov na sebaurčenie podľa vzoru európskych štátov. Túto požiadavku presadzovala väčšina delegátov zjazdu. Druhá časť delegátov sa prikláňala k boľševikom a videla svoju budúcnosť v autonómii v rámci Sovietskeho Ruska.²⁹ Skupinu delegátov, ktorá zotrvala na sovietskej platforme, tvorilo 118 delegátov a politicky v nej boli zastúpení eseri, boľševici, členovia Bieloruskej sociálno-demokratickej robotníckej strany.³⁰

²⁶ KRUTALEVIČ, Vadim Andrejevič. *Istorija Belarusi: Stanovlenije nacionalnoj deržavnosti (1917 – 1922 gg)*. Minsk : Pravo i ekonomika, 1999, s. 26.

²⁷ VIŠNEVSKIJ, A. F. – DOVNAR, T. I. *Istorija gosudarstva i prava Belarusi (1917 – 1996 gg)*. Minsk : MVD RB, 1996, s. 10.

²⁸ Počet delegátov je uvedený vo viacerých publikáciách, štúdiách, článkoch rôzne. Bieloruský historik E. Kolubovič tvrdí, že zjazdu sa zúčastnilo približne 1 300 delegátov. J. Zaprudnik zase uvádza, že sa zjazdu zúčastnilo 1 915 delegátov, z toho plným hlasovacím právom disponovalo 1 167. Väčšina historikov, medzi nimi napríklad A. N. Reznik a V. A. Krutalevič a mnoho ďalších, vo svojich prácach uvádza 1 872 delegátov, a toto číslo potvrdzujú aj archívne materiály.

²⁹ VIŠNEVSKIJ, A. F. – DOVNAR, T. I. *Istorija gosudarstva i prava Belarusi (1917 – 1996 gg)*. Minsk : MVD RB, 1996, s. 10.

³⁰ Bieloruská sociálno-demokratická robotnícka strana bola sformovaná koncom októbra 1917 v Petrohrade. Strana odmietala program Bieloruskej socialistickej hromady. V apríli 1918 bola na jej základoch vytvorená bieloruská sekcia Ruskej komunističkej strany (boľševikov), čo fakticky znamenalo koniec strany ako samostatnej organizácie. In SUVALOVA, E. N. – POMALEJKO, O. L. *Istorija obščestvennych dviženij i političeskich*

Hlavným cieľom celobieloruského zhromaždenia z pohľadu Sovietskeho Ruska, ktoré povolilo konanie Prvého celobieloruského zjazdu, mala byť legalizácia boľševickej moci v Bielorusku a uznanie moci Výkonného výboru Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu. Väčšina delegátov zjazdu však nesúhlasila s tým, že ústrednou mocou v krajine má disponovať len Výkonný výbor Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu. Delegáti zjazdu odmietali aj čelného predstaviteľa výboru A. F. Miasnikova, ktorému vyčítali, že nezastupuje záujmy Bielorusov, ale záujmy Sovietskeho Ruska.

V dôsledku rozkolu, ku ktorému medzi delegátmi došlo, prestal zjazd plniť svoju funkciu. V noci zo 17. na 18. decembra 1917 Soviet ľudových komisárov Západnej oblasti a frontu rozhodol zjazd rozohňať a anulovať všetky jeho rozhodnutia. V nariadení o rozpustení zjazdu, ktoré schválil A. F. Miasnikov a podpísal K. I. Lander, sa uvádzalo: „*Obklúčiť budovu, kde prebieha zasadnutie Bieloruského zjazdu, zatknúť prezídium zjazdu, a taktiež aj ním zvolený orgán oblastnej moci, odčleniť zo zjazdu boľševikov a tých, ktorí boli za sovietsku moc od samého počiatku, a samotný zjazd rozpustiť.*“³¹ Jednou z hlavných príčin rozohňania Prvého celobieloruského zjazdu bola skutočnosť, že zjazd si chcel prisvojiť funkciu štátnej moci.³²

Realizáciou tejto úlohy bol poverený N. Krivošejna a špeciálne vyčlenený ozbrojený oddiel. 18. decembra 1917 o jednej hodine nadržanom vtrhli do sály, kde sa konal zjazd, ozbrojení vojaci s cieľom rozohňať ho. Delegáti zjazdu sa zabarikádovали a stihli ešte prijať rezolúciu o zavedení republikového zriadenia Bieloruska a o zvolení štátneho mocenského orgánu – Celobieloruskej rady roľníckych, vojenských a robotníckych poslancov, ktorá mala riadiť krajinu až do zvolania bieloruského ústavodarného zhromaždenia. Hlavným predstaviteľom Celobieloruskej rady roľníckych, vojenských a robotníckych poslancov, ktorú tvorilo 56 členov, sa stal I. Ju. Liosik. Po rozohňaní zjazdu prešla rada do ilegality. Rozohňanie zjazdu vyvolalo vlnu protestov v Minsku a iných veľkých mestách, ale k ozbrojenému povstaniu proti boľševickej moci nedošlo.³³

Členovia Celobieloruskej rady roľníckych, vojenských a robotníckych poslancov sa zišli tajne 18. decembra 1917 v železničnom depe Libavo-Romenských železníc v Minsku. Na tajnom rokovaní rady členovia potvrdili, že výkonným orgánom zjazdu je Celobieloruská rada roľníckych, vojenských a robotníckych poslancov. V rámci nej bol na tajnom rokovaní vytvorený užší poradný orgán Výkonný výbor Rady Celobieloruského zjazdu, ktorý tvorilo 17 členov. F. F. Grib bol

partij. Minsk : TetraSystems, 2009, s. 66 – 67.

³¹ KRUTALEVIČ, Vadim Andrejevič. *Istorija Belarusi: Stanovlenije nacional'noj deržavnosti (1917 – 1922 gg)*. Minsk : Pravo i ekonomika, 1999, s. 26.

³² REZNIK, Anatolij Nikolajevič. *Pervyj Vsebelorusskij s'jezd (dekabr' 1917 goda)*. Minsk : Enciklopediks, 2007, s. 51.

³³ SAHANOVÍČ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 148.

zvolený za predsedu Výkonného výboru Rady Celobieloruského zjazdu.³⁴ Hlavnou úlohou výboru bolo prevzatie moci od boľševikov na bieloruskom území a boj za bieloruskú štátnosť. Výbor si zároveň kládol za cieľ vyslať svoju delegáciu na rokovania do Brestu, kde prebiehali rokovania medzi Nemeckom a Sovietskym Ruskom.³⁵ Na tajnom stretnutí bolo prijaté aj vyhlásenie, v ktorom sa uvádzalo, že Prvý celobieloruský zjazd bol násilne rozohnaný a výkonným orgánom zjazdu sa stala rada zjazdu. Celobieloruská rada roľníckych, vojenských a robotníckych poslancov bola doplnená o poslancov roľníkov a iných skupín, ktoré boli delegované svojimi predstaviteľmi do tejto rady, pričom títo poslanci disponovali právom na vlastné slobodné vyjadrovanie, t. j. mohli vystúpiť aj s kritickými pripomienkami, nemuseli so všetkým súhlasiť. Ďalej sa vo vyhlásení uvádzalo, že súčasťou rady zjazdu sa stala aj Ústredná bieloruská vojenská rada, ktorá podlieha Celobieloruskej rade roľníckych, vojenských a robotníckych poslancov. V závere vyhlásenia sa uvádzalo, že je potrebné čím skôr zvolať Druhý celobieloruský zjazd.³⁶

Vynára sa teda otázka, prečo sa sovietska moc tak kruto zachovala k prvému celobieloruskému zhromaždeniu. Prvý celobieloruský zjazd nebol násilne rozohnaný preto, že sa pokúšal zrealizovať právo bieloruského národa na sebaurčenie, ale predovšetkým pre skutočnosť, že sa pokúsil prevziať moc nad územím Bieloruska, a tým zlikvidovať sovietsku moc. Delegáti tým, že rozhodli o vytvorení nového orgánu moci na území Bieloruska, teda Celobieloruskej rady roľníckych, vojenských a robotníckych poslancov, fakticky neuznali už existujúce orgány sovietskej moci – Výkonný výbor Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu a Soviet ľudových komisárov Západnej oblasti a frontu; t. j. z právneho hľadiska predstaviteľa bieloruského národného hnutia ich nevnímali ako predstaviteľov legálnej moci na území Bieloruska. V decembri 1917 boľševici, na rozdiel od bieloruského národného hnutia, disponovali silou a možnosťami, aby za každú cenu ochránili svoju moc od akýchkoľvek pokusov jej likvidácie.

Rozohnanie zjazdu boľševikmi a následné vytvorenie Výkonného výboru Rady Celobieloruského zjazdu jasne potvrdzuje skutočnosť, že spolupráca medzi sovietskou mocou a bieloruským národným hnutím, ktoré bolo reprezentované predstaviteľmi Bieloruskej socialistickej hromady, nebola možná. Jedinou možnosťou pre predstaviteľov rady sa stala konfrontácia.

Udalosti, ktoré sa odohrali koncom roka 1917, mali rozhodujúci dopad na politický vývoj Bieloruska v roku 1918. Navyše začiatkom roka 1918 sa Bielorusko opätovne stalo dejiskom novej vlny bojov. Po neúspešnom rokovaní o mieri medzi Sovietskym Ruskom a Nemeckom v Breste zahájilo Nemecko 18. februára 1918 nový útok na východnom fronte. Nemecké vojská postupovali smerom od Bobruj-

³⁴ GOLUBOVIČ, V. I. – BOCHAN, Ju. N. *Istorija Belarusi: v kontexte mirovych civilizacij. Učebno-metodičeskoje posobje*. Minsk : Ekoperspektiva, 2011, s. 219.

³⁵ REZNIK, Anatolij Nikolajevič. *Pervyj Vsebelorusskij s'jezd (dekabr' 1917 goda)*. Minsk : Enciklopediks, 2007, s. 12.

³⁶ *Istorija Belarusi v dokumentach i materialach*. Zost. I. N. Kuznecov – V. G. Mazec. Minsk : Amalfeja, 2000, s. 300.

ska na Minsk. V noci z 19. na 20. februára 1918 poprední činitelia Výkonného výboru Sovietov robotníckych, vojenských a roľníckych poslancov Západnej oblasti a frontu vyhlásili, že aj napriek postupu nemeckej armády v Minsku zotrávajú, ale už 21. februára 1918 boli nútení Minsk opustiť.

Túto situáciu využili predstavitelia Výkonného výboru Rady Celobieloruského zjazdu, ktorý sa nachádzal v ilegalite. 19. februára 1918 vystúpili z illegality a prehlásili sa za najvyšší mocenský orgán v Bielorusku. Výkonný výbor Rady Celobieloruského zjazdu spomedzi svojich členov zvolil 20. februára 1918 prvú bieloruskú vládu, ktorá sa nazvala Národný sekretariát Bieloruska. V čele Národného sekretariátu Bieloruska stál I. J. Voronko, ktorý zastával aj funkciu tajomníka medzinárodných vecí. Výkonný výbor Rady Celobieloruského zjazdu prisľúbil tiež zvolanie celobieloruského ústavodarného zhromaždenia. Tieto skutočnosti boli zakotvené aj v *Prvej ústavnej listine k národom Bieloruska* z 21. februára 1918, hoci v primárnom zákone štátu nebolo Bielorusko ešte deklarované ako nezávislý štát. V ústavnej listine sa hovorilo, že bieloruský národ má plné právo na samostatnosť a národnostné menšiny na národno-personálnu autonómiu.³⁷ Prvá ústavná listina ďalej deklarovala, že Výkonný výbor Rady Celobieloruského zjazdu, ktorý bol doplnený o zástupcov národnostných menšín, sa vyhlasuje za orgán dočasnej moci Bieloruska, ktorý bude riadiť Bielorusko až do zvolania celonárodného ústavodarného zhromaždenia. Ústavodarné zhromaždenie sa malo zvolať na princípe všeobecného, priameho, rovného, tajného a proporcionálneho volebného práva pre všetkých dospelých bez rozdielu na národnosť, náboženstvo alebo pohlavie.³⁸

V tejto novej etape vývoja udalostí v Bielorusku sa Národný sekretariát Bieloruska a Výkonný výbor Rady Celobieloruského zjazdu pokúšali zjednotiť na národnej platforme všetky politické sily pôsobiace na Nemcami okupovanom území, okrem boľševikov. Predstavitelia bieloruského národného hnutia neváhali v záujme realizovania svojich plánov nadviazať spoluprácu aj s predstaviteľmi nemeckej okupačnej správy.

Po vyhlásení prvej ústavnej listiny došlo k nadviazaniu kontaktov medzi predstaviteľmi bieloruského národného hnutia na jednej strane a predstaviteľmi Nemecka na strane druhej. Nemecko, ktorému sa podarilo 25. februára 1918 obsadiť Minsk, spočiatku neuznávalo bieloruskú vládu ako nositeľku štátnej moci. Nemci v prvých dňoch okupácie násilne obsadili budovu Národného sekretariátu Bieloruska, pričom všetci jeho predstavitelia boli nútení budovu opustiť. Zo strany Nemcov došlo aj k zabratiu finančnej pokladnice Národného sekretariátu Bieloruska.³⁹ V prvé dni od vyhlásenia ústavnej listiny Nemci zakázali používanie bielo-červeno-bielej zástavy, ktorá sa neskôr stala jedným zo štátnych symbolov Bieloruskej národnej

³⁷ KOCHANOVSKIJ, A. G. *Istorija Belarusi: polnyj kurs: učebn. posobije*. Minsk : Junipress, 2010, s. 300.

³⁸ Nacionálny archív Respubliki Belarus. Minsk. (Národný archív Bieloruskej republiky. Minsk.) Fond: Belaruskaja nacionalnaja respublika, op. 1, d. 15, l. 63.

³⁹ SAHANOVICĎ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 149.

republiky. 25. februára 1918 dokonca nemeckí vojaci pod dohľadom veliteľa Minska v budove Národného sekretariátu Bieloruska zhodili na zem bieloruskú zástavu vyvesenú na balkóne budovy a namiesto nej vyvesili nemeckú zástavu.⁴⁰

S touto situáciou sa Bielorusi nechceli zmieriť. 28. februára 1918 vyslali delegáciu Národného sekretariátu Bieloruska na čele s I. J. Voronkom k predstaviteľom nemeckej okupačnej správy v Minsku. Na rokovaníach bieloruskí politici vyjadrili lojalitu nemeckej okupačnej správe. Národný sekretariát Bieloruska dúfal a spoliehal sa, že práve Nemci dopomôžu k oživeniu bieloruskej nezávislosti. Výsledkom rokovaní v Minsku bolo to, že Nemci síce povolili činnosť Národného sekretariátu Bieloruska, ale iba ako bieloruského zastupiteľstva.⁴¹

Na ďalší vývoj bieloruského národného hnutia a snahy o vytvorenie nového nezávislého bieloruského štátu mal vplyv Brest-litovský mier. Podpísaním mieru 3. marca 1918 sa územie Bieloruska ocitlo medzi dvoma krajinami. Sovietske Rusko sa zrieklo územia severozápadného Bieloruska, rovnako ako Estónska, Lotyšska a Litvy v prospech Nemecka. Väčšia časť Bieloruska (až po riekou Dneper) sa ocitla v područí Nemcov, konkrétne Grodnenská gubernia spolu s Vilnom, nesúca názov Nové východné Prusko. Obyvatelia týchto častí sa stali občanmi Nemecka. Centrálna časť Bieloruska Minská gubernia, časť Vitebskej a Mogilevskej gubernie boli považované za dočasne okupované územia. V Brest-litovskej zmluve bolo uvedené, že o budúcnosti týchto oblastí rozhodne Nemecko. Iba najvýchodnejšie územie Bieloruska zostalo súčasťou Sovietskeho Ruska.⁴² Na rokovaníach v Breste bola dohodnutá aj skutočnosť, že Nemci neuznajú žiadne nové štáty vytvorené po uzatvorení mieru, teda ani o niekoľko dní vyhlásenú Bieloruskú národnú republiku.⁴³

⁴⁰ TICHOMIROV, Alexandr Valentinovič. Brestskij mir 1918 g. i Belarus. In *Belorusskij žurnal meždunarodnogo prava i meždunarodnych otnošenij*, 1999, č. 2, s. 50.

⁴¹ SAHANOVIČ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 149.

⁴² JAROVOJ, V. I. – MARTYNENKO, V. V. *Germanskaja okkupacionnaja vlast' i problema stanovlenija belorusskoj gosudarstvennosti v 1918 g.* [online]. [cit. 2015-16-10]. Dostupné na internete: <<http://hist.bsu.by/images/stories/files/nauka/izdania/tif/1/Yarovoy.pdf>>

⁴³ Ešte pred podpísaním Brest-litovského mieru Výkonný výbor Rady Celobieloruského zjazdu rozhodol o vyslaní bieloruskej delegácie na rokovania do Brestu. Delegácia, ktorú tvorili I. N. Sereda, A. Cvikievič, S. Rak-Michajlovskij, mala za úlohu odovzdať zúčastneným stranám deklaráciu, v úvode ktorej sa hovorilo o dôvodoch zvolania Celobieloruského zjazdu, ako aj o dôvodoch vyslania bieloruskej delegácie na rokovania do Brestu. Súčasťou deklarácie bolo vyhlásenie o zachovaní Bieloruska v etnografických hraniciach, o právach národnostných menšín, o problematike utečencov, ako aj vyhlásenie k svetovým mocnostiam. Bieloruská delegácia dorazila do Brestu 15. februára 1918 a stretla sa tu s predstaviteľmi nemeckej delegácie. Na rokovaníach bieloruská strana nesúhlasila s navrhnutými podmienkami mierovej zmluvy. Bielorusi upozornili, že mocnosti sa dohodli na odtrhnutí časti bieloruského územia a že samotný text mierovej zmluvy neobsahuje žiadne ustanovenia o náhrade škody pre bieloruský ľud. Nemci neprijali argumenty Bielorusov a odmietli akékoľvek zmeny textu mierovej zmluvy s odkazom, že zmluva

Podpis Brest-litovského mieru urýchlil vývoj a radikalizáciu v bieloruskom národnom hnutí a reakcia predstaviteľov hnutia na mierovú dohodu nedala na seba dlho čakať. 9. marca 1918 sa uskutočnilo zasadnutie Výkonného výboru Rady Celobieloruského zjazdu. Predmetom zasadnutia bola potreba prijatia novej ústavnej listiny, prostredníctvom ktorej chceli predstavitelia bieloruského národného hnutia protestovať a zabrániť teritoriálnemu rozdeleniu Bieloruska ako bolo deklarované v Brest-litovskej mierovej zmluve. Na rokovaní o novej ústavnej listine sa zúčastnilo 71 delegátov, z ktorých rozhodujúcim hlasom disponovalo 27 delegátov.⁴⁴

9. marca 1918 Výkonný výbor Rady Celobieloruského zjazdu vydal *Druhú ústavnú listinu k národom Bieloruska*.⁴⁵ V novej ústave bol zakotvený už vznik Bieloruskej národnej republiky. V súlade s Druhou ústavnou listinou k národom Bieloruska bol 18. marca 1918 Výkonný výbor Rady Celobieloruského zjazdu premenovaný na Radu Bieloruskej národnej republiky, ktorá sa stala zákonodarným orgánom nového štátu. Súčasťou Rady Bieloruskej národnej republiky sa stali aj zástupcovia Vilenskej bieloruskej rady,⁴⁶ ktorá bola vytvorená v januári 1918. Do čela Rady Bieloruskej národnej republiky sa postavil I. N. Sereda.

V súlade so štvrtým bodom Druhej ústavnej listiny k národom Bieloruska výkonnou mocou disponoval Národný sekretariát Bieloruska. Predsedom Národného sekretariátu Bieloruska bol I. J. Voronko, ktorý zastával aj funkciu národného tajomníka zahraničných vecí. O vyhlásení Bieloruskej národnej republiky, bieloruskí predstavitelia informovali 10. marca 1918 aj nemeckú vládu v Berlíne.⁴⁷

Prvá a druhá ústavná listina zakotvovala základné princípy štátneho zriadenia republiky, základné práva a slobody občanov a súčasne aj nové formy vlastníctva. Hoci, ani prvá ani druhá ústava nedeclarovala dostatočne jasnú sociálno-politickú orientáciu, obe ústavy viac menej potvrdzovali demokratické zriadenie budúceho štátu. Obe ústavné listiny boli považované za prvé zákonodarné akty obsahujúce princípy národno-štátneho zriadenia v Bielorusku. S vyhlásením oboch ústavných listín súhlasili aj menševici a eseri. V deň prijatia druhého právneho aktu napríklad eseri konštatovali, že musia vložiť svoje skúsenosti, sily a vedomosti do mladého bieloruského hnutia.⁴⁸ A tak sa začala vytvárať spolupráca v bieloruskom hnutí,

obmedzuje bieloruské záujmy len v malej miere.

⁴⁴ PLATONOV, R. – STAŠKEVIČ, N. Ternistyj put' k svobode. K voprosu o stanovleniji belorusskoj nacional'noj gosudarstvenosti. In *Nioman*, 1992, č. 10, s. 136.

⁴⁵ Bližšie o Druhej ústavnej listine k národom Bieloruska pozri: 2-ja Ustavnaja gramata da narodau Belarusi. [online]. [cit. 2015-15-10]. Dostupné na internete: <<http://www.pravo.by/main.aspx?guid=6441>>

⁴⁶ Vilenská bieloruská rada vznikla 27. januára 1918 na zjazde predstaviteľov bieloruských spoločensko-politických organizácií, ktoré pôsobili vo Vilne počas prvej nemeckej okupácie.

⁴⁷ TICHOMIROV, Alexandr Valentinovič. Problemy belorussko-germanskich otnošenij v 1914 – 1922 gg. In *Belorusskij žurnal meždunarodnogo prava i meždunarodnyh otnošenij*, 2002, č. 4, s. 39.

⁴⁸ PLATONOV, R. – STAŠKEVIČ, N. Ternistyj put' k svobode. K voprosu o stanovleniji

spolupráca medzi blokom bieloruských národných politických strán, predovšetkým Bieloruskej socialistickej hromady, s esermi a menševikmi. Obe krídla zblížovalo predovšetkým to, čo boľševická diktatúra odvrhla – idea ústavného zhromaždenia, parlamentná republika a zovšeobecnenie občianskych slobôd.⁴⁹

Boľševici chápali vyhlásenie Bieloruskej národnej republiky negatívne – ako snahu o likvidáciu výdobytkov Októbrovej revolúcie a potlačenie sovietskej moci. Nemecká okupačná správa reagovala na vyhlásenie Bieloruskej národnej republiky pokojne, predovšetkým preto, lebo Nemci si uvedomovali, že nová republika nemala podporu masového hnutia.

Oficiálne vyhlásenie nezávislého štátu sa uskutočnilo až prostredníctvom *Tretej ústavnej listiny Rady Bieloruskej národnej republiky*. Na konkrétnom texte tretej ústavnej listiny a vyhlásení nezávislosti sa dohodli členovia Rady Bieloruskej národnej republiky v noci z 24. na 25. marca 1918. Na stretnutí Rady Bieloruskej národnej republiky sa zúčastnili aj predstavitelia Vilenskej bieloruskej rady.⁵⁰ S iniciatívou vyhlásiť nezávislý štát vystúpil na rokovaníach A. I. Luckievič.

Pôvodne sa rokovania o vyhlásení novej ústavnej listiny malo zúčastniť okolo 200 delegátov, ktorí mali na rokovaníach zastupovať rôzne organizácie. Rokovania sa mali zúčastniť zástupcovia miestnych samospráv, zástupcovia pravoslávnej cirkvi, rímskokatolíckej cirkvi, ale aj zástupcovia poľnohospodárskych zväzov, učiteľských zväzov, aj poštovo-telegrafného zväzu. Uvedené organizácie však ideu samostatného nezávislého bieloruského štátu buď uznávali s pripomienkami, alebo ju neuznávali vôbec, a preto odmietli na rokovania vyslať svojich zástupcov. Na základe toho, že si Rada Bieloruskej národnej republiky dala za cieľ vytvoriť samostatný štát, sa Bieloruská socialistická hromada, ktorá mala najvplyvnejšie zastúpenie v rade, zriekla svojich predchádzajúcich plánov, ktoré deklarovali, že Bielorusko má ostať autonómnou oblasťou Ruska a podporila vznik samostatného štátu.⁵¹

Nočné rokovania o novej ústavnej listine, ktoré trvali viac ako desať hodín, viedol I. J. Voronko. V úvode rokovania predniesol I. J. Voronko príhovor, ktorý bol venovaný dôležitosti Vilna v histórii bieloruského národného politického znovuzrodenia. Vo svojom príhovore I. J. Voronko poďakoval za zásluhy bratom A. I. Luckievičovi a I. I. Luckievičovi – zakladateľom bieloruského národného hnutia vo Vilne, ktoré bolo až do Februárovej revolúcie v roku 1917 hlavným centrom bieloruského národného hnutia.⁵² V závere príhovoru I. J. Voronko uviedol: „Bie-

belorusskoj nacional'noj gosudarstvenosti. In *Nioman*, 1992, č. 10, s. 137.

⁴⁹ PLATONOV, R. – STAŠKEVIČ, N. Ternistyj put' k svobode. K voprosu o stanovleniji belorusskoj nacional'noj gosudarstvenosti. In *Nioman*, 1992, č. 10, s. 137.

⁵⁰ Na zasadnutí sa zúčastnili za Vilensú bieloruskú radu A. I. Luckievič, I. I. Luckievič, J. Stankievič a O. Turkevič.

⁵¹ PLATONOV, R. – STAŠKEVIČ, N. Ternistyj put' k svobode. K voprosu o stanovleniji belorusskoj nacional'noj gosudarstvenosti. In *Nioman*, 1992, č. 10, s. 137.

⁵² Bieloruskí historici R. Platonov a N. Staškovič uvádzajú, že slávnostne vítajúc bratov Luckievičov, sa sympatizanti úplnej nezávislosti Bieloruska snažili vytvoriť psychologický

lorusi, dnes je u nás veľká noc. Dnes sa opätovne spájajú duchovno Vilno a Minsk – duša i telo. Dnes Bielorusko ožije.“⁵³

Počas zasadnutia Rady Bieloruskej národnej republiky vystúpil aj predseda Vilenskej bieloruskej rady A. I. Luckievič, ktorý predniesol príhovor o činnosti bieloruských organizácií v oblasti Vilna a Grodna. Po príhovoroch nasledovala diskusia o vyhlásení nezávislosti Bieloruskej národnej republiky. Delegáti sa rozdelili na dva tábory. Prvý tábor (predstavitelia miest, zemstiev a zástupcovia strany BUNDu) ostro protestoval, aby bola Bieloruská národná republika vyhlásená za nezávislý štát, naopak druhý tábor (predovšetkým predstavitelia Bieloruskej socialistickej hromady) vehementne presadzoval vyhlásenie nezávislosti. V konečnom dôsledku delegáti zasadnutia väčšinou hlasov schválili vyhlásenie nezávislosti, ako aj novú ústavnú listinu. Eseri sa hlasovania zdržali.

Predstavitelia Rady Bieloruskej národnej republiky oficiálne vyhlásili *Tretiu ústavnú listinu Rady Bieloruskej národnej republiky* 25. marca 1918. V samotnej Rade Bieloruskej národnej republiky došlo po 25. marci 1918 k rozporom, ktorých výsledkom bol odchod proruský orientovaných predstaviteľov, predovšetkým ruských a židovských, ktorí naďalej trvali na myšlienke jednotného a nedeliteľného Ruska.

V samotnom texte primárneho zákona štátu sa uvádzalo, že Bieloruská národná republika sa stáva samostatným a slobodným štátom, čo v konečnom dôsledku znamenalo, že Bieloruská národná republika ukončila akékoľvek ďalšie vzťahy so Sovietskym Ruskom.⁵⁴ Konkrétne sa v ústave uvádzalo: „*A teraz my, Rada Bieloruskej národnej republiky, odstraňujeme z rodnej krajiny zvyšky prejavu utlačania a závislosti od štátu, ktorý bol násilne ustanovený ruskými cármí v našej slobodnej a nezávislej krajine. Od tohto okamihu sa Bieloruská národná republika vyhlasuje za nezávislý a slobodný štát.*“⁵⁵ V závere ústavy bolo deklarované: „*Vyhlasujúc nezávislosť Bieloruskej národnej republiky, jej Rada (Rada Bieloruskej národnej republiky – poz. L. H.) dúfa, že všetci ľudia, ktorí milujú slobodu, pomôžu bieloruskému národu plne zlepšiť jej politicko-štátne ideály.*“⁵⁶

tlak na opozíciu, ktorá vystupovala proti idei samostatnosti. In PLATONOV, R. – STAŠKEVIČ, N. Ternistyj puť k svobode. K voprosu o stanovleniji belorusskoj nacionalnoj gosudarstvenosti. In *Nioman*, 1992, č. 10, s. 137.

⁵³ Karotkaja spravazdača 3-ga paseždaňnja Rady Belaruskaje Narodnaje Respubliki. In *Spadčyna*, 1997, č. 1, s. 7.

⁵⁴ KOVKEJ, I. I. – JARMUSIK, E. S. *Istorija Belarusi: s drevnejšich vremen do našego vremeni*. Minsk : Aversev, 2010, s. 326.

⁵⁵ Nacionalnyj archiv Respubliki Belarus. Minsk. (Národný archív Bieloruskej republiky. Minsk.) Fond: Belaruskaja nacionalnaja respublika, op. 1, d. 15, l. 55.

⁵⁶ Nacionalnyj archiv Respubliki Belarus. Minsk. (Národný archív Bieloruskej republiky. Minsk.) Fond: Belaruskaja nacionalnaja respublika, op. 1, d. 15, l. 55.

Novou ústavnou listinou sa oficiálne zrušoval oficiálne aj Brest-litovský mier z 3. marca 1918 a potvrdzovali sa práva a slobody zakotvené v druhej ústavnej listine z 9. marca 1918.⁵⁷

Sovietska moc reagovala na vyhlásenie nezávislej Bieloruskej národnej republiky negatívne. 14. apríla 1918 na II. zjazde sovietskych Západnej oblasti bolo vydané vyhlásenie, v ktorom sa uvádzalo, že Bieloruská národná republika je kontrarevolučná akcia a jej predstavitelia boli označení za nepriateľov sovietskej moci.⁵⁸ Uznania sa Bieloruská národná republika nedočkala ani zo strany Nemecka, ktoré sa v Brest-litovskom mieri zaviazalo neuznávať vznik nových štátnych útvarov na území bývalého ruského impéria po 3. marci 1918.⁵⁹ Nemeckí predstavitelia v Minsku, dokonca ešte v deň vyhlásenia tretej ústavnej listiny, rozohnali Radu Bieloruskej národnej republiky, ako aj Národný sekretariát Bieloruska.

Hektické obdobie rokov 1917 – 1918 bolo v Bielorusku sprevádzané neprehľadným politickým vývojom a sériou závažných politických zmien. Začiatok roka 1918 síce priniesol sformovanie prvého štátneho útvaru v bieloruských dejinách – Bieloruskej národnej republiky, ktorá bola v tretej ústavnej listine vyhlásená za nezávislý štát, ale ako sa v neskorších mesiacoch ukázalo, na jej činnosť mali rozhodujúci vplyv nemecké okupačné orgány, čo malo aj za následok to, že nová republika nenašla dostatočnú podporu u domáceho obyvateľstva.

⁵⁷ Nacionaľnyj archiv Respubliki Belarus. Minsk. (Národný archív Bieloruskej republiky. Minsk.) Fond: Belaruskaja nacionaľnaja respublika, op. 1, d. 15, l. 55.

⁵⁸ ČIGRINOV, P.G. *Belorusskaja istorija: naučno-popul'arnyj očerk*. Minsk : Sovremennaja škola, 2010, s. 631.

⁵⁹ SAHANOVIČ, Hienadz – ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 150.

VYHLÁSENIE UKRAJINSKEJ NÁRODNEJ REPUBLIKY A ČINNOSŤ ÚSTREDNEJ RADY UKRAJINY V OBDOBÍ NOVEMBER 1917 – APRÍL 1918

Štefánia Kováčová

KOVÁČOVÁ, Štefánia. Proclamation on the Ukrainian National Republic and the Activities of the Ukrainian Central Rada between November 1917 - April 1918. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 2, p. 76-91.

After the overthrow of the imperial power during the revolutionary events in February 1917, the process of the national liberation movement in Ukraine began. It was necessary to establish a political body which would prepare the cooperation of all Ukrainian political parties, organizations and associations as the need for the existence of the Ukrainian nation. The Central Rada of Ukraine became the first political body of the Ukrainians. It was the highest political authority of Ukraine. In June 1917, the First Universal was adopted which claimed Ukrainian autonomy. Other universals and proclamations followed, which contributed to an independent state building. In July 1917, the first government was formed under the name of the General Secretariat. The Bolshevik Revolution in October 1917 accelerated the proclamation on the Ukrainian National Republic and its independence in January 1918.

Key word: Central Rada of Ukraine, Ukrainian National Republic, independence.

Po prvej svetovej vojne sa začala meniť tvár Európy, o slovo sa začali hlásiť nové štáty, vytvárané bojom národov za právo na sebaurčenie. Prvá svetová vojna priniesla politické a územné zmeny v strednej a východnej Európe. Na troskách starých monarchií sa začali formovať nové štáty. Tieto procesy zasiahli aj geopolitický priestor bývalého cárskeho Ruska a Rakúsko-Uhorska, ktorých súčasťami boli územia po stáročia obývané Ukrajincami.

Po páde cárskej moci vo februári 1917 sa vytvoril priestor pre rozvoj národného hnutia na Ukrajine, ktorá patrila cárskemu Rusku. Cieľom národného procesu sa stalo vytvorenie politických orgánov Ukrajiny a vyhlásenie autonómie v prvej fáze tzv. Ukrajinskej revolúcie.¹

¹ Význam politického vývoja v rokoch 1917 až 1921 na Ukrajine vnímali ukrajinskí historici prevažne v emigrácii ako jednoznačný fenomén nazvaný národnooslobodzovacia revolúcia. Cieľom ukrajinskej revolúcie bolo národné zrodzenie a zjednotenie národa vo vlastnom štáte. Po zmene spoločensko-politickej orientácie po roku 1990 zanikajúca sovietska historiografia vytvorila priestor pre objektívnejší postoj vedeckých škôl, ktoré boli dovtedy z ideologických dôvodov považované za nepriateľské a škodlivé. Mnohí historici sa začali aktívne venovať výskumu dejín rokov 1917 až 1921. Veľmi rýchlo sa

Začiatok riešenia politických otázok ukrajinského národa bol spätý so štátotvornou činnosťou Ústrednej rady Ukrajiny (Центральна рада України). Bola prvou ukrajinskou organizáciou spájajúcou politické strany, občianske organizácie a inštitúcie v boji za sebaurčenie a vytvorenie samostatnej Ukrajiny. Prvým predsedom Ústrednej rady Ukrajiny sa stal významný predstaviteľ ukrajinského národného hnutia Mychajlo Hruševskij.² Táto politická inštitúcia, reprezentujúca všetky ukrajinské vrstvy, začala realizovať požiadavky národno-územnej autonómie a vyznačenia územia v medziach, ktorého sa mala vytvoriť národná štátnosť.³ Z podnetu Ústrednej rady Ukrajiny bol 19. apríla 1917 zvolaný Národný kongres Ukrajiny. Na kongrese sa mala vytýčiť základná línia ukrajinskej politiky a potvrdiť pozícia Ústrednej rady Ukrajiny ako vedúceho politického orgánu v krajine. Svojich zástupcov mohli vyslať všetky ukrajinské politické, kultúrne, občianske, profesijné a iné organizácie, ktoré presadzovali národno-teritoriálnu autonómiu Ukrajiny. Dôležitým bodom kongresu sa stalo prerokovanie štruktúr a zloženia Ústrednej rady Ukrajiny.⁴

V apríli 1917 začali rokovania medzi predstaviteľmi Ústrednej rady Ukrajiny a Dočasnou vládou Ruska, ktorá nebola veľmi naklonená požiadavkám ukrajinských politikov. Bola vytvorená špeciálna komisia, ktorá mala posúdiť otázky, týkajúce sa autonómie Ukrajiny, voči ktorej Dočasná vláda Ruska zastávala negatívne stanovisko. Územie, ktoré požadovali ukrajinskí politici ako súčasť autonómnej Ukrajiny sa malo rozprestierať na území deviatich gubernií bývalého cárskeho Ruska.⁵ Na treťom všeobecnom zhromaždení Ústrednej rady Ukrajiny 9. mája 1917 sa rozhodlo o vyslaní delegácie do Petrohradu, ktorá mala predostrieť deklaráciu o priznaní práv ukrajinského národa na národno-územnú autonómiu.⁶ Deklarácia mala byť posúdená na špeciálnej právnej porade, ktorá sa uskutočnila

v odbornom prostredí ustálil termín „Ukrajinská revolúcia“. In SOLDATENKO, Valerij. Novitni tendencii j aktual'ni problemy istoriografičnoho osvovennja procesiv revolucijnoji doby 1917-1920 rr. v Ukrajinі. In *Revolucijna doba v Ukrajinі (1917-1920)*. Kyjiv : Parlamentne vydavnyctvo, 2011, s. 10 – 11.

² Mychajlo Hruševskij (1866 – 1934) bol významný občiansky, štátny a politický predstaviteľ. Pôsobil ako profesor histórie na univerzite v Evove. Bol členom Ukrajinskej národno-demokratickej strany. Pôsobil ako predseda Ústrednej rady Ukrajiny a bol prvým prezidentom samostatnej Ukrajiny. Po ukončení činnosti Ústrednej rady Ukrajiny sa stiahol z politického života. V roku 1919 odišiel do zahraničia. Na Ukrajinu sa vrátil v roku 1924 a začal pôsobiť v Národnej akadémii vied.

³ BOJKO, Olena. Problema vyznačennja kordoniv Ukrajiny v period Centralnoji rady (1917- 1918 rr.) In *Ukrajinskij Istoričnyj žurnal*, 2008, č. 1, s. 32.

⁴ PATERA, Ivan. *Sojuz vyzvolennja Ukrajiny: problemy deržavnosti i sobornosti*. Eviv : Instytut ukrajinoznavstva im. I. Krypjakevyča NAN Ukrajiny, 2000, s. 308.

⁵ BOJEČKO, Vasyľ – HANŽA, Oksana – ZACHARČUK, Borys. *Kordony Ukrajiny: istorična retrospektyva ta sučasnyj stan*. Kyjiv : Osnovy, 1994, s. 13.

⁶ VERŠTJUK, Vladyslav. Ukrajinska revolucija: pošuky mižnacional'noji harmoniji In LYTVYN, Viktor a kol. *Nacional'noje pytannja v Ukrajinі XX – počatku XI. st. " istorični narysy*. Kyjiv : Cika-Centr, 2012, s. 115.

30. mája 1917 pod vedením predstavitel'a strany kadetov Fjodora Kokoškina. Rozhodnutie prijaté na porade znelo, že Dočasná vláda v Rusku nie je kompetentná vyriešiť túto otázku autonómie a splniť požiadavky Ukrajincov.⁷

Podľa ruskej historičky Iriny Mychutyny ukrajinskí politici navrhovali uznať v otázke riešenia autonómie ako vedúci orgán Ústrednú radu Ukrajiny pod vedením Mychajla Hruševskeho. Koaličný výbor zložený z predstaviteľov politických strán, národných a kooperatívnych organizácií, bol v prvom rade určený na koordináciu národného hnutia. Jeho zloženie bolo doplňované delegátmi zvolenými na rôznych profesijných a regionálnych ukrajinských zjazdoch. Dočasná vláda v Rusku považovala takto vytváranú Ústrednú radu Ukrajiny len za spoločenskú organizáciu, do kompetencií ktorej nespadá riešenie otázky zriadenia autonómie. Otázku autonómie by malo riešiť Ustavodarné zhromaždenie ustanovené po celonárodných voľbách.⁸

Aj napriek negatívne mu stanovisku Dočasnej vlády v Rusku bol dňa 10. júna 1917 Ústrednou Radou Ukrajiny vydaný Prvý univerzál,⁹ v ktorom prehlásila autonómiu Ukrajiny: „*Nech bude Ukrajina slobodnou. Neoddeľujúc sa od celého Ruska, neodtrhujúc sa od ruského štátu, nech ukrajinský národ na svojej zemi má právo riadiť sám svoj život. Nech poriadok a súlad na Ukrajine vykonáva Celonárodné Ukrajinské zhromaždenie zvolené všetkými, priamym, rovným a tajným hlasovaním. Všetky zákony, ktoré budú povinné udržať poriadok u nás, na Ukrajine, má právo vydávať len naše Ukrajinské zhromaždenie.*“¹⁰

Ďalším dôležitým krokom v politickom živote Ukrajiny v roku 1917 bolo vytvorenie politického orgánu pod názvom Generálny sekretariát Ústrednej rady Ukrajiny. Dočasná vláda v Rusku, po počiatkových odmietaniach novej ukrajinskej vlády, uznala Generálny sekretariát za „predstavitel'a vyššej krajinskej vlády,“ čo bolo potvrdené Druhým univerzálom dňa 3. júla 1917. Ústredná rada Ukrajiny deklarovala, že spoločne s inými národmi Ruska sa bude podieľať na vytváraní demokratického života v Rusku. Zloženie Ústrednej rady Ukrajiny malo byť doplnené predstaviteľmi ostatných národností žijúcich na území Ukrajiny. Prvým predsedom generálneho sekretariátu sa stal Volodymyr Vynnyčenko.¹¹

⁷ VERSTJUK, Vladyslav. Ukrajinska revoljucia: pošuky mižnacional'noji harmoniji In LYTVYN, Viktor a kol. *Nacional'noje pytannja v Ukrajinii XX – počatku XI. st. " istorični narysy.* Kyjiv : Cika-Centr, 2012, s. 115.

⁸ MYCHUTYNA, Irina. *Ukraynskyj brestskyj myr.* Moskva : Izdatelstvo „Evropa,“ 2007, s. 36 – 37.

⁹ Prvý univerzál bol vyhlásený na Druhom celoukrajinskom vojenskom zjazde dňa 23. júna 1917. Na tomto zjazde sa zišlo asi 2 000 delegátov, ktorých cieľom bolo pripraviť plán ukrajinizácie vojska. O dva dni neskôr bol Prvý univerzál slávnostne prečítaný pred ukrajinským obyvateľstvom za slávnostného pochodu vojenských oddielov a prítomnosti duchovenstva.

¹⁰ VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna I.* Kyjiv – Videň, 1920, s. 219.

¹¹ VERSTJUK, Vladyslav a kol. *Druhuj univerzal Central'noji rady č. d. 64.* In *Ukrajinska Central'na rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach . Tom I.* Kyjiv : Naukova dumka,

Na vývoj politických udalostí na Ukrajine reagovala Dočasná vláda v Rusku výzvou, aby Ukrajinci nerozbijali spoločnú vlasť a nerobili rozkol v armáde. Neakceptovanie týchto výziev ukrajinskou stranou prinútilo ruskú vládu začať rokovania s predstaviteľmi Ústrednej rady Ukrajiny. Dňa 29. júna 1917 pricestovala do Kyjeva delegácia dočasnej vlády v Rusku v tomto zložení: Alexander Kerenskij – predseda Dočasnej vlády Ruska, Michail Terešenko – minister zahraničných záležitostí a Iraklijer Cereteli – minister vnútra. Na stretnutí bola prerokovaná aj otázka statusu Ukrajiny do zvolania Ústavodarného zhromaždenia. Podľa dohody sa Ukrajina mala „pripravovať na autonómne zriadenie.“¹²

Vzťahy medzi ukrajinskou autonómnou vládou a Dočasnou vládou Ruska rozdeľoval aj postoj k zvolaniu Celoukrajinského ústavodarného zhromaždenia. Ukrajinskí eseri pôsobiaci v Ústrednej rade Ukrajiny podali návrh na prípravu zvolania ústavodarného zhromaždenia. Predstaviteľ tejto strany Dmytro Isajevyč vyhlásil, že ukrajinský národ má právo na sebaurčenie a najlepší spôsob, ako to vyjadriť je zvolanie ústavodarného zhromaždenia.¹³

Dňa 10. októbra 1917 Generálny sekretariát pod Vynyčenkovým vedením pripravil deklaráciu, v ktorej vytýčil základné politické úlohy, kde hlavným cieľom bolo „*spojenie celej ukrajinskej zeme a celého národa do jednej autonómnej jednotky*“.¹⁴ Programová deklarácia obsahovala ekonomické, finančné a kultúrne požiadavky, ktoré si ukrajinská vláda dala za cieľ zrealizovať. Mala byť uskutočnená príprava decentralizácie spoločných štátnych a špeciálne ukrajinských financií, prípravenie rozpočtu Ukrajiny a zvýšeného zdanenia majetnejších vrstiev obyvateľstva vo forme progresívnej dane z majetku a dane na nezvyčajný nárast jej hodnoty. Pozornosť politikov sa sústredila aj na riešenie agrárnej reformy, ktorá bola vážnym problémom Ukrajiny.¹⁵

1996, s. 164.

¹² RUBEOV, Oleksander. – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvol'ni zmahannja 1917-1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 55.

¹³ KUDLAJ, Oleksandra. Dijaľnist' Narodnoho ministerstva vnutrišnych sprav UNR. In *Ukrajinskyj istoričnyj žurnal.* 2005, č. 2, s. 94.

¹⁴ DOROŠENKO, Dmytro. *Ukrajiny. 1917-1918. Doba Central'noji rady.* Užhorod : Svoboda, 1932, s. 147.

¹⁵ Zároveň sa podal návrh na založenie ukrajinskej národnej banky. Generálny sekretariát práce mal presadzovať záujmy hospodárskeho rozvoja a upevňovať vplyv zmierovacích inštitúcií a pomáhať stanoviť kolektívne požiadavky. Ďalšie navrhované body sa týkali fungovania školstva. Školy mali byť budované na demokratických a národných princípoch. Prvoradá miesto mala mať národnosť a jej kultúrne snahy. Mali sa vytvoriť podmienky na vznik kurzov pre učiteľov. Pozornosť sa venovala vytvoreniu Ukrajinskej pedagogickej akadémie v Kyjeve, národných univerzít a mimoškolskej činnosti. V deklarácii si svoje miesto našla aj potreba zriadenia Generálneho sekretariátu pre záležitosti potravinárstva, ciest, pôšťa a telegrafu, súdnictva a vojenstva. A zároveň mali byť rozšírené práva autonómnej Ukrajiny na celé jej územie. In DOROŠENKO, Dmytro. *Ukrajiny. 1917-1918. Doba Central'noji rady.* Užhorod : Svoboda, 1932, s. 147.

V októbri 1917 došlo k boľševickému prevratu v Petrohrade, ktorý zasiahol a ovplyvnil aj vývoj na Ukrajine. Nová situácia podnietila vytvorenie Krajinského výboru na ochranu revolúcie na Ukrajine, ktorému mali byť podriadené všetky orgány vlády v krajine a samotný Krajinský výbor mal byť podriadený Ústrednej rade Ukrajiny.¹⁶ Vo vypätej politickej situácii sa začali formovať tri rôzne politické tábory. Prvým táborom bola Ústredná rada Ukrajiny ako centrum ukrajinských demokratických síl. Druhú politickú skupinu predstavovalo vedenie Kyjevského vojenského okruhu, ktoré sympatizovalo s Dočasnou vládou v Rusku. Tretí blok tvorili Sovietsy robotníckych zástupcov ako centrum formujúceho sa boľševického vplyvu. Ozbrojený konflikt medzi predstaviteľmi Sovietov robotníckych zástupcov a Kyjevským vojenským okruhom spôsobil posilnenie Ústrednej rady Ukrajiny.¹⁷ Predstavitelia Ústrednej rady Ukrajiny sa rozhodli posilniť politickú moc v krajine rozšírením kompetencií vlády Generálneho sekretariátu na celé územie Ukrajiny. Vláda mala byť rozšírená na oblasti, kde väčšinu tvorilo ukrajinské obyvateľstvo: Chersonščina, Katerynoslavščina, Charkivščina, Materykova Tavrija, Cholmsščina, časť Kurščiny a Voronižščiny.¹⁸

Zložitá politická situácia priviedla ukrajinských vládnych predstaviteľov k dôležitému politickému rozhodnutiu. Ústredná rada Ukrajiny vyhlásila 7. novembra 1917 Ukrajinskú národnú republiku, ktorej vyhlásenie bolo deklarované Tretím univerzálom: „*Oddnes sa Ukrajina stane Ukrajinskou národnou republikou. Neoddeľujúc sa od Ruskej republiky a zachovávajúc jednotu, tvrdo sa postavíme na našej zemi, aby sme našimi silami pomohli celému Rusku, aby sa celá Ruská republika stala federáciou rovných a slobodných národov.*“¹⁹ Ústredná rada Ukrajiny sa Tretím univerzálom zavazovala zachovať demokratické práva všetkých národností žijúcich na Ukrajine, stanovila osemhodinový pracovný čas, rušilo sa súkromné vlastníctvo pôdy bez nárok na výkup, mala byť zriadená štátna kontrola nad výrobou, zrušil sa trest smrti, vyhlasovala sa amnestia pre politických väzňov, bola vyhlásená sloboda slova, tlače, vierovyznania, zhromažďovania. Ústredná rada Ukrajiny deklarovala vyhlásenie národno-personálnej autonómie pre Rusov, Poliakov a Židov žijúcich na území Ukrajinskej národnej republiky. Voľby do Ukrajinského ústavodarného zhromaždenia boli určené 27. decembra 1917 a začatie pôso-

¹⁶ Krajinský výbor na ochranu revolúcie na Ukrajine bol založený 25. októbra 1917 na spoločnom zasadaní Malej rady s predstaviteľmi Ukrajinského generálneho vojenského výboru, Celoukrajinského a Kyjevského Sovietu robotníckych zástupcov, predstaviteľmi železničiarov a inými organizáciami. V zložení tejto organizácie boli aj predstavitelia ruských a židovských politických organizácií. In RUBĽOV, Oleksander. – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917-1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 61.

¹⁷ RUBĽOV, Oleksander. – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917-1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, 62.

¹⁸ Centralnyj deržavnyj archiv ukrajinskych organiv vlady ta upravlinnja Ukrajiny, Kyjiv. (Ústredný štátny archív vyšších orgánov vlády a samosprávy, Kyjev), (ďalej CDAUOVU), fond 1115, Centralna rada Ukrajiny - kancelárja, opis 1, sprava 1, arkuš 33.

¹⁹ VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyňa II.* Kyjiv – Videň, 1920, s. 75.

benia prvého ukrajinského parlamentu bolo určené 9. januára 1918. Tretí univerzál bol slávnostné prečítaný verejne na námestí Bohdana Chmelnického v Kyjeve 7. novembra 1917.²⁰

Po vyhlásení Ukrajinskej národnej republiky jednou z priorít, ktoré si predstavitelia Ukrajinskej národnej republiky stanovili bola potreba nastoliť mier v krajine. Na zasadaní Generálneho sekretariátu 9. novembra 1917 bola prijatá rezolúcia o skončení vojny a nastolení mieru, a zároveň sa vyhlasovala potreba vytvorenia ústrednej vlády na federatívnom základe, preto „*lebo iba taká vláda bude autoritou nielen pre front, ale aj všetky štáty*“.²¹

Napriek zložitej politickej situácii malo byť fungovanie Ukrajinskej národnej republiky postavené na princípoch demokracie, ktoré mal potvrdiť projekt ústavy prijatý 10. decembra 1917. Ukrajinská národná republika sa mala stať časťou federatívnej republiky Ruska.²² V ústave sa zaručovala občanom sloboda slova, ktorá v demokratickom zriadení predstavuje najvyššiu hodnotu. Najvyšším orgánom vlády malo byť Ukrajinské celonárodné zhromaždenie uskutočňujúce vyššiu zákonodarnú moc a formujúce výkonnú a súdnu vládu Ukrajinskej národnej republiky. Zvrchované práva ukrajinského národa a ďalších národností žijúcich v Ukrajinskej národnej republike mali byť uskutočňované prostredníctvom Celonárodného zhromaždenia hlasovaním všetkých občanov krajiny.²³

V polovici decembra 1917 začal nástup boľševickej armády proti Ukrajinskej národnej republike. Začala sa vojna medzi boľševickým Ruskom a Ukrajinskou národnou republikou, aj napriek tomu, že boľševická vláda formálne vojnu nevyhlásila. Za právoplatnú vládu Ukrajiny boľševická vláda Ruska uznala ňou novovytvorenú „Ukrajinskú sovietskú vládu“ v Charkove. Začiatky boľševickej vlády na Ukrajine boli položené dňa 11. – 12. decembra 1917 na zjazde Sovietov v Charkove iniciovaného ukrajinskými boľševikmi, ktorý označili ako celoukrajinský a legítimný. Dvesto delegátov prítomných na zjazde reprezentovalo iba osemdesiatdeväť spomedzi tristo Sovietov Ukrajiny.²⁴ Vytvorili boľševickú vládu reprezentovanú Ľudovým sekretariátom: „*Vláda na území Ukrajiny prináleží iba Sovietom robotníckych, vojenských a robotníckych zástupcov*“.²⁵ Centrom boľševickej vlády na Ukrajine sa stal Charkov. Armáda boľševického Ruska mala podporiť boľševickú vládu Ukrajiny v boji proti Ústrednej rade Ukrajiny.

Boľševická propaganda na Ukrajine rozširovala, že boľševici sú v opozícii proti Ústrednej rade Ukrajiny nie preto, že je ukrajinská, ale preto, že je buržoázna.

²⁰ ŠAPOVAL, Mykyta. *Velyka revoljucija i ukrajinska vyzvol'na programa*. Praha : Viľna spilka, 1927, s. 94.

²¹ CDAVOVU, fond 1063, Rada narodnich ministriv, opis 3, sprava 1, arkuš 10.

²² CDAVOVU, fond 1115, Centrálna rada Ukrajiny - kancelárja, opis 1, sprava 19, arkuš 78.

²³ CDAVOVU, fond 1115, Centrálna rada Ukrajiny - kancelárja, opis 1, sprava 19, arkuš 79.

²⁴ RUBĚOV, Oleksander. – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvol'ni zmahannja 1917-1921 rr*. Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 70 – 71.

²⁵ DUBYNA, Kuzma. *Istorija Ukrajinskoji RSR. Tom druhyj*. Kyjiv : Naukova Dumka, 1967, s. 59.

Boľševické vedenie v Petrohrade sa pri formovaní sovietskej vlády na Ukrajine rozhodlo do jej vedenia dosadiť predstaviteľov s ukrajinským pôvodom. Z Petrohradu boli na Ukrajinu vyslaní politici ako Mykola Skrypnyk, Vitalij Prymakov a Jurij Kocjubynskij. V decembri 1917 sa na Ukrajine začal objavovať pojem „ukrajinský boľševik.“²⁶ Takto boli označovaní ľavicoví sociálni demokrati, ktorí podporovali Radu ľudových komisárov sovietskeho Ruska. Boli to členovia Ukrajinskej sociálno-demokratickej robotníckej strany, ktorá koncom roka 1917 bola vystavená politickému rozkolu a nejednotnosti. V lete 1918 práve z radov týchto politikov bola vytvorená Komunistická strana (boľševikov) Ukrajiny. V rezolúcii prijatej na prvom zjazde strany sa uvádzalo, že ukrajinskí ľavicoví sociálni demokrati sa dávno rozišli s oficiálnou politikou Ukrajinskej sociálno-demokratickej robotníckej strany. Vyhlásili sa za komunistov, s ktorými chcú spolupracovať a formovať jednotnú stranu.²⁷

Rada ľudových komisárov v Petrohrade, ktorá postupne prebrala moc v krajine, sa stávala do čoraz väčšej opozície k pôsobeniu Ústrednej rady Ukrajiny. Tá zastavala názor, že ruská vláda má byť budovaná na demokratických princípoch z viacerých strán a nie iba jednej boľševickej.²⁸ V noci zo 14. na 15. decembra 1917 vypuklo v Kyjeve boľševické povstanie namierené proti vláde Ukrajinskej národnej republiky. Povstanci patrili k miestnym robotníkom, ktorí sympatizovali s boľševizmom. Robotníci, ktorí podporovali ukrajinskú vládu, boli organizovaní ako dobrovoľníci v oddieloch Slobodného kozáctva.²⁹ Koncom decembra 1917 nasledoval do Kyjeva vpád boľševickej armády pod vedením plukovníka Muravjova. Došlo k stretu oddielov boľševického vojska s ukrajinizovanými plukmi, ktoré sa nachádzali v Kyjeve. Ukrajinizované jednotky ustúpili od obrany vlády Ukrajinskej národnej republiky. Časť z nich sa pridala k boľševickej armáde. Koniec roka 1917 sa začal občianskou vojnou na území bývalého cárskeho Ruska.

Na začiatku roka 1918 bola situácia v politickom vývoji Ukrajiny komplikovaná. Súbežne existovali dve vlády, vláda Ústrednej rady Ukrajiny a Generálneho sekretariátu Ukrajinskej národnej republiky a vláda Ľudového sekretariátu v Charkove podporovaná Sovietom ľudových komisárov v Rusku. V politickom boji sa dôležitým stal ukrajinský vidiek a snaha získať vplyv v Kyjeve. Boľševici zaznamenávali úspech, aj vďaka výraznej agitácii a početným organizáciám, ktoré šíрили politickú propagandu nielen medzi robotníctvom, ale aj mestským obyva-

²⁶ JEFIMENKO, Hrihorij. Utvorennja radjanskoji Ukrajiny. In LYTVYN, Viktor a kol. *Nacionalne pytannja v Ukrajinii XX – počatku XXI. st. – istorični narysy*. Kyjiv : Nika-Centr, 2012, s. 137.

²⁷ JEFIMENKO, Hrihorij. Utvorennja radjanskoji Ukrajiny. In LYTVYN, Viktor a kol. *Nacionalne pytannja v Ukrajinii XX – počatku XXI. st. – istorični narysy*. Kyjiv : Nika-Centr, 2012, s. 137.

²⁸ HNATEVYČ, Bohdan. *Istorija ukrajinskoho vijska*. Lvov : Vydannja Ivana Tyktora, 1936, s. 399.

²⁹ HNATEVYČ, Bohdan. *Istorija ukrajinskoho vijska*. Lvov : Vydannja Ivana Tyktora, 1936, s. 406.

teľstvom.³⁰ Ukrajinskí boľševici nesúhlasili s politikou Ústrednej rady Ukrajiny, označovali ju ako buržoázu a šovinistickú, ktorá sa „*spojila s monarchistami – reakcionármi.*“³¹

Ústredná rada Ukrajiny strácala aj vojenskú silu, o ktorú sa pokúšala opierať. Ukrajinské vojenské oddiely, ktoré boli formované po revolúcii z rozkladajúcej sa cárskej armády, sa stali neschopnými. Ukrajinská armáda, ktorá mala novú Ukrajinskú národnú republiku podporovať, sa nestihla organizovať. Prispel k tomu nedostatok času a financií a nástup boľševického vojska na Ukrajinu. Boľševickej armáde sa začiatkom roka 1918 podarilo obsadiť oblasti Charkova, Poltav, Katerynoslavu, Odesy a Černigova. Z juhovýchodu postupovali na Kyjev.³² V polovici januára 1918 boľševická armáda obsadila takmer celú Pravoberežnú Ukrajinu. Proti vláde Ústrednej rady Ukrajiny sa 14. januára 1918 začali ozbrojené výstupy v mestách Mikolajev a Odesa. V Kyjeve, sídle vlády Ukrajinskej národnej republiky, bola situácia rovnako napätá. Dňa 16. januára 1918 miestne vojenské posádky a ozbrojené robotnícke oddiely závodu Arsenal vystúpili proti Ústrednej rade Ukrajiny, ktorá sa v danej situácii mohla opierať len o Slobodné kozáctvo pod vedením M. Kovenka, Hajdamacký,³³ tábor Slobidskej Ukrajiny³⁴ pod vedením Simona Petľuru a oddiel Sičových strelcov, kde bol veliteľom Jevhen Konovalc. Boľševický prevrat v Kyjeve sa podarilo 22. januára 1918 potlačiť.³⁵ Rada národných ministrov v danej situácii prijala rozhodnutie o mobilizácii do radov registrovaného Slobodného kozáctva, o ktoré sa vláda opierala. Kozáci mali zabezpečiť ochranu okresov a bojovať proti anarchii v krajine.³⁶

Politická a vojenská situácia vyústila do rozhodnutia predstaviteľov Ukrajinskej národnej republiky vyhlásiť samostatnosť v krajine. Na zasadaní Malej Rady³⁷

³⁰ DOROŠENKO, Dmytro. *Ukrajiny. 1917-1918. Doba Central'noji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 256.

³¹ Central'nyj deržavnyj archiv hromadnych objednaň Ukrajiny, Kyjiv. (Ústredný štátny archív občianskych organizácií Ukrajiny, Kyjev), (ďalej CDAHOU), fond 5, opis 1, sprava 1.

³² DOROŠENKO, Dmytro. *Ukrajiny. 1917-1918. Doba Central'noji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 257 – 258.

³³ Národná podstata vytvárania vojenských oddielov sa prejavovala v názvoch, akými boli oddiely pomenované. Hajdamaci boli utečenci skrývajúci sa v lesoch na území Pravoberežnej Ukrajiny, ktorá sa v 17. storočí ocitla pod nadvládou Poľska. Proti poľskému útlaku hajdamaci zorganizovali masové povstania, najväčšie z nich bolo v roku 1768. Hnutie hajdamakov predstavovalo boj za práva Ukrajincov a boj za vytvorenie vlastného štátu.

³⁴ Slobidská Ukrajina bolo pomenovanie Ľavoberežnej časti Ukrajiny, na ktorej usádzajúci sa prisťahovalci používali isté výsady a práva a boli zbavení feudálnych povinností.

³⁵ RUBĽOV, Oleksander. – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvol'ni zmahannja 1917-1921 rr*. Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 72.

³⁶ CDAVOVU, fond 1064, Rada narodnich ministrov Ukrajinskoji deržavy, opis 1, sprava 5, arkuš 12.

³⁷ Mala rada bola orgánom Ústrednej rady Ukrajiny, ktorý vykonával činnosť medzi

11. januára 1918 bola Štvrtým univerzáлом potvrdená samostatnosť Ukrajinskej národnej republiky: „*Národ Ukrajiny, tvojou silou, vôľou, slovom stala sa zem ukrajinská slobodnou Národnou republikou. Uskutočnila sa dávna túžba tvojich otcov-bojovníkov za slobodu a práva pracujúcich. Odteraz sa Ukrajinská národná republika stane samostatným, od nikoho nezávislým, suverénnym štátom ukrajinského národa.*“³⁸

Po vyhlásení samostatnosti Ukrajinskej národnej republiky sa Generálny sekretariát Ukrajinskej národnej republiky premenoval na Radu národných ministrov. Prvé zloženie novej vlády bolo prijaté 11. januára 1918. Zloženie prvej vlády samostatnej Ukrajinskej národnej republiky bolo nasledovné: predsedom vlády a ministrom vnútorných záležitostí sa stal Volodymyr Vynnyčenko, ministrom zahraničných správ sa stal Alexander Šulgin, ministrom vojenských záležitostí Mykola Porš, ministrom súdnictva Mychajlo Tkačenko, ministrom potravinárstva Mykola Kovalevskij, ministrom ciest Volodymyr Ješčenko, ministrom pôšt a telegrafov Mykyta Šapoval, ministrom námorníctva Dmytro Antonovyč, ministrom financií Vasyl Mazurenko, ministrom vzdelania Ivan Stešenko, ministrom priemyslu Vsevolod Holubovyč.³⁹ Zároveň vznikli aj samostatné ministerstvá zastupujúce národnostné menšiny Ukrajiny: ministerstvo veľkoruských záležitostí viedol Dmytro Odyneč, ministerstvo poľských záležitostí Mečyslav Mickieviča, ministerstvo židovských záležitostí Mojsej Ziľferfarb.⁴⁰

Vytvorenie samostatnosti Ukrajiny nenašlo len súhlasné stanovisko ukrajinských politických strán. Predstavitelia Ústrednej rady Ukrajiny, ktorí boli členmi strany ukrajinských eserov nesúhlasili s tým, že ukrajinská samostatnosť je uskutočnením ideálu a túžby národa. Vo svojom stranickom periodiku *Národná voľa* vykresľovali, že Ukrajina bola prinútená vyhlásiť samostatný štát.⁴¹ V prostredí Ústrednej rady Ukrajiny v období vyhlasovania samostatnosti prebiehal politický boj. Predstavitelia ukrajinských eserov požadovali, aby členovia Ukrajinskej sociálnej robotníckej demokratickej strany, ktorá mala vedúce zastúpenie v Rade národných ministrov ustúpili v prospech eserov. Odpoveďou pre eserov bolo vyhlásenie sociálneho demokrata Josipa Hermajzeho, že frakcia Ukrajinskej sociálnej

plenárnymi zasadnutiami Ústrednej rady Ukrajiny. Spočiatku fungoval ako výkonný výbor Ústrednej rady Ukrajiny. V apríli 1917 oficiálne zmenil svoj názov na Malú radu.

³⁸ VERSTJUK, Vladyslav. Četvrtýj universal Ukrajinskojij centralnoji rady. č. d. 49. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom II*. Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 100 – 101.

³⁹ KUDLAJ, Oleksandra. Rada narodnych ministriv Ukrajinskojij narodnoji republiky (doby Centralnoji rady) personalnyj sklad. In *Problemy vyvčennja istoriji ukrajinskojij revoljuciji 1917-1921 rokiv. Vypusk 7*. Kyjiv : Instytut istoriji Ukrajiny NANU, 2012. s. 243 – 244.

⁴⁰ KUDLAJ, Oleksandra. Rada narodnych ministriv Ukrajinskojij narodnoji republiky (doby Centralnoji rady) personalnyj sklad. In *Problemy vyvčennja istoriji ukrajinskojij revoljuciji 1917-1921 rokiv. Vypusk 7*. Kyjiv : Instytut istoriji Ukrajiny NANU, 2012. s. 244.

⁴¹ DOROŠENKO, Dmytro. *Ukrajiny. 1917-1918. Doba Centralnoji rady*. Užhorod : Svoboda, 1932, s. 261.

robotníckej demokratickej strany odvoláva všetkých svojich sekretárov, ministrov z kabinetu Ukrajinskej narodnej rady.⁴²

Vláda pod vedením Volodymyra Vynnyčenka sa pod tlakom eserov vzdala politického vedenia krajiny. Snaha ukrajinských eserov zostaviť funkčný vládny kabinet narazila na rozkol v samotnej strane na dve frakcie. Lavicová frakcia strany ukrajinských eserov, ktorá viedla rokovania s Radou ľudových komisárov o ukončení vojny, začala zvažovať skončenie činnosti Ústrednej rady Ukrajiny a nastolenia sovietskej vlády v Ukrajine: „*takýmto spôsobom sa snažili nájsť východisko z hluchého miesta. Od uskutočnenia tohto projektu vzišlo. Samotní ľavi (internacionalisti) začali váhať a neboli si istí, či by sa podaril takýto prevrat, a či by priniesol očakávané výsledky.*“⁴³ Vláda Ukrajinskej narodnej republiky sa nachádzala v zložitej situácii, kedy hrozilo obsadenie mesta boľševickými vojkami pod vedením plukovníka Murajova. Nakoniec sa so súhlasom strany ukrajinských eserov rozhodlo, že za predsedu Rady národných ministrov bude vymenovaný eser Vsevolod Holubovyč, ktorý bol v tom čase predsedom ukrajinskej delegácie na mierových rokovaníach v Brest-Litovsku. Holubovyč bol poverený zložením vládneho kabinetu, kde mali svoje zastúpenie aj sociálni demokrati.⁴⁴

V napätej politickej situácii sa Ústredná rada Ukrajiny a vláda Ukrajinskej narodnej republiky pokúsili riešiť problémy a prijať zákony, ktorými sa snažili zmieriť nepriaznivú ekonomickú a sociálnu situáciu obyvateľstva v krajine, kde sa pomaly začínala občianska vojna. Dňa 18. januára 1918 bol prijatý agrárny zákon, ktorý mal riešiť a naplniť vyhlásenia deklarované Štvrtým univerzálom. Súkromné vlastníctvo na pôdu, vodu a nerastné bohatstvo bolo zrušené. Pôda mala slúžiť všetkým občanom bez ohľadu na národnosť alebo vierovyznanie. Vyvlastnenie pôdy na území Ukrajinskej narodnej republiky malo prebiehať bez nároku na finančnú náhradu.⁴⁵ Agrárny zákon základom, ktorého mala byť socializácia pôdy narazil na odpor veľkých vlastníkov pôdy a stredných vrstiev. Obávali sa, že zákon by spôsobil anarchiu na vidieku. Proti zrušeniu súkromného vlastníctva vystupovali nasledujúce mesiace roľnícke delegácie. Protesty boli iniciované najmä Ukrajinskou demokratickou roľníckou stranou.⁴⁶

Na území Ukrajiny získavali boľševici čoraz väčší vplyv. V Kyjeve sa pripravovalo boľševické povstanie namierené proti vláde Ústrednej rady Ukrajiny. To sa uskutočnilo 28. januára 1918.⁴⁷ Keďže situácia v Kyjeve sa zhoršovala a boľševici

⁴² CDAVOVU, fond 1063, Rada narodnich ministrov, opis 1, sprava 6, arkuš 3.

⁴³ CHRYSŤJUK, Pavlo. *Zamitky i materijaly do istoriji ukrajinskoji revoljucii 1917-1920. II. tom.* Wien : 1921, s. 125.

⁴⁴ Z desiatich ministerských postov boli dva zverené ukrajinským sociálnym demokratom. Išlo o ministerstvo súdnicstva a ministerstvo námorníctva. In CHRYSŤJUK, Pavlo. *Zamitky i materijaly do istoriji ukrajinskoji revoljucii 1917-1920. II. tom.* Wien : 1921, s. 126.

⁴⁵ CDAVOVU, fond 1115, Centralna rada Ukrajiny, opis 1, sprava 1, arkuš 185 – 187.

⁴⁶ RUBĽOV, Oleksander. – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917-1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 83 – 84.

⁴⁷ Povstanie proti vláde Ukrajinskej narodnej republiky sa začalo v noci z 28. na 29. januára

víťazili v bojoch v rôznych častiach mesta, nariadila ukrajinská vláda evakuáciu mesta, ktorá sa mala uskutočniť z 8. na 9. februára 1918.⁴⁸ V tomto období prebiehali mierové rokovania v Brest-Litovsku, kde bola samostatná Ukrajinská národná republika uznaná za samostatnú Rakúsko-Uhorskom a Nemeckom. Dňa 9. februára 1918 došlo medzi Ukrajinskou národnou republikou a štátmi Štvorspolku k podpísaniu mierovej dohody. Týmto sa vojenský stav medzi bojujúcimi stranami ukončil, určili sa hranice Ukrajiny, nastolili sa diplomatické a ekonomické vzťahy. Nastoliť mier v krajine bola jednou z priorit Ukrajinskej národnej republiky, aj keď ďalší politický vývoj uvrhol nový formujúci sa štát do občianskej vojny.⁴⁹

Po podpísaní Brestského mieru začala ukrajinská delegácia rokovania o vojenskej pomoci v boji proti boľševikom. Dňa 28. februára 1918 sa dohodli na spoločnom vojenskom postupe na Kyjev, ktorý obsadili boľševické vojská. Hlavnú úlohu mala pri tom zohrávať nemecká armáda. Dňa 1. marca 1918 ukrajinské oddiely, ktorým velil Simon Petľura vstúpili do Kyjeva spolu s nemeckými vojskami. Nemecké vojská pomohli vyhnúť boľševické vojská, ale zároveň začala nemecká okupácia Ukrajiny. Pre Nemcov predstavovalo územie Ukrajiny cenný zdroj surovín.⁵⁰ Nemci sa v nasledujúcich mesiacoch v roku 1918 stali dôležitým elementom vo vnútornom politickom vývoji Ukrajiny. Postupné rozmiestňovanie nemeckých a rakúsko-uhorských oddielov na území Ukrajiny prinášalo konflikty s ukrajinským obyvateľstvom, ktoré bolo vystavené zaberaniu potravín pre potreby armády. Rada národných ministrov Ukrajinskej národnej republiky sa snažila konfliktom predísť prijatím zákona, že zaberanie majetku pre potreby nemeckého aj ukrajinského vojska bude uskutočňovaná ukrajinskou vládou.⁵¹ Súčasne sa snažili informovať obyvateľstvo o nemennosti sociálneho politického kurzu Ústrednej rady Ukrajiny. Túto tézu politiky naznačovali prijaté uznesenia a nariadenia určené

1918. Od začiatku ozbrojeného výstupu bola prevaha na strane boľševikov, ktorí našli podporu aj v miestnom obyvateľstve, prevažne medzi robotníctvom. Dňa 9. februára 1918 vojenské oddiely boľševickej armády vstúpili do Kyjeva. Po obsadení hlavného mesta rozpútali boľševici krvavý teror. Jeho obeťami sa stali všetci tí, ktorí mali pri sebe vojenskú legitimáciu vydanú ukrajinskou vládou. Bližšie: HNATEVYČ, Bohdan. *Istorijska ukrajinskoho vijska*. Ľviv 1936, s. 404 – 412.

⁴⁸ FEDENKO, Panas. *Holovnyj otaman*. Mjunchen – London 1976, s. 22.

⁴⁹ Nakoľko teritoriálne nároky Ukrajincov boli v rozpore so záujmami Rakúsko-Uhorska, podpísali predstavitelia oboch krajín, aj tajnú dohodu. Jej obsah spočíval v spojení oblasti východnej Ukrajiny, obývanej prevažne ukrajinským obyvateľstvom, s Bukovinou a vytvorení osobitnej kráľovskej oblasti v Rakúsko-Uhorsku. Na oplátku mala Ukrajina Ústredným mocnostiam poskytnúť do 31. júla 1918 približne milión ton obilia. Tento tajný dodatok spoločne s Brestskou mierovou dohodou dostal názov *chlebový mier*. In HOLOVČENKO, Volodymyr – SOLDATENKO, Valerij. *Ukrajinske pyttannja v roky peršoji svitovoji vijny*, s. 188.

⁵⁰ IVANYS, Vasyľ. *Symon Petľura- Prezident Ukrajiny*. Kyjiv: Naukova dumka, 1993, s. 63 – 64.

⁵¹ PYRIH, Ruslan. Centraľna rada j nimecke vijskove komanduvannja v Ukrajinie: problemy vzajemovidnosyn (Futyj – kviteň 1918) In *Ukrajinskyj istoryčnyj žurnal*. 2007, č. 2, s. 51.

Ministerstvu vnútorných záležitostí „uskutočniť, aby komisári v dedinách oznámili roľníkom, že statkárov viac nebude. Nech im prečítajú nový agrárny zákon a objasnia im, že agrárna reforma má byť uskutočnená roľníckymi výbormi. Každá svojvoľnosť v tomto smere mala byť potlačená ozbrojenou silou“.⁵²

Vnútorný vývoj v krajine, podľa ukrajinskej politickej reprezentácie, závisel aj od výsledkov, ktoré odzneli v Breste. Vláda očakávala návrat diplomatickej delegácie, ktorá navrhla vyviesť krajinu z krízy s pomocou cudzej armády. Na zasadaní Rady národných ministrov 9. marca 1918 sa Oleksander Sevrjuk, ktorý bol jedným z delegátov v Breste pokúsil objasniť túto problematiku. Vysvetlil, že spočiatku malo ísť o formovanie vojenských oddielov zložených zo zajatých Ukrajincov. Predstavitelia Nemecka a Rakúsko-Uhorska navrhli poslať vlastné vojenské oddiely na Ukrajinu. Na Ukrajinu malo prísť šesť vojenských divízií.⁵³ Premiér Vsevolod Holubovyč informoval o rozhovore s nemeckým atašé o nástupe vojenských oddielov proti boľševikom a zároveň mu bolo naznačené postarať sa o zabezpečenie krmiva, potravín a podobne. Pozornosť venoval aj vojenským otázkam ako absencia ministerstva námorníctva a organizácia armády. Na premiérov návrh bol dočasne poverený spravovaním námorníctva minister financií Žukovskij.⁵⁴ Dňa 15. marca 1918 Rada národných ministrov vyhlásila plnú mobilizáciu ukrajinskej flotily: „Mladá UNR, ktorá nastúpila na cestu štátnej samostatnosti potrebuje ochranu svojich práv ako na súši, tak aj na mori. Vytvorenie plnohodnotnej vojenskej sily na mori predstavuje jednu z úloh Vlády Republiky. Preto považujeme za nevyhnutné uvoľniť z demobilizácie všetkých schopných ofícierov, ktorí sú nevyhnutní pre formovanie flotily a pre ochranu lodí a štátneho námorného majetku.“⁵⁵ Ministromi vojenských záležitostí bolo určené vypracovať projekt zákona o organizácii ministerstva a vojenského velenia, guberniálnych a okresných veliteľov a formovaní novej armády. Pre vojenských veliteľov mala byť vytvorená škola inštruktorov, ktorá mala v prvej etape vyškoliť 1 200 vojenských veliteľov.⁵⁶

Politické vedenie Ukrajinskej narodnej republiky sa postupne dostalo do čoraz väčšej politickej krízy, ktorá bola spôsobená rozpormi v ukrajinskom politickom prostredí a zasahovaním nemeckého velenia do vnútorných záležitostí Ukrajinskej narodnej republiky. Predstavitelia Ukrajinskej strany samostijnikov – socia-

⁵² VERSTJUK, Vladyslav. Protokol zasadannja Rady narodnych ministriv, č. d. 92. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom II.* Kyjiv : Naukova dumka, 1997, s. 177.

⁵³ PYRIH, Ruslan. Centralna rada j nimecke vijskove komanduvannja v Ukraine: problemy vzajemovidnosyn (ľutyj – kviteň 1918) In *Ukrajinskij istoryčnyj žurnal.* 2007, č. 2, s. 52.

⁵⁴ VERSTJUK, Vladyslav. Protokol zasadannja Rady narodnych ministriv, č. d. 99. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom II.* Kyjiv : Naukova dumka, 1997, s. 186.

⁵⁵ CDAVOVU, fond 1064, Rada narodnich ministrov Ukrajinskoji deržavy, opis 1, sprava 4, arkuš 19.

⁵⁶ Na prevádzku školy inštruktorov bolo vyčlenených 761 956 rubľov. In CDAVOVU, fond 1064, Rada narodnich ministrov Ukrajinskoji deržavy, opis 1, sprava 4, arkuš 17.

listov (Українська партія саиостійників-соціалістів) poukazovali na neefektívnosť predchádzajúcej politiky Rady národných ministrov. Zdôraznili, že v krajine vládne chaos a bratovražedná vojna, v národnom hospodárstve prevláda anarchia. Starý štátny aparát bol zruinovaný a nový nebol vytvorený.⁵⁷ Podľa predstaviteľa Ukrajinskej strany socialistov – federalistov Kušníra bolo potrebné nezabúdať, že na Ukrajine vyrastala nová sila, ktorou bol kapitalizmus, prinášajúci ekonomický rozvoj. Žiadna krajina nemôže existovať bez priemyslu, trhu, a preto bolo potrebné myslieť aj na buržoáziu. Kušník navrhoval reorganizovať Ústrednú radu Ukrajiny tak, aby v nej mali zastúpenie všetky mestá, administratíva, buržoázia, roľníctvo, robotníctvo, socialistické strany.⁵⁸

Ďalším faktorom spôsobujúcim nestabilitu boli Nemci, sledujúci svoje záujmy, ktorými bol vývoz poľnohospodárskych produktov a potravín z Ukrajiny. Na zasadaní Rady národných ministrov 27. apríla 1918 riešilo politické vedenie krajiny prítomnosť Nemcov a ich vplyv na Ukrajine. Politická reprezentácia Ukrajinskej sociálnej demokratickej robotníckej strany, v tom čase rozčlenená na viaceré frakcie, zaslala vláde telegram, v ktorom sa vyjadrila proti prítomnosti nemeckého vojska a zásahov v krajine. Na zasadnutí vystúpil minister Prokopovyč, ktorý prečítal správu, v ktorej poukázal na to: „že súčasný vládny kabinet nie je schopný reálnej práce a neprejavuje potrebné schopnosti vykonávať ju. Ministri, ktorí sú členmi strany eserov, nemôžu aktívne pracovať a tým vplývať všeobecne na našu politiku prijať zodpovednosť.“⁵⁹ Minister Prokopovyč oznámil svoju demisiu a odchod ďalších ministrov, členov strany ukrajinských eserov, a to: Lotockého, Šeluchyna a Feščenka-Čopivského.⁶⁰ Okrem politických rozporov narastala v krajine nespokojnosť s činnosťou Ústrednej rady Ukrajiny, hlavne medzi statkármi, pozemkovými vlastníkmi a bohatšími roľníkmi. V týchto vrstvách prevládal nesúhlas s agrárnou reformou a so socializáciou pôdy.⁶¹ Dňa 7. apríla 1918 sa uskutočnil v Poltavskej gubernii zjazd poľnohospodárov organizovaný Ukrajinskou demokratickou roľníckou stranou (Українська демократично-хліворовська партія). Zúčastnení požadovali zrušenie agrárneho zákona a vrátenie pôdy statkárom. Reprezentácia zjazdu sa pokúsila predostrieť požiadavky v Kyjeve, ale nebolo im umožnené vystúpiť v Ústrednej rade Ukrajiny. Ukrajinská demokratická roľnícka

⁵⁷ VERSTJUK, Vladyslav. Protokol zasidannja Rady narodnych ministriv, č. d. 118. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom II.* Kyjiv : Naukova dumka, 1997, s. 216.

⁵⁸ VERSTJUK, Vladyslav. Perši rokovyny Centralnoji rady, č. d. 118. In *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach. Tom II.* Kyjiv : Naukova dumka, 1997, s. 218.

⁵⁹ CDAVOVU, fond 1064, Rada narodnich ministrov Ukrajinskoji deržavy, opis 1, sprava 5, arkuš 110.

⁶⁰ CDAVOVU, fond 1064, Rada narodnich ministrov Ukrajinskoji deržavy, opis 1, sprava 5, arkuš 110.

⁶¹ KUBIJOVYČ, Volodymyr – KUZELJA, Zenon: *Encyklopedia ukrajinoznavstva u dvoch tomach.* Mjunchen – Ňju York: Naukove tovaryšstvo im. Ševčenka, 1949, s. 511.

strana sa začala politicky zblížovať so Zväzom vlastníkov pôdy, ktorí tiež odmietali agrárnu reformu. Členmi zväzu boli prevažne ruskí statkári. V týchto dvoch politických zoskupeniach našli Nemci podporu pre svoje ďalšie plány na Ukrajine.⁶²

Zasahovanie Nemcov do vnútornej politiky krajiny naberalo rýchly priebeh. Politika Ústrednej rady Ukrajiny pre nich nebola prijateľná, preto začali robiť administratívne opatrenia. Obávali sa regulácie vývozu poľnohospodárskych produktov z Ukrajiny do Nemecka. Veliteľ nemeckých oddielov generál Lundendorff vydal nariadenie 18. marca 1918, podľa ktorého vojenski velitelia mohli vydávať rozkazy na zabezpečenie ochrany pre nemeckých vojakov. Ďalšie nariadenie vydané hlavným veliteľom nemeckých vojsk, poľným maršalom Eichhornom 6. apríla 1918 sa týkalo termínov a poriadku pri osevej kampani. V nariadení sa zdôrazňovalo, že úroda patrí tým, ktorí ju zasejú. Roľníci, ktorí si zoberú viac zeme ako môžu obrobiť mali byť potrestaní. Zároveň boli povinní pomáhať pri obrábaní statkárskej pôdy.⁶³ Nariadenie vyvolalo ostrú diskusiu v Ústrednej rade Ukrajiny. Minister poľnohospodárstva na znak protestu proti zásahom Nemcov do vnútorných záležitostí krajiny podal demisiu. Ministerstvo zahraničných záležitostí Ukrajinskej narodnej republiky vznieslo oficiálny protest proti Nemecku v súvislosti s neprijateľnou činnosťou poľného maršala Eichhorna. Protest vyslovilo aj vedenie strany eserov na zasadnutí strany 14. apríla 1918. Odmietli zasahovanie Nemcov do vnútorných záležitostí v krajine. Nariadenie generála Eichhorna považovali za pasívne.⁶⁴ Aj napriek protestom zo strany ukrajinskej vlády Nemci pokračovali vo svojej politike.

Nemecké velenie začalo pripravovať plán štátneho prevratu. Do politického vedenia štátu chceli dosadiť Pavla Petrovyča Skoropadského.⁶⁵ Bol to politik, ktorý bol pre Nemcov v danej chvíli vhodným kandidátom aj pre odmietanie daného stavu v krajine pod vedením Ústrednej rady Ukrajiny.⁶⁶ Hlavný veliteľ štábu nemeckej

⁶² RUBEOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917-1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 84.

⁶³ RUBEOV, Oleksander – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvolni zmahannja 1917-1921 rr.* Kyjiv : Alternatyvy, 1999, s. 85.

⁶⁴ CDAHOU, fond 44, Centrálny komitet Ukrajinskej partiji socialistiv-federalistiv, opis 1, sprava 1.

⁶⁵ Pavlo Petrovyč Skoropadskyj (1873 – 1945) pochádzal zo šľachtickej kozáckej rodiny. Pôsobil ako dôstojník v cárskej armáde. V roku 1918 sa stal najvyšším politickým predstaviteľom Ukrajiny ako jej hajtman. Zastaval monarchistické smerovanie krajiny. Po politickom prevrate a uchopení moci predstaviteľmi Direktória Ukrajinskej narodnej republiky musel odísť do emigrácie. Zomrel v Nemecku počas druhej svetovej vojny na následky zranení spôsobených pri bombardovaní Nemecka.

⁶⁶ V marci 1918 pod vedením Pavla Skoropadského vznikla nová politická organizácia. Pracoval na vytvorení Ukrajinskej narodnej skupiny, ktorá mala byť politickou stranou pravo-konzervatívneho smerovania. Platforma strany našla svoj základ v programe Ukrajinskej demokratickej roľníckej strany a Zväzu pozemkových vlastníkov. Politický konzervativizmus strany sa spájal so snahou nastoliť zmeny v sociálnej a ekonomickej sfére v Ukrajinskej narodnej republike. Ukrajinská národná skupina mala viesť aj ku kompromisu medzi tzv. veľkorusmí a Ukrajincami. Pavlo Skoropadsky veril v rusko-ukrajinskú kultúru

armády generál Vilhelm Grener sa 24. apríla 1918 stretol s Pavlom Skoropadským a navrhol mu, aby sa postavil do politického vedenia v Ukrajine. Podmienky navrhnuté Nemcami nepredstavovali pre Ukrajinu nezávislosť. Nemecká podpora Skoropadskému mala niekoľko podmienok: akceptovanie Brestlitovského mieru, odmietnutie zvolania Ústavodarného zhromaždenia Ústrednej rady Ukrajiny, nemecká kontrola nad ukrajinskou armádou, nemecký súhlas pri navrhovaní všetkých ministrov, zrušenie obmedzení na export surovín a priemyselných tovarov, uznanie práv veľkých pozemkových vlastníkov, rozdelenie pôdy má byť vyplatené. Skoropadskij nemecké podmienky prijal.⁶⁷

Dňa 25. apríla 1918 poľný maršal Eichhorn vydal rozkaz o zavedení nemeckých poľných súdov na Ukrajine: „*Všetky porušenia občianskeho poriadku, všetky smrteľné zločiny, ako aj všetky priestupky voči nemeckým a spojeneckým vojskám, ako aj všetkých osôb, ktorých sa to týka, rozhodnutia sú výlučne v kompetencii nemeckého poľného súdu.*“⁶⁸ Večer 26. apríla 1918 Nemci začali prevrat v prospech Pavla Skoropadského. Prevrat sa začal odzbrojením jednej z ukrajinských divízií, ktorá predstavovala hlavnú zálohu mesta.

Na jednom z posledných zasadaní Ústrednej rady Ukrajiny, ktoré sa uskutočnilo dňa 28. apríla 1918 bola snaha ukrajinského vedenia riešiť danú politickú situáciu. Predseda vlády Vsevolod Holubovyč uisťoval členov Ústrednej rady Ukrajiny, že negatívny postoj velenia nemeckej okupácie na Ukrajine sa nezhoduje s postojom oficiálneho politického vedenia Nemecka, ktoré má k Ústrednej rade Ukrajiny priaznivý postoj. Ešte v tento deň bol premiér Holubovyč zatknutý Nemcami.⁶⁹ Boli to posledné hodiny pôsobenia vlády a politických predstaviteľov Ukrajiny, ktorej cieľom sa stalo vytvorenie samostatného a nezávislého štátu, ktorého hranice bude tvoriť etnické ukrajinské územie. Posledným dňom vlády Ústrednej rady Ukrajiny bolo zasadanie dňa 29. apríla 1918. Na zasadnutí bola prijatá Ústava Ukrajinskej národnej rady⁷⁰ a zároveň bol Mychajlo Hruševskij zvolený za prezidenta Ukrajinskej národnej republiky.⁷¹ Vo vypätej politickej situácii, kedy už bola moc fakticky v rukách Pavla Skoropadského sa Ústredná rada Ukrajiny pokúsila ústavou deklarovat' vytvorenie Celonárodného zhromaždenia Ukrajinskej národnej republiky.⁷²

jednotu. Snažil sa o dvojazyčnú a dvojkultúrnu jednotu Ukrajiny. Zaoberal sa plánom zvrhnutia Ústrednej rady Ukrajiny a vytvorenia novej vlády podporenej Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom. In RUBĽOV, Oleksander. – REJENT, Oleksander. *Ukrajinski vyzvoľni zmahannja 1917-1921 rr.* Kyjiv: Aľternatyvy, 1999, s. 4.

⁶⁷ MAGOČIJ, Pavlo. *Istorija Ukrajiny.* Kyjiv : Krytyka, 2007. s. 418.

⁶⁸ PYRIH, Ruslan. Centralna rada j nimecke vijskove komanduvannja v Ukrajine: problemy vzajemovidnosyn (ľutyj – kviteň 1918) In: *Ukrajinskij istoryčnyj žurnal.* 2007, č. 2, s. 59.

⁶⁹ SAVČENKO, Viktor. *Pavlo Skoropadskij- ostannij heľman Ukrajiny.* Čkarkiv: Folio, 2008, s. 132.

⁷⁰ CDAVOVU, fond 1115, Centralna rada Ukrajiny, opis 1, sprava 19, arkuš 78 – 82.

⁷¹ KUBIJOVYČ, Volodymyr – KUZELJA, Zenon. *Encyklopedia ukrajinoznavstva u dvoch tomach,* s. 511.

⁷² CDAVOVU, fond 1115, Centralna rada Ukrajiny, opis 1, sprava 5, arkuš 112.

Zároveň vláda uvoľnila finančné prostriedky na udržanie činnosti Ústrednej rady Ukrajiny a jednotlivých ministerstiev vo výške 20 miliónov karbovancov.⁷³ Ani tento posledný pokus ukrajinských predstaviteľov nedokázal zvrátiť danú situáciu v krajine. Politický vývoj na Ukrajine začal vyhlásením Skoropadského hajtmanátu svoju druhú fázu v Ukrajinskej revolúcii.

⁷³ CDAVOVU, fond 1064, Rada narodnich ministrov Ukrajinskoji deržavy, opis 2, sprava 22, arkuš 1.

KONSTANTIN ČCHEIDZE – ŽIVOTNÝ PRÍBEH GRUZÍNSKEHO EMIGRANTA V ČESKOSLOVENSKU

Eubica Harbul'ová

HARBUEOVÁ, Eubica. Konstantin Ccheidze – the life story of a Georgian emigrant in Czechoslovakia. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol 15, no. 2, p. 92-99.

One of the Georgians, who arrived as political emigrants from Russia to study and find a new home here in the Czechoslovak interwar period, was Konstantin Ccheidze. From mother's side he was Russian nationality, but from his father's side he was a descendant of Georgian princely family. Konstantin Ccheidze has been actively involved in the life of the emigrant community shortly after arriving to Prague. Under the influence of his teachers at the Russian Faculty of Law, specifically P. N. Savicky, he has become a member of the Eurasian movement and gradually has developed into a leader of the Eurasian seminar in Prague. The central period of Konstantin Ccheidze's life in Czechoslovakia became in the 30th of the 20th century, when Ccheidze was involved in cultural and social activities not only in the emigrant community, but especially in the literary work.

In May 9th 1945 the creative plans of Ccheidze were interrupted by the end of the war and the representatives of the SMERS military counterintelligence who arrived in Prague together with the Red Army to begin arresting immigrants from Russia. In June 1945 Konstantin Ccheidze was arrested as well. After arresting he has been taken to Moscow, where firstly he has been imprisoned at Lubjanka, later in Lefortovo prison and finally in Butyrka. In October 1945 he was sentenced for participating in the White movement in the south of Russia and for active work in the Eurasian movement he has been sent to labour camps for 10 years. He returned back to Czechoslovakia in May 1955. After his return he has continued his literary work. He has also maintained the close contacts with Mikulas Gacek. K. Ccheidze has come to Slovakia for several times thanks to Gacek, he was fond of Slovakia very much. The life story and literary work of Konstantin Ccheidze is an integral part of Czech-Slovak-Georgian relationships in the 20th century.

Key words: history, 20th century, Georgia, emigrants, Czechoslovak

Československá republika sa v 20. – 30. rokoch 20. storočia zaradila k tým európskym krajinám, ktoré poskytli pomoc a podporu politickým emigrantom, ktorí opustili Rusko po nástupe bolševikov k moci a po následnej občianskej vojne. Prioritným cieľom Ruskej pomocnej akcie, ktorú československá vláda začala realizovať v júni 1921, bola podpora emigrantskej inteligencie a študentov a vytvorenie vhodných podmienok pre ich vedeckú, vzdelávaciu a kultúrnu činnosť. Centrom najväčšieho počtu emigrantov i ich aktivít sa stalo hlavné mesto Praha. Väčšie či

menšie skupiny exulantov však žili aj v ďalších mestách a mestečkách na území Čiech, Moravy a Slovenska.

Emigranti usadení v Československu predstavovali značne diferencovanú skupinu. Diferencovali sa podľa politických názorov, etnickej príslušnosti i sociálneho pôvodu. V etnickej skladbe emigrantov dominovali Rusi, Ukrajinci a Bielorusi, no boli tu zastúpené aj iné národnosti. Kvantitatívne nevelmi početnú komunitu tvorili aj Gruzínci. Ich počet bol okolo 100 ľudí a išlo predovšetkým o študentov, ktorí študovali v Československu na jednotlivých typoch ruských škôl alebo výnimočne aj na českých vysokých školách. V roku 1924 si Gruzínci žijúci v Prahe založili spolok s názvom Spoločnosť emigrantov – Gruzíncov v ČSR.¹ K hlavným úlohám tohto združenia patrila materiálna a kultúrna podpora Gruzíncov, ktorí opustili svoju vlasť z politických dôvodov. Medzi najznámejších Gruzíncov, ktorí žili v medzivojnovnej Prahe patrili napríklad Grigorij Ajollo, Koberidze, Ardzachan, Džandžagava, Dolidze, Ubirija a ďalší.

Jedným z Gruzíncov, ktorí prišli do Československa študovať a našli tu aj nový domov, bol Konstantin Čcheidze. Po matke bol Rusom, no po otcovi bol potomkom gruzínskeho kniežacieho rodu. Konstantin Čcheidze sa narodil v roku 1897 v Mozdoku. V rodnom meste prežil detstvo a získal základné vzdelanie. Podľa rodinnej tradície sa mal stať vojakom, preto opustil rodné mesto a začal študovať vojenskú školu v Poltave, kde získal vojenské vzdelanie a hodnosť dôstojníka. Po ukončení školy sa 2. 10. 1917 vrátil na Kaukaz. Začal slúžiť v Kabardinskom jazdeckom pluku v Nalčiku. Tu ho zastihli aj spoločensko-politické zmeny, ktoré v jeseni 1917 priviedli v Rusku k moci boľševikov.

Začiatkom roka 1918 sa boľševici pokúsili nastoliť svoju vládu aj v Kabarde. Kabardinský jazdecký pluk sa postavil proti ich snahám. Aktívnym účastníkom odporu bol aj Konstantin Čcheidze. Koncom roka 1919 Čcheidze spolu s kniežaťom Berkovič-Čerkaským a s ďalšími príslušníkmi jazdeckého pluku opustil Kaukaz a pripojil sa k bielemu hnutiu na juhu Ruska. V máji 1920 bol Čcheidze ranený a na istý čas odcestoval k sestre, ktorá v tom čase žila na Jalte. V jeseni 1920 bol Čcheidze spolu s ďalšími príslušníkmi Wrangelovho vojska evakuovaný do Turecka.

V Turecku sa centrom exulantov z Ruska stal Carihrad (dnešný Istanbul). Exulanti zaplnili takmer celé mesto, preto časť Wrangelových vojakov a kozákov bola umiestnená na ostrovoch Gallipolis a Lemnos. Konstantin Čcheidze sa dostal na ostrov Lemnos, kde bol poverený vedením vojenskej nemocnice, ktorú tu zriadil Medzinárodný Červený kríž a v ktorej boli umiestnení ranení kozáci. Po zatvorení nemocnice, v októbri 1921, Konstantin Čcheidze spolu so skupinou ďalších emigrantov opustil Turecko a presťahoval sa do Bulharska. Tu sa usadil v strednom Bulharsku v meste Kazanlak, čo neskôr odôvodňoval tým, že táto oblasť mu pripomínala rodný Kaukaz. V Bulharsku prežil dva roky, 1921 – 1923. Žil biedne a na živobytie si zarábala ako robotník v lese či pri výstavbe železničnej trate. Cel-

¹ Bližšie o činnosti gruzínskej komunity v medzivojnovnej Prahe pozri: HARBULOVÁ, Lubica. Gruzini v Praze w okrese miedzywojennym. In *Pro Georgia. III.* Warszawa 1993, s. 48 – 51.

kovo v týchto rokoch vystriedal viac ako 14 zamestnaní. Prekonávať ťažké pomery mu pomáhal aj písomný kontakt so sestrami, z ktorých jedna žila vo Francúzsku a druhá v Československu.² Práve sestra, ktorá žila v Československu, v Brne, ho neustále v listoch prehovárala, aby opustil Bulharsko a presťahoval sa do Československa. Súčasne ho nabádala, aby využil možnosti, ktoré ponúkala československá vláda študentom – emigrantom z Ruska a pokračoval v štúdiu.

Ťažké sociálne podmienky, v akých žil v Bulharsku nakoniec prinútili Konstantina Čcheidzeho, aby poslúchol sestrinu radu a opustil Bulharsko. V auguste 1923 odcestoval z Kazanlaku do Československa. Začiatkom septembra 1923 pricestoval Čcheidze z Viedne do Bratislavy a odtiaľ do Brna. Po krátkom pobyte u sestry v Brne odcestoval do Prahy, kde sa pomerne rýchlo oboznámil so situáciou i možnosťami, aké sa ponúkali študentom z Ruska. Čcheidze sa rozhodol pre štúdium na Ruskej právnickej fakulte,³ na ktorej v tom čase prednášali také osobnosti, akými boli G. V. Vernadský, A. A. Šachmatov, G. V. Florovský, P. B. Struve, P. N. Savický.

Už krátko po príchode do Prahy sa Konstantin Čcheidze aktívne zapojil do života emigrantskej komunity. Pravdepodobne pod vplyvom svojich učiteľov na Ruskej právnickej fakulte, osobitne P. N. Savického, sa stal členom eurázijského hnutia, ktoré sa šírilo medzi časťou emigrantov predovšetkým v Paríži a v Prahe. K. Čcheidze sa stal aktívnym členom hnutia a postupne sa vypracoval na vedúceho Eurázijského seminára v Prahe.⁴ Zdrojom a cieľom eurázijského hnutia, ako aj ďalším problémom spätým s hnutím venoval Čcheidze množstvo publicistických článkov, ktoré publikoval koncom 20. a začiatkom 30. rokov 20. storočia na stránkach eurázijských periodík vydávaných nielen v Prahe, ale aj v Paríži, v Berlíne a v Taline. Po skončení štúdia na Ruskej právnickej fakulte mu predstavitelia pražskej eurázijskej skupiny navrhli, aby absolvoval niekoľkomesačný študijný pobyt v Paríži v redakcii týždenníka *Jevrazija*. Čcheidze ponuku prijal a v roku 1928 odcestoval do Paríža. Pobyt v Paríži, ale aj celé pôsobenie medzi eurázijskymi Čcheidze podrobne opísal vo svojich memoároch.⁵ K. Čcheidze charakterizujúce eurázijské hnutie v nich napísal: „*Eurázijci sa v podstate snažili spojiť dejinné tradície s tými prvkami uskutočňovanej a prebiehajúcej revolúcie, ktoré by podľa ich názoru mohli mať budúcnosť.*“⁶ Na margo prívržencov hnutia uviedol: „*Eurázijcov*

² Obe Čcheidzeho sestry sa z Ruska dostali najskôr do Carihradu a odtiaľ do Francúzska a do Československa. Tá, ktorá žila v Československu sa po čase presťahovala tiež do Francúzska, kde obe potom žili natrvalo.

³ Ruská právnická fakulta v Prahe bola založená v roku 1922.

⁴ Eurázijský seminár v Prahe bol založený v roku 1925. Bližšie o euroázijskom hnutí pozri: VORÁČEK, Emil *Eurasijství v ruském politickém myšlení*. Praha : SET OUT, 2004. 350 s.

⁵ Memoáre Konstantina Čcheidzeho neboli dodnes publikované a nachádzajú sa v rukopise v jeho pozostalosti. Úryvky z nich boli publikované v zborníku: *Zirající do slunce. Literárněvědný sborník o životě a díle gruzinského knížete Konstantina Čcheidzeho, spisovatele v Čechách*. Sestavili Vladimír BYSTROV a Jiří VACEK. Praha 2002.

⁶ *Zirající do slunce*. Ses. Vladimír BYSTROV, Jiří VACEK. Praha 2002, s. 272.

*podporovali a sympatizovali s nimi tí, ktorí verili v mesianistické poslanie Ruska, ktorí sa sklámali v spojencoch a zavrhovali ich podobne ako odmietali celý románsko-germánsky svet.*⁶⁷

Po návrate z Paríža Čcheidze pokračoval v Prahe vo svojich spoločenských a kultúrnych aktivitách. Začal prednášať na Ruskej ľudovej univerzite⁸ a v roku 1932 na nej založil Krúžok pre štúdium súčasnej ruskej literatúry. Stal sa tiež členom Zväzu ruských spisovateľov a novinárov žijúcich v ČSR. Konstantin Čcheidze bol obdivovateľom ruského náboženského filozofa Nikolaja Fiodoroviča Fjodorova (1828 – 1903) a v roku 1931 začal zbierať materiály, ktoré súviseli s týmto filozofom. Tieto jeho aktivity vyústili v roku 1932 do založenia unikátnej zbierky Fedoroviana Pragensia pri literárnom oddelení Národného múzea v Prahe. Zbierka obsahovala literatúru a články o Fjodorovovi, jeho práce i práce jeho učiteľov N. A. Setnického a N. V. Ustrjalova žijúcich v emigrácii v čínskom Charbine. Nazhromaždený materiál prezentoval Čcheidze na výstave venovanej životu a tvorbe Fjodorova, ktorú v roku 1934 pripravil v Národnom múzeu v Prahe. Na otvorení výstavy Čcheidze povedal: „*Celý svet pozná Tolstého, Solovjova, Dostojevského, ale len málokto vie, že ich hlavné myšlienky vznikali pod vplyvom prác Fjodorova.*“⁶⁹

Okrem spomínaných aktivít dôležité miesto v živote i činnosti Čcheidzeho začala v tomto období zohrávať aj jeho vlastná literárna tvorba. Písať začal ešte počas štúdia na vojenskej škole v Poltave. Prvé literárne práce uverejnil v rokoch 1915 – 1916. V písaní pokračoval aj po príchode do Československa. V roku 1926 uverejnil v Prahe prvé poviedky v ruskom emigrantskom periodiku *Svojimi puťami*. Neskôr publikoval na stránkach periodík *Kazačij spoloch* a *Šagi*. Najužšie spolupracoval s časopisom *Kaukazskij gorec*, ktorý v Prahe vydával Zväz horských národov Kaukazu v ČSR. Poviedky, ktoré uverejňoval tematicky čerpali zo života ľudí na Kaukaze, z ich tradícií, rozprávok a povestí.

Ambíciou Konstantina Čcheidzeho bolo preniknúť medzi českú literárnu spoločnosť a prezentovať svoju literárnu tvorbu na stránkach českých odborných periodík. Začiatkom roku 1929 sa stal redaktorom časopisu *Česko-ruská budúcnosť*, ktorý vydával spolok *Mír združujúci české podnikateľské kruhy*, ktoré podporovali exulantov z Ruska. Redakcia časopisu úzko spolupracovala s Česko-ruskou jednotou, ktorá patrila medzi známe strediská spolupráce českej inteligencie a ruskej emigrácie. Práve táto spoločnosť často organizovala podujatia, na ktoré prichádzali poprední českí spisovatelia a kultúrni predstavitelia. Na jednom z podujatí Česko-ruskej jednoty sa Čcheidze zoznámil s českými prekladateľkami z ruského jazyka, Evou Jurčinovou a Žofiou Pohoreckou, ktoré mu pomohli preniknúť do českej literatúry. Predovšetkým Žofia Pohorecká sa stala pre celé nasledujúce obdobie jeho veľkou propagátorkou a prekladateľkou takmer všetkých jeho románov a poviedok do českého jazyka. Prvé Čcheidzeho poviedky v českých časopisoch sa ob-

⁷ *Zirající do slunce*. Ses. Vladimír BYSTROV, Jiří VACEK. Praha 2002, s. 273.

⁸ Ruská ľudová univerzita bola v Prahe založená v roku 1922.

⁹ *Zirající do slunce*. Ses. Vladimír BYSTROV, Jiří VACEK. Praha 2002, s. 34.

javili v roku 1929. V roku 1932 mu vyšiel v Čechách prvý román s názvom *Země Prometheova*.¹⁰ Tematický bol situovaný na Kaukaz a autor v ňom priblížil životné osudy obyvateľov tohto regiónu. Súčasne mal román aj silný autobiografický charakter. České literárne prostredie privítalo román s veľkým záujmom, no pražská emigrantská komunita záujem takmer neprejavila.

V nasledujúcich rokoch Čcheidze nadviazal kontakty s mnohými predstaviteľmi českej literatúry (napríklad Jozef Hora, Márie Pujmanová a iní). V roku 1935 uverejnil svoj druhý román s názvom *Zirající do slunce*.¹¹ Román mal opäť silné autobiografické črty a približoval osudy mladého emigranta z Kaukazu. Okrem románov uverejnil Čcheidze viac ako 50 poviedok v známych českých a slovenských literárnych časopisoch (*Cesta*, *Elán*, *Literárne noviny*), ale aj v rôznych českých periodikách (*Národní listy*, *Pražské noviny*, *Lidový denník*, *Lidové listy*, *Venkov*). Do emigrantských periodík prispieval už len zriedka a životu emigrantskej komunity v Prahe sa začal stále viac a viac vzdäť. Koncom 30. rokov 20. storočia mal Konstantín Čcheidze už pevné miesto v českom kultúrnom prostredí. Táto dekáda jeho života predstavuje zásadným prelom v jeho osobnom živote,¹² no súčasne je aj vrcholom jeho literárnych a spoločenských aktivít počas života v Československu.

V čase vypuknutia druhej svetovej vojny sa Konstantín Čcheidze ako lektor Ruskej ľudovej univerzity nachádzal na prednáškovom pobyte na Podkarpatskej Rusi. Len s veľkými ťažkosťami sa mu podarilo vrátiť z Užhorodu do Prahy. Po vyhlásení Protektorátu Čechy a Morava sa postavenie emigrantov v Prahe značne zhoršilo. Čcheidze prišiel o miesto na Ruskej ľudovej univerzite. Všetku svoju pozornosť preto sústredil na literárnu tvorbu. Začal písať svoj štvrtý román *Bouři vstříc*, v ktorom sa tematicky opäť vrátil na Kaukaz.¹³ Román vyšiel v roku 1940 a sám autor ho charakterizoval takto: „*Chcel som v tomto románe porozprávať o minulosti Kaukazu, o jeho tradíciách, o ženách a dievčatách, o našej láske – vášnivej a ohnivej alebo bratskej a milosrdnej. O zrážke dvoch svetov: ruského, ktorý často napodobňoval Európu v jej najhorších bludoch, a kaukazského, naplneného pokorným okúzlením starých časov, panenskou poéziou prírody.*“¹⁴ Počas vojny Čcheidze pracoval aj nad výberom kaukazských rozprávok a povestí, ktoré chcel pripraviť do tlače. Po napadnutí Nemecka na ZSSR Čcheidze spolu s ďalšími poprednými predstaviteľmi ruskej emigrácie v Prahe vytvorili Výbor na obranu Ruska a dohodli sa, že prerušia antiboľševické aktivity. Tieto obranárske pozície časti emigrantskej komunity nevyvolávali sympatie nemeckých orgánov, a preto Čcheidze obmedzil publikovanie na stránkach českých periodík a plne sa venoval len literárnej tvorbe. Svojej prekladateľke Žofii Pohoreckej sa priznal, že zbiera materiál na nový román,

¹⁰ *Země Prometheova*. Preklad Žofie Pohorecká. Praha : Kvasnička a Hampl, 1932. 247 s. Súčasne vyšiel tento román aj v ruštine: Strana Prometeja. Šanghaj 1932.

¹¹ *Zirající do slunce*. Preložila Žofie Pohorecká. Praha : J. R. Vilímek, 1935. 637 s.

¹² V tomto období sa zoznámil s Margarétou Sýkorovou (1906 – 1986), ktorá sa narodila v Plzni a pochádzala z nemeckej rodiny. V roku 1936 sa s ňou oženil a mali spolu dcéru.

¹³ *Bouři vstříc*. Preložila Žofie Pohorecká. Praha : J. R. Vilímek, 1940. 268 s.

¹⁴ *Zirající do slunce*. Ses. Vladimír BYSTROV, Jiří VACEK. Praha 2002, s. 46.

ktorý bude venovaný koncu občianskej vojny na Kryme a životu emigrantov v Ca-rihrade a na ostrove Lemnos.¹⁵ Tvorivé plány Čcheidzeho prerušil koniec vojny. 9. 5. 1945 Červená armáda oslobodila Prahu a spolu s ňou do Prahy prišli aj predstavi- telia vojenskej kontrarozvedky SMERŠ, ktorí začali zatýkať emigrantov z Ruska. V júni 1945 bol predstaviteľmi SMERŠu zatknutý aj Konstantin Čcheidze. Svoje uväznenie neskôr opísal takto: „*При встрече с советскими властями в Праге мы откровенно говорили о том, что было в прошлом и как будто встречали сочувствие с нашим взглядом. Тем более трагичным, ужасным было для нас очутиться в руках бериевских молодых.*“¹⁶ Po zatknutí ho odviezli do Moskvy, kde bol uväznený najskôr na Lubjanke, potom v Lefortove a nakoniec v Butyrke. V októbri 1945 bol odsúdený za účasť v bielom hnutí na juhu Ruska a za aktívnu činnosť v eurázijskom hnutí na 10 rokov do pracovných táborov. Prvých šesť rokov prežil v táboroch v komplexe Siblaga a ostatné štyri v Ozerlagu na území Tajšatské- ho pracovného tábora. K manželke a dcére do Československa sa vrátil 23. 5. 1955 v transporte spolu s 11 ďalšími bývalými väzňami.

Život Konstantina Čcheidzeho v Československu po návrate z táborov v ZSSR bol ťažký. Bol bez práce, bez predchádzajúcich priateľov, v celkom inej spoločensko-politickej atmosfére. Žena s dcérou žili na dedine pri Prahe a on si prenajímal izbu v jednom pražskom byte a hľadal prácu. Nakoniec mu pomohli českí priatelia a našli mu miesto externého prekladateľa v Československej tlačovej kancelárii. Súčasne pracoval aj ako pomocník v známej Slovanskej knižnici v Prahe. V roku 1957 dostal po dlhoročnom čakaní československé štátne občianstvo a o rok na to, v roku 1958, mu bol priznaný starobný dôchodok. V polovici 60. rokov 20. storočia sa mu podarilo výhodne kúpiť pri Prahe, v Roudnici nad Labem, malý domček, kde sa so ženou a dcérou presťahoval.

Čcheidze sa snažil vrátiť k písaniu, no možnosti na publikovanie sa značne zú- žili a bolo ich stále menej a menej. Pod pseudonymom Al – Kostan sa mu podarilo uverejniť len výber z kaukazských rozprávok a legiend.¹⁷ V roku 1967 získal šti- pendium od Československého literárneho fondu na napísanie svojich memoárov. Koncom roka 1970 odovzdal rukopis memoárov Literárnemu fondu. Čcheidze- ho memoáre sú cenným svedectvom približujúcim život emigrantskej komunity v medzivojnovom Československu, no súčasne sú aj autorovou výpoveďou o jeho pobyte v pracovných táboroch v ZSSR.¹⁸

¹⁵ V rokoch vojny pracoval K. Čcheidze nad niekoľkými románmi, ktoré však nikdy neboli uverejnené. Rukopisy niektorých sa zachovali dodnes. Išlo o romány: Putnik s vostoka (1941), Krylja nad bezdnoj (1942), Bez gnezd (1943 – 1944).

¹⁶ SNK – Archív literatúry a umenia Martin. Fond: Mikuláš Gacek. Sig. 115 B. K. Čcheidze – M. Gacekovi 3. 6. 1957.

¹⁷ *Orlí skála. (Sborník pohádek a legend)*. Praha : SNDK, 1958. 84 s.; *Čarovný prsten. (Výběh z pohádek a legend)*. Praha : Svět sovětů, 1968. 32 s.

¹⁸ *Sobytaja, vstreči, razmyšlenija. (Memoáry). 1967 – 1971*. Rukopis je uložený v pozostalosti autora.

Konstantin Čcheidze väčšinu svojho života v Československu prežil v Čechách, no nebolo mu neznáme ani Slovensko. Dôležité miesto v živote Čcheidzeho po roku 1955 patrilo priateľstvu so Slovákom Mikulášom Gacekom.¹⁹ Zoznámili sa v jednom zo sovietskych pracovných táborov a ich priateľstvo pretrvalo až do Gacekovej smrti. Spájali ich nielen spoločný osud a roky strávené v táboroch, ale aj spoločné záujmy v oblasti literatúry. Zasluhou Mikuláša Gacka sa podarilo Čcheidzemu vydať na Slovensku román *Nevesta hôr*.²⁰ Prostredníctvom priateľstva s Gacekom si Čcheidze obľúbil aj Slovensko, predovšetkým Oravu, kde Gacekovci žili a kde Čcheidze spolu s rodinou trávil niekoľkokrát aj letnú dovolenku. Mikulášovi Gacekovi sa takto vyznal zo vzťahu k Slovensku: «*Мне очень хотелось попасть в ваши края. Они стали мне близкими, я сроднился с ними. Это известный душевный процесс: где и с кем живешь, с тем и с теми сживаешься. Это правило приобретает особую силу, когда речь идет о родственной обстановке и милых людях. А оравский горный край подобен нашему.*»²¹

Konstantin Čcheidze, podobne ako väčšina emigrantov, sa celý život vyrovnával so stratou domova. Veľmi ťažko prežíval odtrhnutie od rodnej krajiny, čo naznačuje aj jeho literárna tvorba. Práve prostredníctvom nej sa vracal na rodný Kaukaz. Čcheidze hoci písal po rusky stále sa považoval za Gruzínca a neustále pociťoval hrdosť na svoj národ. «*Грузины гордый народ и грузинам есть чем гордится. В течении своей почти трехтысячелетней истории они испытали много влияний входили в общение с многими культурами.*»²²

Čcheidze, hoci bol po matke Rusom, mal veľmi rozporný vzťah k Rusku i k Rusom. «*С русским народом это труднее ибо его лик и заключается в многоликости.*»²³ Poznal ruský jazyk, ruskú literatúru, filozofiu, ale Rusov poznal len do tej miery ako si ich pamätal z Kaukazu, ako presídlencov či prichádzajúcich na Kaukaz, a tak ich vo svojich dielach aj zobrazoval. Rusi nikdy neboli v jeho dielach hlavnými postavami, často ich zobrazoval ironicky. Možno aj to

¹⁹ Mikuláš Gacek (1895 – 1971) bol účastníkom Československých légii v Rusku. Po návrate do ČSR pôsobil ako notár v Dolnom Kubíne, no súčasne bol literárne činný a prekladal ruskú umeleckú literatúru do slovenčiny. V rokoch 1940 – 1941 bol tlačovým a kultúrnym atašé v Moskve a v rokoch 1941 – 1945 pracoval na Ministerstve zahraničných vecí v Bratislave. V rokoch 1945 – 1955 bol odvlečený do pracovných táborov v ZSSR. Po návrate žil v Dolnom Kubíne.

²⁰ *Nevesta hôr. Kaukazská legenda*. Preložil Mikuláš Gacek. Bratislava : Mladé leta, 1971. 126 s.

²¹ SNK – Archív literatúry a umenia Martin. Fond: Mikuláš Gacek. sig. 115 B 5. K. Čcheidze – M. Gacekovi 23. 8. 1956.

²² SNK – Archív literatúry a umenia Martin. Fond: Mikuláš Gacek. Sig. 115 B 5. K. Čcheidze – M. Gacekovi. 19. 3. 1967.

²³ SNK – Archív literatúry a umenia Martin. Fond: Mikuláš Gacek. Sig. 115 B 5. K. Čcheidze – M. Gacekovi. 19. 3. 1967.

bol dôvod, prečo si v konečnom dôsledku nenašiel cestu k širšej ruskej komunite v Prahe a prečo tá nechávala bez povšimnutia jeho literárnu tvorbu.

Konstantin Čcheidze sa od návratu z táborov len veľmi ťažko vyrovnával s novou situáciou v samotnej krajine i so svojím neľahkým postavením. S pribúdajúcimi rokmi pribúdali choroby a prehľbovali sa depresívne pocity. V roku 1972 dovŕšil 75 rokov. Bol unavený a chorý. Prehlbujúce sa pocity bezmocnosti vyústili do pokusu o samovraždu, na následky ktorej 28. 7. 1974 v Prahe Konstantin Čcheidze umrel.

Konstantin Čcheidze patrí k zaujímavým osobnostiam politického exilu v medzivojnovom Československu. Ústredným obdobím jeho života v Československu sa stali 30. roky 20. storočia, kedy sa Čcheidze angažoval v kultúrnych a spoločenských aktivitách nielen emigrantskej komunity, ale predovšetkým v literárnej tvorbe, ktorou prerazil aj v domácom českom a slovenskom prostredí. Jeho práce prijímala domáca verejnosť pre ich veľkú výpovednú hodnotu a informatívny charakter. Vyzdvihovala sa autenticita pohľadu autora, ktorý sám bol obyvateľom Kaukazu a približoval históriu Kaukazu a život jeho obyvateľov z iného uhla pohľadu, ako to robili sprostredkované práce ruských autorov.

Životný príbeh a literárna tvorba Konstatina Čcheidzeho je neoddeliteľnou súčasťou česko-slovensko-gruzínskych vzťahov v 20. storočí. Patrí k tým témam, ktoré po rokoch tabuizovania na svoje odborné spracovanie ešte stále čakajú.

MATERIÁLY
MATERIALS

VYBRANÉ TECHNICKO-HISTORICKÉ OTÁZKY STREDOVEKEJ ŤAŽBY SOLI V UHORSKU „CUM FODINA SEU PUTEO SALIS“¹

Draskóczy István

DRASKÓCZY, István. Selected Technical and Historical Issues of Medieval Salt Mining in the Kingdom of Hungary, „cum fodina seu puteo salis“ In *Annles historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2015, vol. 15, no. 2, p. 103-111.

The author observes the issue of salt mining in medieval Kingdom of Hungary with the emphasis on Solivar location, part of Prešov at present. Besides the technical details related to mining and processing salt, he also analyses rather complicated development of property law in this sphere. The situation became more complicated later, when Prešov townsmen, next-to aristocracy, started their involvement in mining as well. The paper also presents and gives explanation of some important terminological concepts.

Key words: the Middle Ages, salt, mining, processing, history, Solivar.

Príspevok skúma históriu solivaru, nachádzajúceho sa na území niekdajšieho Uhorského kráľovstva v Solivare (dnes Slovensko) v 13. a 14. storočí. V analýze sú využité výsledky poľskej odbornej literatúry o histórii baníctva. V 13. storočí tu bola vytvorená veľká studňová šachta a soľný roztok bol k domu solivarníka dodaný pravdepodobne cez kanál. Miesto sa na konci 13. storočia dostalo do rúk zemianskej rodiny, ktorej v stredoveku malý podnik prinášal pekný zisk. Po stredovekých začiatkoch v druhej polovici 16. storočia sa začala ťažba kamennej soli.

Cez históriu solivarskej soľnej studne v 13. a 14. storočí poukazuje tento príspevok na niekoľko problémov jej prevádzky. Žiaľ, kvôli malému počtu prameňov nie vždy sa podarí na vynárajúce sa otázky poskytnúť uspokojivú odpoveď. Počas našej práce sme našli prínosné stanoviská nielen v západoeurópskej, ale aj v poľskej odbornej literatúre. Táto okolnosť znovu poukazuje na to, aké dôležité sú pre maďarských bádateľov výsledky poľskej historickej vedy.

V severovýchodnej časti stredovekého Uhorska, v Šarišskej stolici, hraničiacej s Poľskom, sa nachádza Solivar (dnes súčasť Prešova, Slovensko), ktorý je známy solivarským podnikom. Nerast soľ sa v tejto oblasti nikde nevyskytuje na povrchu (ako napríklad v Sedmohradsku), ale väčšinou sa nachádza pod hrubou krycou vrstvou. Poklad hĺbky zeme naznačujú iba pramene a potoky.²

¹ A szerző az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Lendület Kutatócsoport (LP 2015-4/2015) és az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport (213TKI738) tagja.

² ÁUÓ IX. s. 298.; Gesell 1884. s. 192, 194, 199, 202, XVII. tábla; Butkovič 1978.

Skoré založenie Solivaru (11. – 12. storočie) a jeho význam dokazuje to, že jeho pomenovanie môžeme čítať už v Anonymovom diele, napísanom na začiatku 13. storočia. V prvej polovici 13. storočia už nebolo toto miesto neznáme ani pre autora Uhorsko-poľskej kroniky, pripravenej v prostredí haličského kráľa, kniežata Kolomana, ktorý bol mladším synom Ondreja II. (mladším bratom Bela IV.).³ Usadlosť ležala popri vojenskej ceste vedúcej smerom do Poľska. Podľa údajov z 13. storočia bola centrom územne veľkého, zalesneného kráľovského panstva, kam chodievali panovníci na poľovačky.⁴

Názov osady naznačuje, že na jej území prebiehala ťažba soli. Za svoje založenie a význam vďačila tomuto nerastu.⁵ Tunajšia výroba však nemohla konkurovať ťažbe soli v Sedmohradsku alebo v Marmaroši. Mala iba regionálny význam.⁶ Táto okolnosť môže vysvetliť, že časť panstva bola už v roku 1261 darovaná, neskôr Solivar, susedný Soľný potok a Delňu daroval v roku 1285 Ladislav IV. Jurajovi, synovi Šimona (predok rodiny Sós zo Solivaru). Kráľ donáciu v roku 1288 zopakoval a Ondrej III. ju v roku 1291 potvrdil.⁷

Z týchto listín sa dozvedáme o miestnych soľných studniach. Údaje zo 14. storočia svedčia o tom, že zariadenie sa nazývalo po maďarsky *sókút/sóskút*.⁸ To, že tu išlo o spracovanie slanej vody, nám ozrejmuje listina z roku 1299. V nej sľúbil už spomenutý Juraj zo Solivaru svojmu príbuznému Synkovi (zo Šebeša) za rôznorodé služby, že mu z príjmov soľnej studne poskytne ročne 100 mariek a ďalej okrem toho aj pol holby soli na varenie každú sobotu (a tiež mu podaroval aj polovicu jedného poľa). Na znak svojej benevolentnosti povolil Synkovmu ľudu aj to, aby mohol ťažiť slaná vodu kedykoľvek bezplatne.⁹

Z uvedenej listiny je zrejmé, že ľudu z okolia príležitostne predávali slaná vodu za peniaze a vyšlo najavo aj to, že z tekutiny presýtenej soľou bola pripravovaná soľ. Prekvapujúca je však okolnosť, že majiteľ sa dokázal zrieknuť ročného príjmu 100 mariek, keďže päť rokov predtým, okolo roku 1294 sa oblasť stala miestom,

³ SRH I. s. 58.; Karácsonyi 1969. s. 41, 65. Porovnaj Veszprémy 1999. s. 732.; Veszprémy 1999/a.

⁴ Kristó 1988. s. 410.; Draskóczy 1998. s. 49 – 52.; Nógrády 2011. Oblasť nachádzajúca sa na sever a severovýchod od neho bola v 11. – 12. storočí zväčša neobývaná, pravdepodobne išlo o lesnú krajinu obývanú maximálne pohraničnou strážou, teda až po hranice bol Solivar posledným väčším miestom. Porovnaj Uličný 1990. Tento obraz bude zrejme upravený po publikovaní príslušného zväzku diela *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*.

⁵ Kristó 1988. s. 410.; Kiss 1997. II. s. 493.

⁶ Paulinyi 2005.; Weisz 2007.; Wenzel 1880. s. 179 – 180.

⁷ DL 57 287, 57 334.; RA č. 1779, 2123, 3502, 3709, 3804.; Györfy 1964. s. 14 – 19.; AO XII. č. 285. O donácii z roku 1285 neskôr vytvorili niekoľko falošných kópií. Porovnaj: RA č. 3350, 3351.

⁸ DL 57 352, 57 353. Latinská verzia: „*puteus salsus*” (DL 57 309., AO XIV. č. 637.) Porovnaj: Magyar oklevélszótár. s. 857.

⁹ DL 57 229, 57 287. Žiaľ nepoznáme veľkosť holby.

kde sa odohrávali boje.¹⁰ Z príjmu patril desiatok jágerskému biskupovi, avšak ten Solivarčania neplatili. V roku 1326 totiž uzavreli takú dohodu, podľa ktorej pod titulom vykúpenia sa zemepanskej rodiny spod platenia desiatku museli zaplatiť 10 mariek ročne cirkvi po dobu 10 rokov.¹¹ Čiže studňa zabezpečovala pre svojho majiteľa vysoký príjem (viac ako 100 mariek ročne). Prevádzkovaný bol aj solivarský dom, potrebné drevo výdatne zabezpečovalo územie panstva. Chalupy, kde varenie prebiehalo, boli postavené vo všeobecnosti všade v Európe v blízkosti soľných studní a spolu so studňami tvorili spoločnú prevádzkovú jednotku (salina).¹²

V roku 1285 stála v kráľovskej donácii formulácia, že spomenuté miestnosti daroval panovník „cum fodina seu puteo salis“.¹³ Latinské slovo „puteus“ označuje v prvom rade studňu, ale používalo sa aj pre označenie prameňa, jamy a (v baníctve) šachty. Je ťažké určiť, či v prípade Solivaru máme mať na mysli studňu alebo skôr prameň.¹⁴ Pri jednotkách salina sa spočiatku využívala voda prameňov tryskajúcich na zemský povrch. Neskôr sa pri jednotlivých prameňoch začali kopat studne. Bola to práca, ktorá vyžadovala odborné vedomosti, šachty boli vystužené. Vo väčších prevádzkach zásobovala zariadenie voda z viacerých podzemných prameňov.¹⁵

Otázky sa vynárajú aj v súvislosti so slovom „fodina“, uvedenom v donačnej listine z roku 1285.¹⁶ Slovo znamená baňu, ale používalo sa aj na označenie hrádze alebo kanálu a v Českom kráľovstve, známom svojím baníctvom, označovalo aj šachtu.¹⁷ Podobný význam slova nebol cudzí ani v Poľsku (soľná šachta).¹⁸ U nás slovo „salifodina“ vo všeobecnosti (nezávisle od veľkosti) označovalo soľnú šachtu.¹⁹

¹⁰ Soľnú studňu obsadil šarišský hradný kapitán Wytka, postavil nad ňu hrad, avšak už spomenutý Synka ju získal späť a opevnenie vypálil. RDES I. č. 1231.; Zsoldos 1998. s. 330 – 331.

¹¹ DL 66 658.

¹² Wenzel 1880. s. 179.; DL 70 331, 70 335.; Uličný 1990. s. 292 – 293.; K „salina“: Hocquet 1985. s. 39 – 46., 49 – 53.

¹³ Györffy 1964. s. 14 – 17.

¹⁴ „Puteus“ vo význame prameň napr. RDES I. 80., II. č. 410. Pisár jednej listiny (1438) vymedzil rozdiel medzi studňou a tečúcou (crkajúcou) studňou, ktorú stotožnil s prameňom („puteos effluentes sive fontes“ – čítame: DL 57 678.). Maďarské slovo „kút“ (po slovensky studňa) má tiež viac významov. Magyar oklevélszótár. s. 558 – 560.

¹⁵ Hocquet 1985. s. 40.

¹⁶ Butkovič 1978. s. 20.

¹⁷ Lexicon Latinitatis IV. s. 116.; Latinitatis medii II. s. 703.

¹⁸ Lexicon Medii IV. s. 276 – 277, 350 – 352.; Vita et Miracula. s. 696. Interpretácia niektorých slov nie je ľahká. Napr. medzi významami slova „mons“ nachádzame slová vrch, baňa, banský podnik, šachta, atď. Lexicon Medii VI. s. 457 – 459.

¹⁹ Magyar oklevélszótár. s. 11, 850. Tento fakt je možné vysvetliť tým, že v našich soľných baniach v stredoveku a v ranom novoveku (s výnimkou Solivaru v 16. – 18. storočí) neboli zriadené chodby, štôlne, atď., ako v Poľsku (porovnaj Willichius 1543.) alebo vo

Disponujeme takým dobovým (1299) údajom (práve z úzkeho regiónu, zo Šariša), pri ktorom formulácie „*salifodina*“ a „*puteus salis*“ figurujú rovnako alternatívne, ako v listine z roku 1285 slová „*fodina*“ a „*puteus salis*“.²⁰ Vyššie uvedenú citáciu z donačnej listiny by sme teda mohli preložiť aj ako „spolu so soľnou šachtou, čiže (alebo radšej) soľnou studňou“. Latinské slovo „*fodina*“ používané v donačnej listine mohlo byť odkazom nielen na to, že kopanie studne, získanie minerálneho roztoku a jeho spracovanie je možné zaradiť k baníctvu.²¹ Formulátor donačnej listiny mohol naznačiť to, že predmetom donácie nie je prameň, ako prirodzený útvar, ale umelé zariadenie, čiže vykopaná studňa, studňová šachta. Túto pravdepodobne osadili na slaný prameň²² a zrejme nebola malá. Tento názor podporuje všetko, čo sa môžeme dozvedieť o výnosnosti studne.

Podľa verzie donačnej listiny z roku 1288 statok „spolu s hrádzou, čiže (alebo radšej) so soľnou studňou“ („*cum fossato seu puteo salis*“) dostal od panovníka predok rodiny Soós zo Solivaru.²³ Latinský výraz „*fossatum*“ môže okrem hrádze označovať priehlinu, kanál, koryto, val, jamu, príp. hroblu.²⁴

Žiaľ, nemáme vhodný oporný bod k zisteniu toho, na čo chcel odkázať formuláciou zhotoviteľ listiny. Nepochybne išlo o príznačné zariadenie, ktoré súviselo so studňou. Na základe toho právom môžeme usudzovať, že na území Solivaru bola vytvorená veľmi veľká studňa, podobná hrádzi, čiže hrádza sama bola soľnou studňou. Avšak nemožno vylúčiť ani iné riešenie.

V salinách predstavoval stále problém, ako má byť slaná tekutina dodaná k chalupám solivarníkov. Veľmi často bol cenný roztok prenesený v obrovských diežach, ale stalo sa, že k odvádzaniu tekutiny boli vykopané kanály, prípadne hrádze.²⁵ Toto riešenie bolo aplikované v susednom Poľsku. Steny studní boli vystužené. Vodu vyzdvihnutú z hĺbky zeme sčasti prenášali v sudoch, sčasti odvádzali cez hrádze

väčšine baní na kovy. V Sedmohradsku, v Marmaroši prebiehala banská ťažba pod zemou v šachtách v tvare zvona (Zsámboki 1997. s. 49.).

²⁰ Keď v roku 1299 majitelia zrušili Lipovec v susedstve Solivaru, usporiadanie doplnili tým, že príjmy budú spoločné, ale aj výdavky budú hradit' spoločne, keď sa na panstve nájde baňa zlata, striebra alebo akejkoľvek rudy, alebo soľná šachta, čiže soľná studňa („*si minera auri et argenti vel cuiusvis generis metallorum aut salifodina seu puteus salis reperta sunt*“). Rozhodli aj o tom, že tí, ktorí budú spracovávať tieto rudy, soľné šachty, čiže soľné studne („*metallorum eorundem, salifodine seu putei salis*“) budú patriť k tej časti panstva, kde sa rudy, soľ a soľné studne našli. ÁÚO X. s. 332. Porovnaj: RDES I. č. 538, 942. Objaveniu vhodného miesta na otvorenie šachty alebo studne samozrejme predchádzali otváracie práce a vykopanie výskumnej šachty. Baníkov naznačovali minerály pramene a povrchové vody. Potom ako bola žila otvorená, mohla sa začať práca. Porovnaj: Agricola. s. 74 – 76.

²¹ Agricola. s. 536.

²² Butkovič 1978. s. 20.

²³ DL 50 543, 57 222, 57 223, 57 394. Používajúc rovnakú formulu potvrdil listinu kráľ Ondrej III., neskôr aj zopakoval donáciu v roku 1291.

²⁴ Lexicon Latinitatis IV. s. 137.; Magyar oklevélszótár. s. 1082. Ďakujem, že som si mohol pozrieť lístky slovníka *Magyarországi Középkori Latinság szótára*.

²⁵ Hocquet 1985. s. 44 – 45.

vykopané do zeme, resp. cez drevené kanály k nádobám, vyhlbeným do zeme, pri solivarskom dome („*alveus*“), kde sa tekutina voľne vyparovala, čím sa v nej zvyšovala koncentrácia soli. Odborníci solivarských domov z týchto nádob naplnili kotly vyhotovené z kovu, v ktorých varili tekutinu. Je nutné poznamenať, že podľa poľského bádateľského názoru slovo „*fons*“, resp. „*puteus*“ neslúžilo len na označenie studne, resp. prameňa, ale nazývali sa tak aj umelo vytvorené, do zeme vyhlbené nádoby, v ktorých uskladňovali slaný roztok.²⁶

Nemôžeme rozhodne tvrdiť, že slovo „*fossatum*“ spomínané v solivarskej listine je totožné s poľskou nádobou, resp. slúžilo na označenie hrádze vykopanej na odvádzanie slanej vody, keďže k tomu nemáme ďalší dôkaz. Avšak môžeme predpokladať, že technické riešenia z Poľska neboli úplne cudzie ani v tejto oblasti. Nie iba preto, lebo poľská hranica bola blízko, ale aj preto, lebo pri Solivari viedla vojenská cesta, zabezpečujúca spojenie medzi dvoma krajinami v 11. až 13. storočí.

Zdá sa, že rodina nielen sama prevádzkovala studňu, ale do prevádzky boli vtiahnutí aj prešovskí mešťania. Mikuláš zo Solivaru svoj podiel zo studne poskytol v 50. rokoch 14. storočia dvom prešovským mešťanom do zálohu. Neskôr dal svoj podiel spolu s časťami solivarských statkov do zálohu za 51 mariek. Nový majiteľ zálohu samozrejme musel vyplatiť prešovských mešťanov (284 zlatých), ale ešte tak sa mu tento obchod vyplatil.²⁷

Podľa odbornej literatúry bol v drevených solivarských chalupách vyhotovený produkt slabej kvality.²⁸ Produkcia studne bola pravdepodobne kolísavá, neprinášala svojim majiteľom rovnomerný profit, preto si ju majitelia rozdelili medzi sebou (lepšie povedané, rozdelili si výdavky a príjmy). Kolísanie zisku môžeme predpokladať sprostredkované, zo sporov medzi pánmi zo Šebeša a Solivaru. Tí im totiž nezaplatili od roku 1299 peniaze a nevydávali vyvarenú soľ. V roku 1314 sľúbili celkovo iba 30 mariek, kým v roku 1317 sa zrodila dohoda o 60 markách. V roku 1330 sa dohodli, že zaplatia 65 mariek ročne, a to takým spôsobom, že každý týždeň v sobotu (keď dávali pol holby soli) splnia svoje povinnosti v splátkach, ktorých hodnota bola 5 „fertó“ (jeden a štvrt' marky). Toto riešenie predstavovalo úľavu, keďže nie vždy bola celá suma 65 mariek k dispozícii. Avšak páni zo Solivaru ani túto sumu neplatili pravidelne. Z dokumentov sporu je jasné, že neskôr modifikovali dohodu tak, aby bola suma uhradená v troch splátkach ročne (22 – 22 – 21) a soľná dávka v dvoch častiach. Súdny spor však pokračoval aj v priebehu 15. storočia. Peniaze bolo potrebné zaplatiť v denároch, ktoré boli aktuálne v obehu.²⁹

²⁶ Salzgewinnung. s. 754 – 758.; Wyrozumski 1968. s. 135 – 136.; Jodłowski 1984. s. 168 – 170. ; Jodłowski 1991. s. 56 – 58. Archeológovia objavili stopy nádoby z 11. storočia, ktorej hĺbka bola 1,6 m, dĺžka 2,5 m, šírka približne 2 m. Zariadenie podobných rozmerov (2,8x2,8 m) bolo vykopané v roku 1265 pre kláštor Buków v Pomoransku („*fontem fodere*“).

²⁷ DL 57 353.

²⁸ Butkovič 1978. s. 24.

²⁹ DL 57 264, 57 278, 57 309. 57 334, 57 336, 57 337, 57 338, 57 339, 57 381, 57 636.; AO

Speňaženiu soli neprialo ani to, že začiatkom 14. storočia sa obchodovanie so soľou stalo kráľovským obchodným monopolom. Navyše v roku 1354 Ľudovít I. Veľký povolil, aby na území stolice až po Šariš bolo možné používať importovanú soľ z Poľska. Zároveň sa do takej vzdialenej stolice, ako Šariš, nie vždy dostalo dostatočné množstvo kráľovskej soli zo Sedmohradska alebo z Marmarošu, tak sa produkcia vyplácala.³⁰ Tým je možné vysvetliť, že na začiatku 15. storočia obyvatelia stolice, medzi nimi aj Solivarčania, začali so zriaďovaním soľných šacht. V blízkom Poľsku sa minerál vyhľadával v blízkosti prameňov, tu sa kopali výskumné šachty. Pravdepodobne ani v Šariši tomu nebolo inak. Tak sa mohlo stať, že – aj keď nešlo o skutočné banské šachty – na území solivarského panstva v roku 1438 fungovali tri soľné studne.³¹

V roku 1423 poveril kráľ Žigmund Luxemburský mesto Prešov vyhľadávaním soli, prípadne soľnej šachty („*ad requisitionem salifodinarum*“). Na základe povolenia bolo možné takúto činnosť vykonávať na celom území stolice, na pozemku ktoréhokoľvek zemepána. Panovník dokonca zakázal, aby v tejto činnosti niekto Prešovčanom zabraňoval. Nešlo iba o soľ, ale aj o zlato a striebro. Zdá sa, že táto záležitosť nemohla byť zlým podnikom.³²

Prešovčania sice zriadili skutočné bane,³³ zdá sa však, že ich aktivita nepriniesla úspech. Za zmienku ale stojí, že na začiatku 16. storočia zabezpečovalo varenie soli príjem pre mnohých obyvateľov stolice.³⁴ Ťažba kamennej soli sa začala rozvíjať až v 70. rokoch 16. storočia, keď komora prevzala solivarský podnik.³⁵

V predložennom príspevku sme sa pokúsili objasniť začiatky solivarských soľných studní. Keď máme pravdu, slaný roztok, spracovaný v solivarskom dome, pochádzal z väčšej studne. Slaná tekutina bola pravdepodobne cez kanál, zakopaný do zeme, odvádzaná do veľkej nádoby, následne došlo k jej spracovaniu v solivarskom dome. V 15. storočí sa v Šariši uskutočnil aj pokus o ťažbu tohto minerálu, avšak spracovanie vôd prameňov a vykopaných studní sa javilo ako lacnejší a jed-

XIV. č. 636.; ZSO. XI. č. 630. Nie je známe, v akých markách sa vtedy počítalo. 56-grošová (1 groš – 6 denárov) budínska marka mala vyššiu hodnotu (336 denárov), ako 48-grošová košická (288 denárov). Engel 1990. s. 80 – 81.

³⁰ Kubinyi 1988. s. 217.; Draskóczy 2009. s. 114.

³¹ DL 57 678.; ZSO X. č. 883.

³² ZSO X. č. 883., DF 228 601, 228 602. Zriadenie novej bane, ale aj údržba starej bane stála peniaze. V roku 1417 si Sóváriovci zobrali pôžičku v hodnote 100 nových zlatých (cca 50 zlatých) od Kapyovcov na opravu pokazenej studne, ktorí však ani na začiatku 20. rokov 15. storočia nedostali späť túto nie príliš veľkú sumu. DL 64 196.; ZSO VI. č. 604., VIII. č. 759, 1140, 1258. K peňažnému kurzu: ZSO VI. č. 447, 534.

³³ „*quedam montana seu fodina montanea argenti, auri, salium, aliorum quorumcunque metallorum*” – čítame v jednej listine (DF 228 601.).

³⁴ DL 57 840, 57 899, 64 528, 70 331, 70 335. Poľský príklad: Jodłowski 1984. s. 171 – 172. Soľné ložiská sa nachádzali pomerne hlboko, tak k ich ťaženiu bol potrebný kapitál.

³⁵ Butkovič 1978. s. 24 – 28.

noduchší postup. Podľa odbornej literatúry bol však vyhotovený finálny produkt nižšej kvality.

ZOZNAM SKRATIEK, ORIENTAČNÁ LITERATÚRA

- Agricola* – AGRICOLA, G. *De re metallica libri XII. A bányászatról és kohászatról.* Ford. Becht Rezső. Szerk., bevezető tanulmány, lábjegyzet, személymutató: Molnár László. Budapest : Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1986. 658 s.
- AO* – *Anjou-kori oklevéltár, I – XXIX.* Kristó Gyula – Almási Tibor – Blazovich László et al. Budapest; Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 1990 – 2013.
- ÁÚO – WENZEL, G. *Árpád-kori új okmánytár, I – XII.* Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1860 – 1874.
- Butkovič* 1978. – BUTKOVIČ, Š. *Dejiny ťažby soli v Solivare.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978. 156 s.
- DF* – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
- DL* – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár
- Draskóczy* 1998. – DRASKÓCZY, I. Sáros megye vámhelyei a 14. században. In *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére.* Csukovits Enikő. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1998. s. 37 – 44.
- Draskóczy* 2009. – DRASKÓCZY, I. A lengyel só a magyar királyságban a 15. század második felében és a 16. század elején. In *Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára.* Bessenyei József – Draskóczy István. Budapest; Miskolc : Mirio Kulturális Bt., 2009. s. 111 – 124.
- Engel* 1990. – ENGEL, P. A 14. századi magyar pénztörténet néhány kérdése. In *Századok.* ISSN 0039-8089, 1990, roč. 124, s. 25 – 93.
- Gesell* 1884. – GESELL, S. A sóvári kősó bányakerület földtani viszonyai tekintettel az előtött kősóbánya újból való megnyitásához. In *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve.* 1884, roč. 7, s. 183 – 206.
- Györffy* 1964. – GYÖRFFY, Gy. Adatok a románok 13. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez. In *Történelmi Szemle.* ISSN 0040-9634, roč. 7, 1964, s. 1 – 25.
- Hocquet* 1985. – HOCQUET, J.-C. *Le Sel et le Pouvoir. De l'An mil à la Révolution française.* Paris : Albin Michel, 1985. 517 s.
- Jodłowski* 1984. – JODŁOWSKI, A. Von den Anfängen der Salzgewinnung bei Wieliczka und Bochnia bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts. In *Der Anschnitt.* ISSN 0003-5238, 1984, roč. 36, č. 5 – 6, s. 157 – 173.
- Jodłowski* 1991. – JODŁOWSKI, A. Grundformen des Marktsalzes in den Krakauer Salinen seit prähistorischen Zeiten bis zum Ende des 19. Jahrhunderts. In *Das Salz in der Rechts- und Handelsgeschichte.* Jean-Claude Hocquet – Rudolf Palme. Berenkamp : Schwaz, 1991. s. 55 – 64.
- Karácsonyi* 1969. – KARÁCSONYI, B. (ed.) *Chronica Hungaro-Polonica Pars I. (Textus cum varietate lectionum).* Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio Historica XXVI. Szeged, 1969. 75 s.
- Kiss* 1997. – KISS, L. *A földrajzi nevek etimológiai szótára. I – II.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1997.
- Kristó* 1988. – KRISTÓ, Gy. *A vármegyék kialakulása Magyarországon.* Budapest : Magvető,

1988. 641 s.

- Kubinyi* 1988. – KUBINYI, A. Königliches Salzmonopol und die Städte des Königreichs Ungarn im Mittelalter. In *Stadt und Salz*. Wilhelm Rausch. Linz : Wimmer-Druck, 1988. s. 213 – 232.
- Latinitatis medii – Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum. I – II.* Fundamenta operis posuit Bohumil Ryba. Praegae : Akademie věd České Republiky, 1985 – 1992.
- Lexicon Latinitatis – Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae. A magyarországi középkori latinság szótára. I – V.* Boronkai Iván – Bellus Ibolya – Szovák Kornél. Budapest : Argumentum – Akadémiai Kiadó, 1987 – 1999.
- Lexicon Medii – Lexicon Medii et Infimae Latinitatis Polonorum. I – VIII.* Mariana Plezi. Vratislaviae; Varsoviae; Cracoviae; Gedani : Akademia, 1975 – 2009.
- Magyar oklevélszótár – ZOLNAI, Gy. (szerk.) Magyar oklevélszótár.* Legnagyobb részüket gyűjtötte Szamota István. Budapest : Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1902 – 1906. 1210 s.
- Nógrády* 2011. – NÓGRÁDY, Á. A Sóvári Sósok 1285. évi hamis adománylevelei. In *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Juan Cabello – C. Tóth Norbert. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2011. s. 279 – 288.
- Paulinyi* 2005. – PAULINYI, O. A sóregálé kialakulása Magyarországon. In *Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából*. Buza János – Draskóczy István. Budapest : Budapesti Corvinus Egyetem – Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Alapítvány – Miskolci Egyetem, 2005. s. 11 – 25. (első megjelenés: 1924.)
- RA – SZENTPÉTERY, I. (szerk.) Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I – II/1.* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1923 – 1943., BORSA, I. (szerk.) *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II/2 – 4.* Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1961 – 1987.
- RDES – SEDLÁK, V (ed.) Regesta diplomatica nec non epistolaris Slovaciae. I – II.* Bratislava : Academia Scientiarum Slovaca, 1980 – 1987.
- Salzgewinnung – BURCHARD, H. – KECKOWA, A. – LECIEJEWICZ, L. Die Salzgewinnung auf polnischem Boden im Altertum und im frühen Mittelalter.* In *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. ISSN 0023-5881, 1966, roč. 14, s. 745 – 760.
- SRH – SZENTPÉTERY, E. Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadinae gestarum. I – II.* Budapestini, 1937 – 1938. Reprint: Budapest, Nap Kiadó, 1999.
- Uličný* 1990. - ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990. 520 s.
- Veszprény* 1999. – VESZPRÉMY, L. P. magistri qui Anonymus dicitur Gesta Hungarorum (Magyarok tettei). In *SRH II.* s. 729 – 738.
- Veszprény* 1999/a. – VESZPRÉMY, L. Chronicon Hungaro – Polonicum (Magyar-lengyel krónika). In *SRH II.* s. 766 – 768.
- Vita et Miracula – KĘTRZYNSKI, W. Dr. Vita et Miracula Sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis.* In *Monumenta Poloniae Historica. IV.* Lwów : Nakład Akademii Umiejętności, 1884. s. 662 – 744.
- Weisz* 2007. – WEISZ, B. Megjegyzések az Árpád-kori sóvámolás és -kereskedelem történetéhez. In *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica. 125.* Szeged, 2007. s. 33 – 53.
- Wenzel* 1880. – WENZEL, G. *Magyarország bányászatának kritikai története*. Budapest : Akadémia, 1880. 456 s..
- Willichius* 1543. – WILLICHIUS, J. *De salinis Cracovianis observatio*. Dantisci, Förster, 1645.

(Cracoviae, 1543.)

Wyrozumski 1968. - WYROZUMSKI, J. *Państwowa gospodarska solna w Polsce do schyłku XIV. wieku*. Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1968. 137 s.

Zsámboki 1997. – FALLER, B. – KUN, B. – ZSÁMBOKI, L. (szerk.) *A magyar bányászat évezredek története I*. Budapest : Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, 1997. 695 s. (citovaná časť je prácou László Zsámbokiho)

ZSO – *Zsigmondkori oklevéltár. I – II*. Összeállította Mályusz Elemér. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1951 – 1958.; *III – VII*. Összeállította Mályusz Elemér – Borsa Iván. Budapest : Akadémiai Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 1993 – 2001.; *VIII – IX*. Közzéteszi Borsa Iván – C. Tóth Norbert. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 2003 – 2004.; *X*. Közzéteszi C. Tóth Norbert. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 2007.; *XI*. Közzéteszi C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 2009.; *XII*. Közzéteszi C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint. Budapest : Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2013.

Zsoldos 1998. – ZSOLDOS, A. Tamás fia Sinka érdemei. In *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Csukovits Enikő. Budapest : Akadémiai, 1998. s. 327 – 337.

KRONIKA, RECENZIE, GLOSZY
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS

Prof. Dr. Koszta László (1962 – 2015)

V polovici júla 2015 prišla z univerzity v Szegede prekvapujúca a veľmi smutná správa o predčasnom odchode nášho dlhoročného spolupracovníka a člena redakčného kruhu profesora Lászla Koszta. Správa o to bolestnejšia, že profesor Koszta odišiel vo veku, keď sa skúsenosti a znalosti začínajú naplno pretavovať do zásadných výstupov, napríklad v podobe dôležitých vedeckých monografií. Laci, ako ho oslovovali priatelia, bol jemný, nenápadný a veľmi skromný človek. Otvorený, priamy, vždy dobre naladený, ochotný pomôcť či poradiť. Športovec turista a historik, či presnejšie historik, turista a športovec. Niekoľkokrát doslova prešiel pešo či na bicykli Slovensko i Sedmohradsko. Kvôli zaujímavej stredovekej lokalite či objektu bol kedykoľvek ochotný pricestovať aj zo vzdialeného juhu Maďarska.

Okrem toho, že sa postupne stal medzinárodne rešpektovaným odborníkom na stredoveké uhorské dejiny i na cirkevné dejiny, s osobitným dôrazom na 11. – 14. storočie, postupne ho zvolili do viacerých dôležitých funkcií. Vyštudoval na univerzite v Szegede a tejto škole zostal verný po celý život. Postupne sa stal vedúcim Katedry stredovekých a ranonovovekých dejín i prodekanom Filozofickej fakulty SZTE. V rámci osobitnej školy viedol vzdelávanie doktorandov, stal sa členom maďarskej Akadémie (MTA). Bol zakladateľom vedeckého časopisu *Aetas*, členom nielen maďarských, ale i zahraničných vedeckých a redakčných rád i rôznych grémií. Ako autor či spoluautor sa podieľal na vzniku väčšieho množstva knižných publikácií, ale i štúdií a článkov. Významná však bola i jeho činnosť i v rámci redakčných a zostavovateľských prác. Žiaľ, zákerná choroba, ktorá podlomila jeho sily, nakoniec porazila tohto optimistického človeka.

Češť jeho pamiatke!

Výberová bibliografia prof. Dr. Lászla Koszta

- FEDELES, Tamás – JANKOVITS, László – PETROVICS, István – KOSZTA, László – TÓTH, Endre. *Pécs története II. - A püspökség alapításától a török hódításig*. Pécs : Pécs Története Alapítvány - Kronosz Kiadó, 2015. 400 s. ISBN 9786155497506.
- KOSZTA, László. *A kalocsai érseki tartomány kialakulása*. Pécs : Pécsi Történettudományért, 2013. 534 s. ISBN 9789638948229.
- KOSZTA, László. *Pogányházadások és konszolidáció 1038 – 1196*. Budapest : Kossuth Kiadó, 2013. 150 s. ISBN 9789630969581.
- KOSZTA, László. *Válság és megerősödés (1038 - 1196)*. Magyarország története 3. Budapest, 2012. 160 s. ISBN 9789630969581.
- KOSZTA, László – FEDELES, Tamás. *Pécs (Fünfkirchen) das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter*. Wien : Herausgeber Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, Collegium Hungaricum, 2011. 278 s. ISBN 9789638844538.

- KOSZTA, László. *Capitulum III. - Írásbeliség és egyházszervezet - Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből*. Szeged : JATEPress, 2007. 276 s. ISSN 1418439703.
- KOSZTA, László. *Tanulmányok Pécs történetéből 4. - A pécsi Székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214 - 1353)*. Pécs : Pécs Története Alapítvány, 1998. 354 s. ISBN 9638521252.
- KOSZTA, László. *Tanulmányok Mohács történetéből*. Mohács, 1993. 255 s. ISBN 963-033-609-X.
- KOSZTA, László. Querfurti Brúnó és Azo ostiai püspök. Két külföldi klerikus és a püspökségi szervezet továbbépítése 1009-ben. In *Belvedere. Meridionale. Történelmi és társadalomtudományok*. 24, 2012, č. 4, s. 22 – 43.
- KOSZTA, László. Benediktínsky kláštor z 11. storočia na Spiši ? In *Historický časopis*. 57, 2009, č. 2, s. 339 – 356.
- KOSZTA, László. Remeték a 11. századi Magyarországon. In *Aetas*. 23, 2008, č. 1, s. 42 – 55.

Patrik Derfiňák

Doc. PhDr. Andrej Kovač, CSc. (3. februára 1930 – 21. septembra 2015)

Počas viac ako polstoročnej existencie historického, resp. historicko-pedagogického vysokoškolského pracoviska v Prešove, sa medzi pedagógmi pôsobiacimi na jeho pôde objavilo viacero zaujímavých osobností, ktoré svojou prácou prispeli k rozvoju rôznych oblastí slovenskej historickej vedy. Jedným z nich bol aj doc. Andrej Kovač. Základné vzdelanie získal na ľudovej škole v rodných Rokytovciach a susednom Krásnom Brode. Stredoškolské v Medzilaborciach a na Štátnej učiteľskej akadémii v Prešove. Ako mladý absolvent nemal vzhľadom na akútny nedostatok kvalifikovaných pedagógov problémy s uplatnením. Už od roku 1950 tak pracoval nielen ako učiteľ, ale tiež ako riaditeľ základnej školy v Starine.

Práve v prostredí severovýchodného Slovenska sa veľmi citelne prejavovali problémy, keď povereník školstva a národnej osvety L. Novomestský a následne UNPR už na začiatku päťdesiatych rokov presadzovali aj v rusínskom prostredí ako vyučovací jazyk ukrajinčinu. Z tohto dôvodu od roku 1952 vznikla v Prešove ako pobočka Pedagogickej fakulty SU. V rámci nej sa mali pripravovať noví učitelia pre ukrajinské školy, ale poskytovala i možnosti na rozširovanie vzdelania pre budúcich nových učiteľov. V rámci týchto možností si postupne usiloval dopĺňať vzdelania aj doc. A. Kovač. Ďalškovo študoval na vyššej pedagogickej škole v Prešove (1954 – 1956), neskôr kombináciu dejepis – zemepis na Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 1962 sa stal odborným asistentom na Katedre dejín Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove, kde pôsobil až do svojho odchodu do dôchodku. Toto pracovisko ho postupne formovalo nielen odborne, ale umožnilo mu aj kvalifikačný rast. V roku 1971 absolvoval rigorózne konanie (PhDr.). O dva roky neskôr na Filozofickej

fakulte UK v Bratislave kandidátsku prácu (CSc.). Roku 1976 sa prácou nazvanou „Príspevok k dejinám Ukrajincov (Rusínov) východného Slovenska (1938 – 1945) habilitoval ako docent pre československé dejiny. Práve regionálne dejiny s dôrazom na rusínske, resp. ukrajinské obyvateľstvo v období 20. storočia sa stali jednou z hlavných oblastí jeho záujmu i publikačných aktivít. Nemenej dôležitými, predovšetkým v rámci pedagogického pôsobenia sa však stali vybrané oblasti československých dejín, resp. didaktiky dejepisu.

Popri svojich pedagogických povinnostiach doc. A. Kovač zastával i viaceré zodpovedné funkcie, keď napríklad v rokoch 1980 – 1989 bol prodekanom pre vedecký výskum a zahraničné vzťahy na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove či členom vedeckej rady fakulty. Stal sa tiež členom a funkcionárom viacerých odborných i politických organizácií, redakčných rád a výborov. Ani po odchode na zaslúžený odpočinok neprestával prejavovať záujem o dianie v slovenskej historickej obci. Žiaľ po krátkej chorobe 21. septembra 2015 v Prešove zomrel.

Češť jeho pamiatke!

Výberová bibliografia doc. PhDr. Andreja Kovača, CSc.¹

- KOVAČ, Andrej – RUDLOVČÁKOVÁ, Olena. *50 rokov Ukrajinského rozhlasového vysielania v Československu*. Prešov, 1994. 160 s.
- KOVAČ, Andrej. *Ol'ka na prahu druhého tisícročia*. Prešov, 1994. 40 s.
- KOVAČ, Andrej. *Navčal'ni teksty z istorii rusyniv – ukrajinciv dl'a 1 – 3 klasiv serednich škil z ukrajins'koju movoju navčan'na*. Prešov, 1993. 151 s.
- BAČA, Juraj – KOVAČ, Andrej – ŠTEC, Mikuláš. *Čomu, koly i jak ? Kyjiv : Intel, 1992. 84 s.*
- KOVAČ, Andrej. *Rehional'na istorija. Dopovňujúci teksty dl'a 1 – ho klasu serednich škil*. Prešov, 1991. 51 s.
- KOVAČ, Andrej. *Tokajik*. Košice, 1982. 104 s.
- KOVAČ, Andrej. *Košický vládny program*. Bratislava : SPN, 1977. 143 s.
- KOVAČ, Andrej. *Tokajik žyve*. Prešov, 1974. 63 s.
- KOVAČ, Andrej. Rusíni – Ukrajinci a upevňovanie národnostného súladu v Slovenskej republike. In *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : Predsedníctvo SNR, 1991, s. 135 – 139.
- KOVAČ, Andrej: Vzťahy a riešenie agrárnej a ukrajinskej otázky v severovýchodných okresoch východného Slovenska v rokoch 1944 - 1960. In *Historica Carpatica*. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach 18/1987. Košice 1987, s. 11 – 33.
- KOVAČ, Andrej. K politike Slovenskej republiky voči Rusinom na základe štátnobezpečnostných spisov Šarišsko-zemplínskej župy. In *História a sociológia*. Bratislava : SPN, 1970, s. 41 – 75.

Patrik Derfiňák

¹ Podrobnejšie tiež *Andrej Kovač – Výberová personálna bibliografia*. Zost. Peter Švorc. Prešov : Katedra dejín a archívnictva FF UPJŠ v Prešove, 1995. 15 s.

Vzácne životné jubileum doc. PhDr. Imricha Michnoviča, CSc.

Pre študenta je spravidla náročné písať o svojom učiteľovi. V prípade pána docenta je mi však čťou i radosťou urobiť v tomto smere výnimku. Doc. PhDr. Imrich Michnovič, CSc. sa narodil v roku 1940 vo Vranove nad Topľou, kde po úspešnej maturite ukončil aj strednú školu. Po absolvovaní vysokoškolského štúdia, nastúpil do zamestnania ako stredoškolský pedagóg. Z gymnázia v Bardejove prešiel v roku 1973 na Pedagogickú fakultu v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Ako vysokoškolský pedagóg následne pôsobil až do svojho odchodu do dôchodku v roku 2005.

Pán docent sa vďaka dlhoročnej neúnavnej práci stal známym doma i v zahraničí predovšetkým ako regionálny historik. Odbornú, ale i laickú verejnosť oboznamoval s neznámymi úsekmi dejín východného Slovenska nielen ako autor monografií, vedeckých štúdií či popularizačných článkov, ale tiež ako zostavovateľ zborníkov a príležitostných publikácií. V tomto smere si osobitnú pozornosť a uznanie zaslúži redaktorská práca na príprave celkovo šestnástich ročníkov spoločenskovedného zborníka *Nové obzory*. Množstvo jeho aktivít v tejto oblasti naznačuje osobitnú personálnu bibliografiu, ktorú mu v roku 2000 pripravili pracovníčky Hornozemplínskej knižnice vo Vranove nad Topľou. Ako odborný garant a predseda redakčnej rady stál tiež pri zrode ďalšieho, aj v súčasnosti vychádzajúceho periodika, *Annales historici Presovienses*.

Bolo to len nedávno, keď mi na svojej hodine umožnil so zhovievavým úsmevom prvýkrát „prednášať“. Nielen mne samotnému, ale i mnohým ďalším mladým kolegom neváhal nezištne poskytnúť cenné rady, ktoré neraz ovplyvnili ich ďalšie odborné profilovanie. I dnes stretnutie s pánom docentom vždy poskytuje príležitosť zhodnotiť, čo nové v odbore. Jeho skúsenosti a prehľad o archívnom materiáli, dobovej tlači či doteraz otvorených problémoch dejín východného Slovenska, stále poskytujú novú inšpiráciu pre ďalšie generácie mladých, i tých skúsenejších historikov. Pri príležitosti významného životného jubilea pána docenta si tak v mene svojom, ale i ostatných kolegov dovoľujem popriať mu veľa zdravia, optimizmu a energie i do ďalších rokov.

Výberová bibliografia doc. PhDr. Imricha Michnoviča, CSc.

MICHNOVIČ, Imrich. *Kelča stará a nová*. Nová Kelča : Obecný úrad Nová Kelča, 1996. 160 s.

MICHNOVIČ, Imrich. Šarišsko – zemplínska dedina v rokoch druhej svetovej vojny. In *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války*. Sest. Blanka Rašticová. Uherské hradiště : Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1996, s. 97 – 105.

MICHNOVIČ, Imrich. *Žalobín kedysi a dnes*. Prešov : DINO, 1997. 142 s.

MICHNOVIČ, Imrich. *Výstavba trate Prešov – Vranov – Strážske*. In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2001*. Prešov : ManaCon, 2001, s. 32 – 50.

- MICHNOVIČ, Imrich. *Vranov nad Topľou v 20. storočí. (Časť prvá : do roku 1948)*. Vranov nad Topľou : Mesto Vranov nad Topľou, 2002. 280 s.
- FEDIČ, Vasil – MICHNOVIČ, Imrich a kol. *Dejiny Humenného*. Humenné : Redos, 2002, s. 231 – 270.
- KÓNYA, Peter – MICHNOVIČ, Imrich. *Dejiny obce Hlinné*. Hlinné : Obecný úrad Hlinné, 2002, s. 6 – 9, 69 – 165.
- KÓNYA, Peter – MICHNOVIČ, Imrich. *Dejiny Skrabského*. Prešov : Lana, 2002, s. 113 – 168.
- Zemplínska Teplica*. Zost. J. Ordoš. Zemplínska Teplica : Obecný úrad Zemplínska Teplica, 2003, s. 66 – 92.
- MICHNOVIČ, Imrich. *Vranov nad Topľou v 20. storočí. (Časť druhá : 1948 - 2000)*. Vranov nad Topľou : Mesto Vranov nad Topľou, 2005. 349 s.

Patrik Derfiňák

Významné životné jubileum doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc.

V októbri roku 2015 sme si pripomenuli významné životné jubileum kolegu doc. Jána Mojdisa. Ako rodák z Bardejova zostal regiónu Šariša verný po celý život. V tomto starobyľom meste ukončil nielen základné, ale i stredoškolské vzdelanie, aby následne pokračoval na Filozofickej fakulte v Prešove, v tom čase jednej zo súčastí UPJŠ v Košiciach. Po úspešnom absolvovaní odboru dejepis – filozofia, zostal na tomto pracovisku pracovať ako asistent, neskôr v pozícii odborného asistenta. Po úspešnej obhajobe v roku 1995 na HÚ SAV v Bratislave, mu bol udelený titul kandidáta vied (CSc.). Už o tri roky neskôr sa na Filozofickej fakulte PU v Prešove úspešne habilitoval v odbore všeobecné dejiny.

V rámci svojej pedagogickej, ale i vedeckovýskumnej činnosti sa doc. Ján Mojdis venuje problematike dejín novoveku, s osobitným dôrazom na problematiku slovensko-francúzskych vzťahov, dejín Francúzska a osvietenstva. Skúmanie tejto oblasti našej minulosti je nielen najdôležitejšou súčasťou jeho publikačných aktivít, ale i základom viacerých grantových projektov, v ktorých pôsobil. Osobitnú a veľmi úspešnú časť pôsobenia doc. Jána Mojdisa predstavuje práca v odborných a samosprávnych akademických štruktúrach. Bol členom viacerých vedeckých rád, v rokoch 2003 – 2005 viedol Katedru všeobecných dejín na FF PU. V rokoch 2005 – 2009 bol riaditeľom Inštitútu histórie na FF PU, od roku 2009 je vedúcim Katedry novovekých a najnovších všeobecných dejín. V rokoch 2003 – 2007 pôsobil ako predseda Akademického senátu PU, následne v rokoch 2007 – 2010 ako predseda Akademického senátu na FF PU. Okrem toho pracoval v predsedníctve Rady vysokých škôl SR. Stal sa členom viacerých redakčných rád, odborných grémií a spoločností. V súčasnosti je tiež garantom bakalárskeho programu učiteľstvo akademických predmetov v kombinácii.

Do ďalších rokov pôsobenia prajeme doc. Jánovi Mojdisovi nielen pevné zdravie, ale i veľa šťastia a tvorivej invencie.

Výberová bibliografia doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc.

- MOJDIS, Ján. *Slováci a Francúzi v premenách času*. Prešov : Universum, 2004. 145 s. ISBN 80-89046-23-1.
- MOJDIS, Ján. *Francúzi a Slováci od 18. do začiatku 20. storočia*. Prešov : Metodické centrum, 1998. 40 s. ISBN 80-8045-104-4.
- MOJDIS, Ján. *Francúzi a Slovenci v rokoch 1900 - 1920 : (vzájomné poznatky a ich sprostredkovatelia)*. Prešov : ManaCon, 1997. 74 s. ISBN 80-85668-51-3.
- MOJDIS, Ján. *Dejiny novoveku od zámoorských objavov po Veľkú francúzsku revolúciu [elektronický zdroj]*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013. 109 s. ISBN 978-80-555-0886-3.
- MOJDIS, Ján. Slovenská otázka v dielach francúzskych slavistov na konci 19. a začiatkom 20. storočia. In *Slavica Slovaca*. 47, č. 1, 2012, s. 76 – 79. ISSN 0037-6787.
- MOJDIS, Ján. Obraz Slovenska a Slovákov v prácach francúzskych slavistov na začiatku 20. storočia. In *Annales historici Presovienses*. 12, č. 1, 2012, s. 197 – 212. ISSN 1336-7528.
- MOJDIS, Ján. Prínos Heleny Turcerovej Devečkovej k poznaniu slovenskej kultúry vo Francúzsku. In *Ars est philosophia vitae : księga pamiątkowa z okazji nadania honorowego tytułu Ehrentitel Doktor Profesorowi Wojciechowi Slomskiemu*. Chelm : Wydawnictwo naukowe Wyższej Szkoły Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej w Chelmie, 2011, s. 375 – 387. ISBN 978-83-61787-36-5.
- MOJDIS, Ján. Tolerancia a intolerancia v diele Wiliama Rittera. In *Történeti tanulmányok : a Debreceni egyetem történeti intézetének kiadványa*. 15, 2009, s. 359 – 372. ISSN 1217-4602.
- MOJDIS, Ján. Helena Turcerová-Devečková a vznik Československa. In *Annales historici Presovienses*. Vol. 8, 2008, s. 130 – 137. ISSN 1336-752.
- MOJDIS, Ján. Snahy Slovákov o podporu svojich záujmov vo Francúzsku v 19. storočí. In *Dianoia : międzynarodowe studia humanistyczne*. Kielce 1, 2006, s. 273 – 282. ISSN 1896-3064.
- MOJDIS, Ján. Zahraničnopolitické aspekty slovenského národného hnutia v dejinách novoveku. In *W strone wartosci : prace poswiecone Wojciechowi Slomskiemu z okazji nadania tytułu profesora honoris causa przez Krasnodarskij gosudarstvennyj universitet kultury i iskusstv*. Warszawa : Europejskie kolegium edukacyjne, 2006, s. 143 – 158. ISBN 83-89884-61-5.
- MOJDIS, Ján. Európsky kontext histórie slovenskej kultúry na začiatku 20. storočia. In *Slovakia and Europe : (volume II)*. Brusel : Prolingua, 1997, s. 72 – 80.

Patrik Derfiňák

Konferencia o východnom Slovensku Prešov, 10. september 2015

Jesenné mesiace sú tradične obdobím, keď bádatelia z rôznych oblastí majú príležitosť prostredníctvom vedeckých konferencií prezentovať výsledky svojich často dlhodobých výskumov. Inštitút histórie FF PU v Prešove sa pravidelne podieľa na príprave takýchto vedeckých i odborných podujatí. V spolupráci s Centrom excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove sa 10. septembra 2015 podarilo pripraviť vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou, nazvanú „*Osobitosti konfesijného vývinu východného Slovenska v ranom novoveku*“. Podujatie otvorila riaditeľka Inštitútu histórie Ľ. Harbuľová. Následne sa v reprezentatívnych priestoroch poskytnutých rektorátom Prešovskej univerzity konferencie aktívne zúčastnili zhruba dve desiatky referujúcich zo Slovenska, Poľska a Maďarska.

Príspevky, ktoré jednotliví účastníci predniesli, vo viacerých smeroch ponúkli nové poznatky i pohľady na špecifiká konfesijného vývoja v priestore, ktorý práve v období novoveku vo všeobecnosti prechádzal veľmi komplikovaným vývojom. Osobitnú pozornosť by si zaslúžili viaceré vystúpenia. Z nášho pohľadu však ako zvlášť zaujímavý možno hodnotiť napríklad referát s názvom *Práce vybraných cirkevných reformátorov zachované v Kolegiálnej knižnici v Prešove*, ktorý predniesla M. Domenová. Autorka, ktorá sa dlhodobo venuje problematike knižnej kultúry, upozornila nielen na viaceré zaujímavé publikácie, ale tiež na rozsiahle, pritom stále nedostatočne využívané možnosti štúdia a výskumov v tejto unikátnej knižnici. Príspevok J. Adama, nazvaný *Konfesijná heterogenita Šariša koncom 17. a začiatkom 18. storočia*, bol postavený na pôvodnom materiáli, predovšetkým stoličných súpisoch z rokov 1699 a 1705, resp. rímskokatolíckych kanonických vizitáciách z tohto obdobia. Tieto dokumenty umožňujú pomerne detailne nazrieť do obdobia vzájomného presadzovania sa jednotlivých konfesií na jednotlivých teritóriách. Rovnako komplikované obdobie, ale v tomto prípade prezentované na osudoch jednotlivca, sa pokúsil priblížiť A. Lévai. V referáte *Valesius Antal Jánosmunkássága* predstavil životnú dráhu neskoršieho seniora reformovanej cirkvi pôsobiaceho v 17. – 18. storočí na južnom a západnom Slovensku. Samotný J. A. Valesius sa štúdiu teológie a následnému kňazskému povolaniu začal venovať až v pomerne vysokom veku. Keďže sa však dožil takmer sto rokov, osobne prežil i písomne veľmi komplikované udalosti tohto obdobia, ktoré ani k protestantom, ani ku katolíkom nebolo vždy priaznivo naklonené. Jeho zachovaná korešpondencia sa tak stala cenným informačným prameňom pre bádateľov tohto obdobia. Zaujímavý názov *Nagymamaéskislánya, s potrebným vysvetľujúcim podnázvom (Azegriérsékségzerepe Felsőhunkocújjáépítésében 1915 – 1916 – ban)*, malo vystúpenie B. Bartóka. Poukázal pritom na aktivity, ktoré v tomto prípade z prostredia Egerskej diecézy, mali pomôcť pri obnove jednotlivých objektov i celých sídel zničených pri vpáde ruských vojsk počas rokov 1914 – 1915 do priestoru severovýchodného

Slovenska. Pomoc Heveškej stolice sa v tomto prípade koncentrovala do priestoru makovického obvodu, presnejšie do obce Hunkovce.

Napriek pomerne nahustenému programu, keď sa dĺžka referátov musela presne prispôbiť stanovenej časovej dotácii, možno konštatovať, že nielen samotné referáty, ale tiež živá diskusia a následná výmena poznatkov priniesli zúčastneným množstvo nových poznatkov. Súčasne sa otvorili možnosti ďalšej spolupráce bádateľov z rôznych krajín strednej Európy pri skúmaní našej spoločnej minulosti. Zostáva iba poďakovať členom organizačného výboru konferencie na čele s A. Kónyovou a vyjadriť presvedčenie, že podobne vydarené podujatia sa podarí pripraviť i v nasledujúcich rokoch.

Patrik Derfiňák

Kvalita života v dejinách našich miest Bratislava, 23. – 24. septembra 2015

V priestoroch Univerzitnej knižnice v Bratislave sa na konci septembra 2015 uskutočnila vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou. Hlavnými organizátormi tohto stretnutia boli Historický ústav SAV a Slovenská historická spoločnosť pri SAV – sekcia pre dejiny miest.

Pravidelné podujatie zorganizované touto sekciou SHS bolo tentoraz zamerané na vykreslenie jednotlivých faktorov ovplyvňujúcich kvalitu, resp. aj nekvalitu každodenného života našich miest od stredoveku až po 20. storočie. Vyše dvadsať príspevkov bolo zameraných na predstavenie spôsobu mestského života v jednotlivých historických obdobiach a na konkrétne aspekty, ktoré životný štandard menili k lepšiemu či horšiemu.

Hlavným zástupcom organizátorov podujatia bol PhDr. Michal Bada, PhD. z Historického ústavu SAV, ktorý aj toto dvojdňové stretnutie viedol. Po otvorení konferencie prenechal priestor referujúcim, pochádzajúcim hlavne z vedeckých pracovísk Slovenskej republiky, ale aj Česka či Poľska.

Úvodný priestor bol venovaný stredovekej Bratislave. Doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. predstavil prítomným životný štýl stredovekých bratislavských remeselníkov. Sústredil sa na ich zvyky a obrady, cechové artikuly a pracovnú náplň. Mgr. Žofia Lysá, PhD. sa vo svojom príspevku zamerala na bratislavský patriciát a jeho zámery vo forme investícií v prospech mesta a mešťanov ako prejavu bohatstva a verejnej moci. PD.Dr.phil. habil. Mária Paponová, CSc., mim. prof. poukázala na menej známe a doteraz do slovenčiny nepreložené nemecké historické pramene (biografie, kroniky, mestské knihy, právne dokumenty), v ktorých sa odráža problematika kvality života v mestách neskorého stredoveku a raného novoveku. PhDr. Eva Frimmová, CSc. sa vo svojom príspevku zamerala na vykreslenie obrazu Bratislavy v 16. storočí, ako ju vnímali humanisti Richard Bartolini, Ján Kuspinián a Hieronymus Balbo. Ranonovoveké bratislavské knižnice boli ústrednou témou príspevku Mgr. Evy Augustínovej, PhD. Zamerala sa na vykreslenie typológie

knižníc, čitateľský okruh a pravidlá ich užívania. Následne predložené fakty zhrnula do významu týchto inštitúcií pre kvalitu života obyvateľov Bratislavy.

V popoludňajšom bloku prvého dňa konferencie sa Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD. zamerail na predstavenie úrovne kvality života v rode kremnických banských úradnikov a mestských hodnostárov Freiseisenovcov pôvodom z Korutánska. Mgr. Adriana Reľková, PhD. predstavila vo svojom príspevku vplyv františkánskej rehole na život mesta Kremnica od polovice 17. storočia, odkedy tam až do likvidácie reholí komunistickou mocou v roku 1950 pôsobili. Vykazovali predovšetkým aktívnu duchovnú, charitatívnu, kultúrnu, umeleckú, vzdelávaciu a osvetovú činnosť. Nad dodržiavaním pravidiel správneho chodu mesta v Provincii XIII spišských miest v 16. storočí dohliadali súdne orgány. Tie mali na starosti zabezpečenie poriadku v jednotlivých mestách. Mgr. Michaela Kurinová vo svojom príspevku upriamila pozornosť na činnosť druhostupňového súdu riešiaceho závažnejšie súdne prípady a odvolania z jednotlivých mestských prvostupňových súdov danej provincie.

Posledný blok prvého dňa konferencie vyplnil aj príspevok od Mgr. Petra Benku „Mestské prisahy v Bardejove na prelome 17. a 18. storočia“. Prof. PhDr. Mária Kohútová, CSc. poukázala na základné dôsledky povstania Františka II. Rákociho prejavujúce sa aj v kvalite života obyvateľov slobodných kráľovských miest. Povstanie znamenalo hlavne hospodársky úpadok, ktorý sa najviac dotkol väčšiny remeselníkov žijúcich v uvedenom období na pokraji chudoby. Akým štýlom žili rôzne vrstvy obyvateľstva v Bratislave na prelome 19. a 20. storočia, predstavila vo svojom referáte PhDr. Viera Obuchová, CSc. Referujúca vychádzala hlavne zo zachovalých primárnych archívnych zdrojov (písomné pramene, plány, fotografie), ako aj zo spomienok pamätníkov.

Druhý deň konferencie sa, rovnako ako prvý, prezentoval celým radom zaujímavých vystúpení. Z nich možno spomenúť príspevok Rastislava Moldu, PhD. zameraný na tému „augustových slávností“ a národných podujatí konaných v druhej polovici 19. storočia v „slovenskom národnom centre“ v meste Turčiansky sv. Martin. Autor poukázal na to, ako jednotlivé podujatia vplývali na zvyšovanie kvality života v meste. Na nový spôsob života si museli zvyknúť obyvatelia miest, ktorých sa dotklo spriemyselňovanie. Na príklade Bratislavy a bývalej robotníckej štvrte Dornkappel (dnešná Trnávka) sa pokúsil Juraj Janto, PhD. predstaviť základné špecifiká takýchto typov štvrtí vznikajúcich okolo priemyselných centier na Slovensku.

Dopoludňajší blok druhého dňa konferencie vyplnil aj príspevok prof. PhDr. Marie Marečkovej, DrSc, Dr.h.c. V ňom sa zamerala na základné fenomény ovplyvňujúce premeny rodinného života v mestách 20. storočia, ako boli napr. politická emancipácia žien, legalizácia potratov, legalizácia rozvodov, legalizácia partnerstva párov rovnakého pohlavia a i. Dva referáty boli venované vykresleniu života v Košiciach. Ing. arch. Alena Hrabinská vystúpila s veľmi zaujímavou témou, dotýkajúcou sa každodennosti všetkých vrstiev (nielen) mestského obyvateľstva – záchodov. Predstavila vývin hygienických zariadení v meste Košice v jednotlivých

meštianskych a bytových domoch, ktoré svedčili nielen o vyspelosti doby, ale aj ich užívateľov. Druhý príspevok z dejín mesta Košice (Mgr. Zuzana Varechová, Mgr. Zuzana Labudová, PhD.) bol zameraný na prierez architektúry obytných domov v meste v druhej polovici 19. storočia, teda v čase, ktorý znamenal pre mesto prudký rozvoj architektúry pre bývanie strednej meštianskej triedy.

Popoludňajší blok druhého dňa bol zároveň posledným blokom vedeckej konferencie venovanej kvalite života v našich mestách. PhDr. Peter Kovaľ, PhD. predstavil zdravotno-hygienickú situáciu v meste Prešov v medzivojnovom období. Tá výrazným spôsobom vplývala na kvalitu a pohodlie obyvateľov mesta, a preto sa orgány mesta museli permanentne zaoberať problémami súvisiacimi s týmto stavom a riešiť ich. Doc. Ing. Michael Rykl, PhD. sa vo svojom referáte zameril na predstavenie dejín jedného domu. Na základe výskumu jedinej stavby poukázal na jednotlivé periódy výstavby a prestavby, v ktorých sa dokonale odrážalo napr. aj sociálne postavenie majiteľov tohto objektu. Dejinný prehľad kaviarenských zariadení v Žiline bol ústrednou témou Mgr. Jakuba Bielika. Zameril sa na obdobie rokov 1918 – 1945 a poukázal na isté špecifiká, sortiment či kultúrne podujatia spájané s mestskými kaviarenskými zariadeniami. Posledným vystúpením konferencie bol príspevok Mgr. Agaty Matysok zameraný na vykreslenie každodenného života v čase druhej svetovej vojny. Autorka poukázala nielen na život domácich poľských civilistov, ale aj Nemcov prichádzajúcich do Varšavy bezprostredne po obsadení Poľska nemeckým Wehrmachtom. Svoju pozornosť rovnako sústredila aj na vykreslenie situácie obyvateľov mesta v čase Varšavského povstania.

PhDr. Michal Bada, PhD. na záver konferencie skonštatoval, že išlo o mimoriadne vydarené stretnutie, ktoré poukázalo na nevyčerpatelnosť konkrétnych tém, dotýkajúcich sa problematiky života v mestách (ale aj na vidieku) v dejinnom procese. Aktivity Slovenskej historickej spoločnosti a jej sekcie dejín miest poukazujú na neutíchajúci záujem o predstavovanie mnohých pohľadov z dejín našich miest a ostáva nám veriť, že slová neostávajú len pri sľuboch a nasledujúci rok sa organizátorom konferencie „Kvalita života v dejinách našich miest“ podarí zorganizovať ďalšie podujatie na nemenej zaujímavú tému.

Peter Kovaľ

Odborná exkurzia členov Spoločnosti slovenských archivárov vo Varšave (1. – 4. október 2015)

Spoločnosť slovenských archivárov (SSA) zorganizovala odbornú exkurziu pre svojich členov i nečlenov – priaznivcov. Cieľom tohto podujatia bola pracovná návšteva viacerých pamäťových, kultúrnospoločenských a akademických pracovišť v meste Varšava. Podujatie sa realizovalo v termíne 1. – 4. októbra 2015.

V rámci odbornej časti exkurzie dňa 2. októbra 2015 členovia SSA navštívili najstarší verejný archív v Poľsku – Archiwum Głównie Akt Dawnych vo Varšave

(*1808),² v ktorom sa slovenským archivárom osobne venoval riaditeľ inštitúcie Dr. Hubert Wajs. Odprezentoval archív v podobe on-line prezentácie, informoval o stave spracovania dokumentov, digitalizácii, o možnostiach bádania dokumentov. V súčasnom období archív sprístupňuje bádateľom dokumenty zachované od 12. storočia po rok 1918. Súčasťou exkurzie bola výstava – expozícia vybraných dokumentov (najväčšie listiny, ukážky pečatí a typárií, máp, dokumentov napríklad aj z bývalých východných oblastí poľského štátu, okrem iného cyrilské dokumenty, listiny viažuce sa k dejinám stredovekého Spiša, dokument s podpisom Napoleona).

V rámci exkurzie po starom meste si členovia mohli pozrieť najznámejšie pamiatky Varšavy – najmenšiu varšavskú budovu, barbakan, centrum starého mesta, výhľad na „Pragu,“ najmodernejší futbalový štadión v Poľsku.

Zaujímavá bola aj návšteva Slovenského inštitútu vo Varšave (*1993)³ a jeho pracovných i výstavných priestorov, v ktorom sa členom SSA venoval Mgr. Milan Novotný – riaditeľ inštitútu. Popri dejinách, úlohách inštitútu nás oboznámil aj s najnovšími podujatiami, akciami inštitútu prezentujúcimi slovenskú kultúru v Poľsku.

V sprievode pani Ireny Sikora-Chmielewskej sa realizovala prehliadka varšavského kráľovského zámku (Zamek Królewski w Warszawie).⁴ Okrem predstavenia pohnutých osudov objektu (najmä s dôrazom na obdobie 2. svetovej vojny) – viacerých priestorov, mobiliára, ktoré sú dnes zrekonštruované aj na základe dobových dokumentov, replík artefaktov nás oboznámili aj so zaujímavosťami spojenými s aktuálnymi expozíciami, vybavením interiéru a zbierkami. Sprístupnené nám boli napr. Sala Wielka, Pokój Marmurowy, Sala Tronowa, Pokój Canaletta, Pokój Sypialny, Kaplica Mała a i., ale aj Galeria Lanckorońskich, kde sú aktuálne vystavené dve diela Rembrandta (portréty/podobizne – Dievča v ráme obrazu a Učenc pri pulte).

² Inštitúcia vznikla na základe rozhodnutia kniežaťa Frederika Augusta z 2. 9. 1808, pod názvom Archiwum Ogólne Krajowe. Archív plnil dvojité úlohu, bol súčasne inštitúciou s právomocou overovať listiny ako aj archívom zhromažďujúcim rukopisné dokumenty po vláde ako aj úradoch niekdajšieho poľského štátu. V priebehu 19. storočia sa rozširovali jeho zbierky, či už vrátením dokumentov z Berlína (pruský zábor), Rakúska, súčasťou archívu boli aj dokumenty viažuce sa na históriu mesta Varšava. Koncom 19. storočia bola odhadovaná veľkosť fondov 79 000 archívnych jd. Rozširovanie zbierok pokračovalo aj v 20. storočí (a to ich vrátením z Ruska na základe ríšskej mierovej dohody). V 30. rokoch 20. storočia bola odhadovaná veľkosť fondov na 10 000 b. m., no v dôsledku vojnových udalostí a požiaru (1944) došlo takmer k jeho úplnému zničeniu. Dnes archív sprístupňuje dokumenty viažuce sa na poľské vlády i vlády záhorskej, úrady, inštitúcie, rodiny a osobnosti z bývalých častí poľského štátu (Poľsko, Litva, pruský zábor, Varšavské kniežatstvo i Poľské kráľovstvo, ale aj časti Haliče). Veľkosť fondu sa odhaduje na viac ako 311 000 archívnych jd. (cca 6 400 b. m.). Porovnaj http://agad.gov.pl/?page_id=1603

³ Bližšie pozri <http://www.mzv.sk/sivarsava>.

⁴ Bližšie informácie na internete <https://www.zamek-krolewski.pl/>

Nasledovala krátka exkurzia mestom vrátane návštevy hrobu neznámeho vojaka umiestnenom na námestí maršala Józefa Piłsudskiego.

V podvečerných hodinách pokračoval odborný program exkurzie. Navštívili sme Archív poľskej akadémie vied – Archiwum Polskiej Akademii Nauk (*1954).⁵ Účastníkov exkurzie privítala a venovala sa im pani riaditeľka PAN, dr. hab. Hanna Krajewská. Odborná exkurzia bola zameraná na najzaujímavejšie archíválne tvoriace súčasť zbierok archívu, napr. korešpondenciu poľského jazykovedca – lexicografa Samuela Bogumiła Lindeho, Marie Curie-Sklodowskej či rozličné úradné a školské dokumenty z obdobia záborov, ale napr. aj albumy fotografií. Na záver dňa sa členovia SSA zúčastnili vernisáže výstavy, ktorú PAN pripravila v spolupráci s Talianskym kultúrnym inštitútom vo Varšave.

Dňa 3. 10. 2015 sme navštívili belwederský park, kde sme mali možnosť obdivovať sochy F. Chopina, J. Piłsudského, ale aj samotnú budovu Belwederu, ktorá je vo vlastníctve prezidentskej kancelárie a je využívaná na reprezentačné účely.

Následne exkurzia pokračovala návštevou Múzea varšavského povstania – Muzeum Powstania Warszawskiego (*2004).⁶ Expozícia múzea umiestnená v bývalej elektrárni pre električky (pamiatke priemyselnej architektúry zo začiatku 20. storočia) je rozdelená na viacero častí. V interaktívnom múzeu je predstavená nielen tzv. „veľká história“ druhej svetovej vojny, zbrane, výstroj a výzbroj, ale aj pohľad na každodenný život Varšavy počas vojny a povstania, tlač a propagandu – zachovanú tlačiareň povstaleckých novín, letákov, reprinty dokumentov. Návštevníci si môžu osobne vyskúšať prechod rekonštrukciou časti kanalizačnej siete Varšavy, ktorá v období povstania predstavovala jedinú komunikačnú sieť medzi jednotlivými mestskými štvrtami. V rámci multimedialnej expozície je návštevníkom prezentovaný aj krátky film – počítačová rekonštrukcia dokumentujúca na základe zachovaných fotografií z náletov stav – ruiny mesta po likvidácii povstania z vtáčej perspektívy.

Popoludní bola pre archívárov zo Slovenska pripravená prehliadka Múzea paláca kráľa Jána III. (Sobieskeho) vo Wilanówe (Muzeum Pałacu Króla Jana III. we Wilanowie, 1805; pod súčasným názvom od r. 2013*⁷). Exkurzia sa zamerala pre-

⁵ V súčasnosti sa Archív PAN delí na tri časti, v prvej sú zhromaždené dokumenty týkajúce sa vedeckých inštitúcií existujúcich pred vznikom PAN, ktoré jej svoje dokumenty odkázali, druhú predstavujú dokumenty vytvorené PAN a tretiu predstavujú pozostalosti poľských učencov. Porovnaj údaje dostupné na internete: <http://www.petea.home.pl/apan/pl/page/3/7/8>

⁶ Bližšie aj http://www.1944.pl/o_muzeum/o_nas/, alebo online na: https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Powstania_Warszawskiego

⁷ Bližšie http://www.wilanow-palac.art.pl/historia_muzeum.html. S budovaním tejto prírodnej scenérie sa začalo už za Jána III. Sobieskeho, boli dovážané mnohé stromy (vrátane citrusov) a traduje sa, že kráľ niektoré z nich osobne aj zasadil. Na jeho časy nadväzujú talianske záhrady umiestnené na hornej a dolnej terase medzi zámkom a vilanovským jazerom (pochádzajúcim práve z čias kráľa Jána). Hoci bola pôvodná umelecká výzdoba na začiatku 18. storočia vyvezená do Ruska, do dnešných dní sa zachovala výzdoba práve z tohto storočia. Na severnej strane vilanovského jazera bol v 18. storočí založený i anglický park.

dovšetkým na dejiny objektu a parku, na prehliadku exteriéru zámku – záhrady a parky, ktoré tvoria neoddeliteľnú súčasť samotného zámku a sú lákadlom nielen pre obyvateľov Varšavy. Prehliadku lektorovala pani Monika Michalek.

Ako vidno z krátkeho predstavenia odbornej exkurzie, poľskí partneri pripravili pre členov SSA nielen bohatý odborný, ale aj kultúrny program, ktorý nasledoval po oficiálnych častiach a pracovných návštevách vybraných inštitúcií.

Na záver nezostáva iné ako poďakovať nielen všetkým vyššie spomenutým poľským kolegom, ale predovšetkým dvom kolegyniam zo SSA p. Mgr. Martine Orosovej – tajomníčke a p. Mgr. Márii Grófovej – predsedníčke SSA, bez ktorých úsilia a osobnej angažovanosti by sa toto podujatie nebolo realizovalo.

Lucia Němcová – Marcela Domenová

LICHTEJ, Igor. „... Lichi lita ...“. *Križa českej deržavnosti u 1278 – 1283 rokach. Užgorod : Poligrafcentr „Lira“, 2015. 104 s. ISBN 978-617-596-188-9.*

Stredovek predstavuje pre odborníkov i záujemcov o históriu veľmi vďačné obdobie. Väčšie množstvo zachovaných prameňov rôznej povahy umožňuje skúmať nielen kratšie časové úseky, ale tiež osudy jednotlivých osobností či významné udalosti. I vďaka tomu o tomto období vznikajú nielen rozsiahle syntézy, ale tiež síce rozsahom menšie, no konkrétnym problémom venované štúdie a monografie. Do tejto druhej skupiny by sme mohli zaradiť i publikáciu doc. I. Lichteja, venovanú jednému z najzložitejších období, ktoré počas svojej existencie musel prekonávať český štát. Dostatočným svedectvom toho, aká vážna bola situácia v krajine po smrti Přemysla Otakara II. po bitke na Moravskom poli, je autorom prevzaté konštatovanie, že spolu s týmto panovníkom zahynulo i jeho kráľovstvo.

Pri sledovaní a interpretácii udalostí rokov 1278 – 1283 zvolil autor klasický postup. V úvodnej časti predstavil východiská, už existujúce zdroje informácií, pramene i novšie publikácie, ktoré k sledovanej problematike využil. Následne v chronologickom slede predstavuje všetky významnejšie udalosti, ktoré sa postupne odohrávali, dôsledne sa pritom pridŕžajúc predovšetkým pôvodných stredovekých prameňov, predovšetkým kroník a v rôznych obdobiach publikovaných zbierok listín. V našom prostredí me-

nej tradičný spôsob uvádzania poznámok v závere každej kapitoly má svoje výhody i nevýhody. Skutočnosť, že väčšina kapitol nie je priveľmi rozsiahla však vedie k tomu, že tento postup je prijateľný a nezaťažuje čitateľa. V mnoho dokonca napomáha lepšiemu pochopeniu jednotlivých etáp vo vývoji situácie českého štátu. Ten sa v sledovaných rokoch, aj vzhľadom na nízky vek následníka českého trónu Václava II. či snahu oslabiť medzinárodnú pozíciu krajiny mocensky expandujúcej za vlády Přemysla Otakara II., dostal do centra pozornosti viacerých strán. Okrem Habsburgovcov či uhorského panovníka ústup českého kráľovstva z mocenských pozícií vyvolal diplomatickú aktivitu tiež u poľských i sliezskych kniežat a markgrófa brandenburského. O tom, že politické a mocenské zápasy o krajinu neboli jediným problémom svedčí tiež napríklad hladomor, ktorý krajinu postihol začiatkom osemdesiatych rokov 13. storočia.

Rozsahom neveľká, no pre čitateľa prístupným spôsobom spracovaná publikácia okrem zachytenia najdôležitejších udalostí spojených s existenciou českého kráľovstva na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 13. storočia, ponúka i pomerne rozsiahly výber prameňov a zdrojov, ktoré k tejto problematike existujú. Za cenné pritom možno považovať, že ukrajinskému čitateľovi sa tak v jeho rodnom jazyku dostáva do rúk solídny text, ktorý ho oboznamuje s minulosťou dnes geograficky vzdialenej oblasti. Je paradoxom strednej Európy, že ešte v relatívne nedávnej minulosti tieto oblasti neboli také vzdialené.

Našťastie rovnako však platí, že „...
lichí lita...“ spravidla skôr či neskôr
vystriedajú lepšie obdobia.

Patrik Derfiňák

TÓTH, László. *Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945-1948/1949. Emlékiratok, naplók, levelek, versek, novellák, egyéb írások.* Bratislava : Kalligram, 2014. 696 s. ISBN 978-80-8101-654-7.

Predstavovaná publikácia *Emigranti. Dokumenty k československo-maďarskej histórii 1945 – 1948/1949. Pamäti, denníky, listy, básne, novely, iné písomnosti.* (Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945-1948/1949. Emlékiratok, naplók, levelek, versek, novellák, egyéb írások) popisuje dokumenty k československo- maďarskej histórii v rokoch 1945 až 1948/1949. Vzťahy týchto dvoch národov boli po ukončení druhej svetovej vojny charakteristické aj výmenou obyvateľstva a ich následným presunom z jednej krajiny do druhej, ktoré vo viacerých prípadoch neprebiehali vždy ľahko a spôsobili obyvateľom veľké útrapy a ujmy, a to nielen majetkové. Táto publikácia je súborom pamätných spisov, denníkov, listov, básní, noviel a iných spisov k tejto dejinnej etape. Autormi týchto dokumentov sú jednotliví obyvatelia, ktorí tieto deportácie prežili.

Publikácia je zložená zo šiestich kapitol s prílohami, ktoré sú tvorené poznámkami, použitou a doporučenou literatúrou, zriedkavo využívanými maďarskými a cudzími skratkami,

českými, slovenskými a nemeckými slovami a výrazmi, menným zoznamom a zoznamom miestnych názvov. V prvej kapitole s názvom *Tri pamätné spisy* (Három emlékirat) nájdeme pamätné spisy, ktoré sa zaoberajú maďarskou menšinou v Československu medzi rokmi 1918 až 1945. Cieľom týchto spisov je podať obraz o ich postavení a živote v ČSR, v tzv. kritických rokoch 1938 a 1939, teda pred a po Viedenskej arbitráži a následne počas obdobia Slovenského štátu a ich prístupu k Slovenskému národnému povstaniu. Autori týchto spisov hodnotia tieto rozličné obdobia a pozornosť venujú aj vzťahu medzi vládnu garnitúrou a maďarskou menšinou a povojnovým výsledkom, ktoré sú spojené s výmenami obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom.

Nasledujúca kapitola *Básne, piesne, osobné listy*, (Versek, dalok, (magán) levelek, szépprózai írások (tárca, naplók, esszé), szentbeszéd) je zložená zo 101 prác od rôznych autorov, z toho sú 2 eseje, 16 listov, 23 spisov iného charakteru a 58 básní. Hlavnou myšlienkou týchto prác je deportácia maďarského obyvateľstva v roku 1945 zo svojho rodného mesta a útrapy, ktoré títo obyvatelia počas presunov prežili. Práce v tejto kapitole predstavujú reakciu obyvateľov, resp. autorov na tieto udalosti, ktoré sa v nich bezprostredne odrážajú.

Tretia kapitola *Menšie pamätné spisy a iné spisy* (Kisebb emlékiratok és egyéb iratok) obsahuje menšie pamätné a iné spisy a listy v celkovom počte 66. Hlavnou témou týchto spisov je postavenie maďarského obyvateľstva, kriv-

dy spojené s ich vyst'ahovaním a ich postupnou reslovakizáciou.

Štvrtá kapitola popisuje úryvky z denníka *Prázdna jazda* (Üresjárat). Autor tohto denníka Zoltán Fábry si vytvoril zápisky k dôležitým udalostiam v Československu po roku 1945, ktoré sa dotýkali maďarských obyvateľov obnovenej Československej republiky. Významnými udalosťami, ktoré sa vzťahovali a ovplyvnili život Maďarov žijúcich na tomto území bola reslovakizácia, zhoršujúce sa postavenie nemeckej a maďarskej menšiny a ich postupné presuny, výsledky Trianonskej zmluvy uzatvorenej s Maďarskom. Autor za zdroj problémov považuje už počiatkové nezhody s vytváraním hraníc Československej republiky v roku 1918, ktorej dôsledky pretrvávajú doteraz.

Posledná piata kapitola s názvom *Odkaz* (Üzenet) obsahuje odkazy maďarských občanov smerujúce vysoko postaveným funkcionárom v Československu po roku 1945, v ktorých sa domáhajú spravodlivosti, žiadajú o milosť a pozmenenie rozsudkov pre predákov maďarských politických strán, ktorí mali podiel na rozbití Československej republiky.

V závere publikácie sa nachádzajú situačné obrazy o slovenských Maďaroch z rokov 1945 – 1948/49 alebo dodatky a uhly pohľadu k sebaochranným snahám a písomnostiam československých Maďarov počas rokov „bez vlasti“. Na konci sa nachádzajú záznamy, použitá a doporučená literatúra, zriedkavo používané maďarské, resp. cudzojazyčné skratky, české, slovenské a nemecké výrazy a slovné spojenia

vyskytujúce sa v diele, menný zoznam a vysvetlivky a zoznam obcí a slovník.

Publikácia predstavuje súhrn prác rozličných autorov, ktorých diela vznikali ako určitá forma reakcie na aktuálne životné udalosti. Práca je určená pre každého čitateľa, ktorý sa chce viac dozvedieť o osude maďarských obyvateľov žijúcich na území Slovensku v povojnových rokoch a nepochybne je veľkým prínosom, pretože podáva obraz zo strany postihnutých, prenasledovaných obyvateľov. Vďaka tomu prináša čitateľom možnosť bližšie spoznať dejinné udalosti v tomto období aj z iného pohľadu.

Juraj Horváth

ZAVIŠ, Monika. *Staroveký svet zdravia a choroby*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Vydavateľstvo UK, 2012. 210 s. ISBN 978-80-223-3125-8.

Publikácia *Staroveký svet zdravia a choroby* s podtitulom *Uzdravenie v dejinách náboženstiev a medicíny* sa zaoberá špecifickou témou koexistencie a ingerencie medicíny a náboženstva v staroveku. Ako sa píše v predhovore, je určená vedeckej verejnosti z oblasti religionistiky, teológie a sociálnej medicíny s dôrazom na zásadu interdisciplinarity (s. 6). Publikácia je rozdelená do piatich hlavných kapitol: *Východiskové pojmy – medicína a náboženstvo*, *Medicína a náboženstvo v starovekom Egypte*, *Zdravotná starostlivosť v antickom Grécku*, *Zdravotná starostlivosť v antickom Ríme* a *Zdravotná starostlivosť v Palestíne*.

Prvá kapitola definuje pojem medicína, zaoberá sa koreňmi tohto pojmu, taktiež definíciou a výskumom náboženstva. Druhá kapitola sa sústreďuje na medicínu a náboženstvo v starovekom Egypte a vo svojich podkapitolách na pôsobnosť božstiev, pramene poznania dobovej medicíny, liečebné postupy a personál a na symbiózu medicíny a náboženstva post exitum. Tretia kapitola sa zaoberá zdravotnou starostlivosťou v antickom Grécku a v rámci svojich podkapitol približuje pôsobnosť božstiev od olympského panteónu po vznik prírodnej filozofie, pramene poznania dobovej medicíny, zrod racionálnej medicíny a teurgickú medicínu. Štvrtá kapitola sa zameriava na zdravotnú starostlivosť v antickom Ríme, pričom sa zaoberá koexistenciou medicíny a náboženstva v živote Rimana, prameňmi poznania dobovej medicíny, medicínou ako mladou vedou v antickom Ríme a medicínou a náboženstvom ako štátnou záležitosťou. Piata kapitola sa venuje zdravotnej starostlivosti v Palestíne a vo svojich podkapitolách približuje obdobie Starej zmluvy a obdobie Novej zmluvy.

Na základe prehľadu starovekých ríš s ich kultmi a postojmi k medicíne, vzťahom medicíny a náboženstva sa podľa autorky jasne preukazuje vzťah a prepojenie medzi medicínou a náboženstvom (s. 172). Autorka publikácie pomocou historicko-deskriptívnej metódy približuje vzťah medzi medicínou a náboženstvom na pozadí starovekých ríš a ich koncepcií božstiev v oblasti zdravia a choroby, najrôznejšími kultmi, úlohou mágie v procese uzdravovania, starostlivosťou o ľudské telo atď. Okrem toho publikácia obsahuje i zo-

znam použitej literatúry, zoznam tabuliek a obrázkov a register (vecný, odkazov na pramennú literatúru, autorov). Interdisciplinarita publikácie *Staroveký svet zdravia a choroby* ju predurčuje pre širší čitateľský okruh.

Lucia Šteflová

Hagyománylancolat és modernitás.

Szerkesztette Glässer Norbert – Zima András. Szeged : Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2014. 348 o.

ISBN 978-963-306-283-8.

Židovská kultúra a vzdelanosť zanechala v stredoeurópskom priestore najmä v priebehu 18. – 20. storočia veľmi výraznú, napriek mnohým nepriaznivým okolnostiam dodnes zreteľnú stopu. Jedným z centier, kde táto komunita dostala možnosť všestranne sa rozvíjať, bolo maďarské mesto Szeged. Pôsobenie viacerých významných osobností, spoločností, ale tiež dlhoročné spolužitie obyvateľov rôznych národností a konfesií, viedli k vzniku dodnes osobitého, no súčasne veľmi inšpirujúceho prostredia.

V publikácii či presnejšie zborníku príspevkov, tak ako naznačuje samotný názov, dochádza prostredníctvom jednotlivých štúdií k predstaveniu nielen rôznych oblastí života židovského etnika. I to by pritom samo o sebe bolo nesporne zaujímavé. Ambícia zostavovateľov a autorov jednotlivých príspevkov však bola podstatne väčšia. Usilovali sa aspoň v niektorých vybraných aspektoch zachytiť prerod židovskej, ale súčasne i nežidovskej spoločnosti v konkrétnom meste či regióne. Od tra-

dičnej, v 18. a i v prvej polovici 19. storočia stále silne konzervatívnej, v podstate uzavretej komunity, k postupne sčasti dobrovoľne, sčasti vynútené sa otvárajúcej a modernizujúcej spoločnosti na konci 19. a začiatku 20. storočia.

Publikácia obsahuje celý rad zaujímavých textov dokumentujúcich rôzne podoby tohto procesu. Z nášho pohľadu však ako osobitne zaujímavé musíme hodnotiť najmä štyri z nich. Už úvodný príspevok Gáboru Barnu, *Adatok egy barátság történetéhez, resp. Bálint Sándor és Scheiber Sándor szakmai levelezése*, predstavuje i napriek rozdielnym názvom v obsahu a v samotnom príspevku pozoruhodný pokus o prezentovanie či interpretáciu zachovanej korešpondencie medzi dvoma intelektuálmi. Osobitne preto, že prebiehala v komplikovanom období rokov 1948 – 1978. I napriek tomu, že zachovaný súbor listov nie je rozsahom veľký, názorne dokumentuje záujmy, smery uvažovania, stručné správy venované pracovným aktivitám, blahoželanía k jubileám či profesným úspechom, ale napríklad tiež informácie o novej literatúre. Napriek tomu, že autor štúdie s ľútosťou konštatuje, že listov sa zachovalo pomerne málo, situácia pri skúmaní životných osudov súčasných bádateľov bude vzhľadom na už prevažne elektronickú korešpondenciu pravdepodobne ešte oveľa komplikovanejšia.

K pozoruhodným príspevkom venovaným každodennému životu konkrétnej židovskej rodiny patrí text Zsolta Urbancsoka nazvaný *A Pulitzer család stratégiái a 18 – 19. században*. Na príklade štyroch generácií rodiny

Pulitzerových, ktorej príslušníci sa venovali predovšetkým obchodnej činnosti, približuje spôsob ich podnikania od príchodu z územia Čiech do mestečka Makó v druhej polovici 18. storočia až do začiatku druhej polovice 19. storočia. Sledovanie ako od spočiatku maloobchodnej činnosti postupne ďalšie generácie prechádzali k špecializovaným veľkoobchodným aktivitám (obilie, tabak a pod.) spája s akumuláciou kapitálu, sobášnou politikou či postupným budovaním pozícií v spoločnosti. Viacerí členovia sa postupne vypracovali medzi najzámožnejších obyvateľov v rámci celej Csongrádskej stolice. O schopnostiach Pulitzerovcov svedčí tiež skutočnosť, že jeden z ich potomkov urobil v USA zaujímavú kariéru ako úspešný novinár.

V rámci odbornej či vedeckej produkcie patrí k menej prezentovaným témam otázka postupného zabezpečovania a rozširovania zdravotnej starostlivosti, predovšetkým v spojení s úlohou, ktorú v tomto procese zohrali židia. I v prípade príspevku Orsoly Gyöngyössy s názvom *Adatok az izraelita bábaaszonyok keresztelési asszisztenciájának kérdéséhez* sa objavuje rozdiel medzi názvom štúdie uvedeným v obsahu, záhlaví publikácie a i samotnom texte. Nič to však nemení na tom, že zvolená problematika je zaujímavá a perspektívna. Stačí len spomenúť, že prítomnosť židovských pôrodných babíc ešte v prvej polovici 19. storočia vyvolávala u kresťanských rodičiek, kresťanských pôrodných báb i kňazov množstvo zábran, predsudkov a pochybností. Konkrétne rozoberaný príklad babice R. Böhmovej je toho dostatočným svedectvom. V jej prí-

pade problém aspoň dočasne vyriešil miestny biskupský úrad, ktorý zaviedol rozdelenie pôrodných báb a rodičiek podľa vierovyznania až do začiatku 20. storočia.

K zaujímavým príspevkom, ktoré majú skôr stredoeurópsky ako regionálny záber patrí tiež štúdia Jánosa Oláha, nazvaná *Löv Lipót szerepe a zsidóság emancipálásában és egy modern rabbiképző létesítésében Magyarországon*. Autor v nej približuje nielen celkovú potrebu vybudovania moderného vzdelávacieho centra pre rabinov v Uhorsku, ale i pomerne komplikovaný proces jeho vzniku. Od pôvodnej myšlienky cez získanie potrebných materiálnych zdrojov až po skutočné vybudovanie školy ubehlo niekoľko desaťročí. Práve Szeged „dodal“ do tejto vzdelávacej inštitúcie niekoľko všeobecne akceptovaných učiteľov. Samotný L. Löw bol hlavným rabinom v Szegede. Predstavoval vzdelaného intelektuála usilujúceho sa o presadenie reforiem nielen v náboženskej oblasti, ale čo bolo snáď ešte dôležitejšie i v oblasti modernizácie vzdelávania budúcich rabinov.

Zborník, ktorý je súčasťou celej edície, približuje niektoré neznáme oblasti života židovskej komunity v stredoeurópskom priestore. Túto snahu môžeme iba oceniť a vyjadriť nádej, že ďalšie zväzky budú rovnako zaujímavé a príbuzné.

Patrik Derfiňák

JUSTYNIARSKA – CHOJAK, Katarzyna. „*Wszyscy śmiertelni jesteśmy i dlatego rozrządzamy majątności swoje*”. *Wybór testamentów z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI - XVIII wiek)*. Kielce : Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2014. ISBN 978-837-1336-17-1.

Książka Katarzyny Justyniarskiej -Chojak zatytułowana „*Wszyscy śmiertelni jesteśmy i dlatego rozrządzamy majątności swoje*”. *Wybór testamentów z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI - XVIII wiek)*, wpisuje się w popularny obecnie nurt badań nad mentalnością i religijnością społeczeństwa dawnej Polski. W rozważaniach tych testament jako źródło wykorzystywane jest przez historyków, antropologów, prawników, teologów, demografów, a także językoznawców, przez co dostarcza informacji zarówno na temat „pewnych postaw religijnych i form dewocji” (s. 7), jak i staropolskiej rodziny i stosunków panujących pomiędzy poszczególnymi jej członkami. Wiadomości zawarte w testamentach są także znakomitym materiałem do badań – genealogicznych i biograficznych, życia codziennego i święta, sytuacji gospodarczej, demograficznej i prawnej dawnego społeczeństwa, jak również kształtowania się pewnych postaw moralnych i wzorców zachowań.⁸ W takich okolicznościach spora część

⁸ Por. Cui contingit nasci, restatmori. *Wybór testamentów staropolskich z województwa sandomierskiego*, oprac. M. Lubczyński, J. Pielas, H. Suchojad. Warszawa 2005, s. 9; POPIOLEK, B. *Woli mojej ostatniej testament ten... Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII i XVIII*

aktów ostatniej woli – szlacheckich, mieszczańskich, chłopskich i duchownych⁹ – doczekała się w ostatnim cza-

wieku, Kraków 2009, s. 6, s. 8 – 10; *Dług śmiertelności wypłacić potrzeba. Wybór testamentów mieszczan krakowskich z XVII - XVIII wieku*, oprac. E. Danowska. Kraków 2011, s. VIII; *Testamenty Józefa Stanisława na Dąbrowicy Firleja i jego żony Elżbiety z Frąckiewiczów Firlejowej*, wstęp i oprac. J. E. Leśniewska. Łęczna 1998, s. 5, s. 16 – 17; GŁOWACKA-PENCZYŃSKA, A. *Testamenty mieszkańców małych miast wielkopolskich z XVII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” (dalej „KHKM”) nr 3-4:2011, s. 381. Zob. też ŻURKOWA, R. *Testamenty i inwentarze ruchomości jako źródło do badań nad dziejami czytelnictwa w Krakowie w pierwszej połowie XVII w.*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie”, R. 27:1982, s. 8 – 21; HOLDYS, S. *Więzi rodzinne w świetle mieszczańskich testamentów z pierwszej połowy XVII w.*, „Studia Historyczne”, R. 29:1986, z. 3, s. 347 – 357; KARPIŃSKI, A. *Zapisy „pobożne” i postawy religijne mieszczanek polskich w świetle testamentów z drugiej połowy XVI i XVII w.*, [w:] *Triumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI - XVII wieku*, pod red. M. Boguckiej. Warszawa 1989, s. 203 – 233; tenże, *Dobroczyńne i religijne legaty lwowskich mieszczan w świetle ich testamentów z lat 1550-1700*, „KHKM”, nr 3-4:2011, s. 363 – 379; Aleksandrowicz-Szumulikowska, M. *Radziwiłłówny w świetle swoich testamentów. Przyczynek do badań mentalności magnackiej XVI - XVIII wieku*. Warszawa 1995; ZIEMIERSKI, M. *Przemoc domowa w Krakowie w latach 1650-1763 w świetle mieszczańskich testamentów i inwentarzy*, „Rocznik Biblioteki PAN i PAU w Krakowie”, R. 55:2010, s. 45 – 62; BARTOSZEWICZ, A. *Testament jako źródło do badań nad piśmiennością mieszczańską w późnym średniowieczu*, „KHKM”, nr 3-4:2011, s. 293 – 303; AUGUSTYNIAK, U. *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI - XVIII wieku*. Warszawa 2014.

⁹ Szeroka bibliografia na ten temat znajduje się w: *Cui contingit nasci...*, s. 9 – 11; s. 14 – 17; POPIOLEK, B. *Woli mojej ostatniej testa-*

ment ten... s. 5 – 10, s. 267 – 279; JUSTYNIARSKA-CHOJAK, K. „Wszyscy śmiertelni jesteście i dlatego rozrządzamy majątności swoje”. *Wybór testamentów z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI-XVIII wiek)*. Kielce 2014, s. 7 – 9.

¹⁰ Zob. JUSTYNIARSKA-CHOJAK, K. *Testament mieszczanina przedborskiego Łukasza Janczurkowicza z 1668 roku*, „Almanach Historyczny”, t. 3:2001, s. 189 – 195; też, *Testamenty mieszczanów Krzyżanowic z XVI - XVIII wieku*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne”, t. 3:2002, s. 327 – 340; też, *Inwentarze pośmiertne z ksiąg miejskich Sandomierza z XVII wieku*, „KHKM”, nr 1:2004, s. 37 – 50; też, *Testamenty oblatowane w księgach miejskich lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego w XVI wieku*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne”, t. 7:2006, s. 51 – 69; też, *Wyprawy ślubne mieszczanek z województwa sandomierskiego (w XVII wieku)*, „Almanach Historyczny”, t.10:2008, s. 191 – 200; też, *Inwentarz pośmiertny „gwałtownie utonionego” Andrzeja Wikańskiego z 1640 roku*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne”, t. 11:2010, s. 165 – 172; też, *Testamenty i inwentarze pośmiertne z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI - XVIII wiek)*. Kielce 2010; też, „*Bacząc się być podległą śmierci jaki i inszy sąsiedzi... - tożsamość religijna mieszkańców Nowego Sącza (w świetle testamentów z I wierzwięcia XVII wieku)*”, „Świat i Słowo”, nr 2(19):2012, s. 133 – 147.

¹¹ Zob. *Cui contingit nasci...* Zob. też KOWALSKI, W. *Uposażenie parafii archidiaconatu sandomierskiego w XV-XVIII wieku*. Kielce 1998; KATRA, S. – SUCHOJAD, H. *Wyposażenie siedzib duchownych i szlacheckich w świetle testamentów z XVII - XVIII wieku na terenie województwa sandomier-*

Rozprawa, ze względu na swą specyfikę, podzielona została na dwie zasadnicze części. Pierwszą stanowi obszerny wstęp (s. 7 – 23), w którym Badaczka podkreśliła, że testamenty mieszczańskie podlegały innemu sposobowi tworzenia, niż dyspozycje szlacheckie. W prawie magdeburskim bowiem, jak konstatuje Autorka, „możliwe było sporządzenie testamentów przez wszystkie osoby, bez względu na zajmowane w hierarchii społecznej miejsce, zamożność, wyznawaną religię czy płeć” (s. 9). Testamentów nie mogły wystawić jedynie osoby niepełnoletnie, niepełnosprawne fizycznie lub psychicznie, bądź też skazane na karę śmierci. W odróżnieniu od szlachty, mieszczenie mogli swobodnie dysponować swoim majątkiem zarówno ruchomym, jak i nieruchomościami, a prawo do dziedziczenia przysługiwało na równi kobietom i mężczyznom. Nadmienić wypada, że prawo miejskie dopuszczało możliwość wydziedziczenia, a sytuacja taka miał miejsce w przypadku dzieci nieślubnych, upośledzonych, nad wymiar rozrzutnych, czy też źle prowadzących się.¹²

skiego, [w:] *Dwór polski: zjawisko historyczne i kulturowe*. Warszawa 2000, s. 449 – 457; GŁÓWKA, J. *Testamenty mieszczan kieleckich z końca XVIII w. zwierciadłem epoki (w świetle księgi Rady Miejskiej Kielc 1789-1792)*, [w:] *Wesela, chrzciny i pogrzeby...* s. 323 – 332.

¹² Por. GROICKI, B. *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburkiego w Koronie Polskiej*, oprac. K. Koranyi, Warszawa 1953, s. 181 – 187; GROICKI, B. *Artykuły prawa majdeburkiego*, oprac. K. Koranyi, Warszawa 1954, s. 5 – 23; GROICKI, B. *Tytuły prawa majdeburkiego*, oprac. K. Koranyi, Warszawa 1954, s. 3 – 23, s. 182 – 184; DĄBKOWSKI, P. *Prawo prywatne polskie*, t. II. Lwów 1911, s. 69 – 70;

W dalszych rozważaniach Justyniarska-Chojak zauważyła, że pomimo iż testament staropolski (zarówno szlachecki, jak i mieszczański) podlegał ukształtowanemu przez tradycję układowi (s. 13 – 20), to jednak zaprezentowane przez nią „testamenty mieszczańskie z terenu województwa sandomierskiego nie były spisywane według jakiegoś ustalonego schematu, ale musiały zawierać elementy wymagane przez prawo spadkowe” (s. 13-20). Stąd też nie w każdym z edytowanych dokumentów spotkamy inwokację, w której zawarte było wezwanie do Trójcy Świętej lub inna formuła modlitewna. Odnajdziemy w nich natomiast przedstawienie osoby testatora, wyjaśnienie okoliczności spisania testamentu, jak również zapewnienie o jego dobrej kondycji psychicznej w momencie sporządzania dokumentu. W niektórych dyspozycjach znajdują się również najważniejsze fakty z życia moribunda, wspomnienie współmałżonków i dzieci oraz spis wydatków

s. 75 – 77; KACZMARCZYK, Z. – LEŚNODORSKI, B. *Historia państwa i prawa Polski*, cz. II, *Od połowy XV wieku do 1795 r.*, pod red. J. Bardacha, Warszawa 1957, s. 165, s. 179 – 180; PŁAZA, S. *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I, X - XVIII w., Kraków 1997, s. 304 – 309; *Dług śmiertelności wypłacić potrzeba...*, s. X-XII. Zob. też U. Sowina, *Wdowy i sieroty w świetle prawa w miastach Korony w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności*, [w:] *Od narodzin do wieku dojrzałego. Dzieci i młodzież w Polsce, cz. I: Od średniowiecza do wieku XVIII*, pod red. M. Dąbrowskiej, A. Klondera, Warszawa 2002, s. 15 – 28; JUSTYNIARSKA-CHOJAK, K. *Wydziedziczenie w testamentach mieszczańskich z województwa sandomierskiego (w XVI - XVIII wieku)*, „Almanach Historyczny”, t. 11:2009, s. 17 – 20.

poniesionych na ich utrzymanie i wychowanie. Najważniejszym punktem aktów ostatniej woli prezentowanych przez Justyniarską-Chojak, było jednak opisanie posiadanego przez testatora majątku, wymienienie dłużników i wierzycieli, jak i sugestie dotyczące rozdzielania mienia pomiędzy świeckich i duchownych spadkobierców. Czasem w testamentach zamieszczano również dyspozycje dotyczące wychowania dzieci, czy też napomnienia moralne.¹³ Zatem tak przygotowany testament, jak wyjaśnia Autorka, powstawał „właśnie po to, aby każdy testator mógł pozostawić po sobie względnie uporządkowaną rzeczywistość, podzielić majątek pomiędzy bliższych i dalszych krewnych, podziękować za pomoc i wsparcie lub odsunąć kogoś od spadkobrania czy zdecydować o spłacie wszelkich zobowiązań finansowych” (s. 11).

Podstawę źródłową pracy stanowią 82 dokumenty – 76 testamentów mieszczkańskich (29 rozporządzeń kobiecych i 43 dyspozycje pozostawione przez mężczyzn), wśród których w czterech przypadkach pojawiły się kolejne akta ostatniej woli spisane przez tą samą osobę. Ponadto w rozprawie znalazły się inne dokumenty, które związane były z realizacją prawa spadkowego, czyli rejestry wydatków poniesionych na organizację pogrzebu, opisy regulowania spraw majątkowych przez egzekutorów testamentu, czy też pośmiertne inwentarze mienia (ruchomego i nieruchomości), które sporządzano w celu ochrony praw spadkowych spadkobierców (głównie nieletnich) oraz

zabezpieczenia roszczeń wierzycieli.¹⁴ Zamieszczenie w pracy wspomnianych archiwaliów (szczególnie inwentarzy) ma ogromną wartość, gdyż jak tłumaczy Badaczka „pośmiertne rejestry mienia stanowią niepowtarzalne źródło do poznania kultury materialnej mieszczan, wskazują na zamożność właścicieli spisanego mienia, a pośrednio także na ich zainteresowania”, przez co jak podkreśla dalej Autorka cieszą się one obecnie sporym zainteresowaniem wśród historyków (s. 12).¹⁵

Drugą część pracy stanowi edycja źródłowa wybranych staropolskich testamentów pochodzących z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (s. 27 – 133), pośród których jak już wspomniano, znalazły się dodatkowe dokumenty towarzyszące spisaniu aktów ostatniej woli. W dyspozycjach

¹⁴ Por. GROICKI, B. *Porządek sądów i spraw miejskich...*, s. 175 – 177.

¹⁵ Por. POŚPIECH, A. *Pułapka rzeczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku*. Warszawa 1992; *Inwentarze mieszczan wojnickich 1589-1822*, wyd. B. Trelińska, Wojnicz 1995; GŁÓWKA, D. – KLONDER, A. *Inwentarze mienia w badaniach kultury Europy od średniowiecza po nowożytność*, „KHKM”, nr 2:2003, s. 157 – 176; GŁOWACKA, A. *Inwentarze majątkowe jako źródło do poznania sytuacji kobiet w małych miastach Rzeczypospolitej szlacheckiej*, „KHKM”, nr 1:2004, s. 25 – 35; KAMINSKA-KWAK, J. – KWAK, J. *Ruchomości mieszczkańskie w Rzeszowie i Przemysłu od schyłku XVI do końca XVIII stulecia*, „KHKM”, nr 1:2004, s. 51 – 58; DANOWSKA, E. *Inwentarze pośmiertne krakowskich mieszczan z lat 1697-1795 w zbiorach Biblioteki Naukowej PAN i PAU w Krakowie*, „KHKM”, nr 1:2004, s. 79 – 84; KLONDER, A. *Koszty pogrzebu w testamentach oraz inwentarzach pośmiertnych mieszczan w dawnej Rzeczypospolitej*, „KHKM”, nr 3-4:2011, s. 415 – 422.

¹³ Por. *Dług śmiertelności wypłacić potrzeba...*, s. XII; *Cui contingit nasci...*, s. 7.

zaprezentowanych przez Justyniar-ską-Chojak doszukać się można wielu unikatowych i niezwykle ciekawych wiadomości, które pozwalają czytelnikowi stworzyć „niezafałszowany obraz mentalności ludzkiej danej epoki”.¹⁶

Pracę wieńczy obszerna polskoję-zyczna bibliografia (s. 133 – 140), któ-ra podzielona została na źródła rękopi-śmienne, wydawnictwa źródłowe oraz opracowania. Ponadto książka zawiera dwa indeksy – osobowy (s. 141 – 158) i geograficzny (s. 159 – 161) oraz mapę ilustrującą miasta lewobrzeżnej czę-ści województwa sandomierskiego, z których to pochodzą prezentowane w rozprawie mieszczańskie testamenty i inwentarze pośmiertne z XVI - XVIII wieku (s. 163).

Książka Katarzyny Justyniarskiej -Chojak, „*Wszyscy śmiertelni jesteśmy i dlatego rozrządzamy majątkości swo-je*”. *Wybór testamentów z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI - XVIII wiek)*, jest dowodem na to, że należy podejmować trud przygotowywania edycji źródłowych, pomimo iż jest to praca trudna i niejednokrotna bardzo żmudna, szczególnie jeśli doty-czy to archiwaliów staropolskich (te-stamentów, pamiętników, inwentarzy, korespondencji). Za przydatnością na-ukową wydawanych źródeł przemawia jednak ich ogromna wartość, jako ma-teriału do badania mentalności i osobo-wości ludzi w dawnej Polsce. Prezen-towane przez Autorkę rozporządzenia pozwalają bowiem poznać stosunki panujące w rodzinie, troskę współmał-żonków o swą przyszłość oraz obawy rodziców o los pozostawianych przez

nich dzieci Ponadto omawiane dyspo-zycje mieszczańskie dają możliwość wniknięcia w intymne relacje pomię-dzy poszczególnymi członkami rodzi-ny i odkrycia ich – wzajemnej miłości, szacunku, wsparcia w trudnych chwi-lach, kłótni, próśb o przebaczenie win, bądź też braku zrozumienia i litości wobec najbardziej wyrodnych człon-ków familii. Poza tym z edytowanych testamentów czytelnik dowiedzieć się może wiele na temat życia codziennego i święta oraz obyczajowości i spo-sobu funkcjonowania staropolskiego społeczeństwa. Nie należy zapominać, że testament jest źródłem o charak-terze religijnym oraz prawnym. Stąd też edytowane dyspozycje dostarczają nam wielu unikatowych wiadomości na temat stosunku ówczesnych ludzi do spraw eschatologicznych, śmierci i ży-cia pozagrobowego. Archiwalia te stają się również podstawą do analizy pra-wa rodzinnego, majątkowego i spad-kowego obowiązującego w dawnej Rzeczypospolitej. Przygotowane przez Badaczkę testamenty stanowią także znakomity materiał do analizy kultury materialnej sandomierskich mieszczan, gdyż pozwalają wniknąć w kształt i wygląd domostw, opisują ich wyposa-żenie, narzędzia pracy, czy też żywy inwentarz. Do określenia statusu ma-jątkowego testatorów posłużyć mogą także słusznie wprowadzone do pracy przez Autorkę inwentarze pośmiertne, gdyż o ile testamenty pozwalają okre-ślić kondycję finansową mieszczan, to jednak nie stanowią one spisu całego majątku i najlepiej skonfrontować je z rejestrami mienia, jeśli takowe się zachowały. Edytowane dyspozycje dają nam ponadto możliwość zaobserwo-

¹⁶ *Dług śmiertelności wypłacić potrzeba...*, s. VII.

wania poziomu intelektualnego testatora oraz świadka, który notował ostatnią jego wolę. Dowodzi tego zarówno styl i składnia wypowiedzi, jak i na pozór prozaiczna umiejętność podpisania się pod swoimi zeznaniami. Jak wskazują prezentowane archiwalia – zasygnowanie dokumentu własnym nazwiskiem niejednokrotnie przekraczało możliwości moribunda, stąd w testamencie stawał on krzyżyk pod dopisanym przez pisarza zdaniem – „Na co się podpisuję, a nie umiając pisać, krzyżykami” lub „jako nie umiający pisać kładę znak krzyża św[iętego]” (s. 113, s. 122).¹⁷ Po lekturze opisywanych testamentów nasuwa się jednak pytanie – na ile zaprezentowany w nich wizerunek moribunda jest prawdziwy, a na ile został on stworzony i wykreowany poprzez testament? Wiadomo bowiem, że akta ostatniej woli powstały w specyficznych warunkach zagrożenia życia, złamania chorobą, czy też zbliżającej się śmierci, stąd też współcześni badacze nie są w stanie na podstawie tylko tego źródła odtworzyć prawdziwej postaci testatora, jak i stwierdzić jakie były rzeczywiste motywy czynionych przez niego zapisów.

Recenzowana praca, choć znakomicie przygotowana, nie jest jednak wolna od niedociągnięć, głównie natury edytorskiej. Przede wszystkim należy zapytać – dlaczego w prezentowanych archiwaliach Autorka pozostawiła zwroty, pojęcia, zdania, a nawet całe dokumenty napisane po łacinie, nie tłu-

macząc ich na język polski? Z punktu widzenia czytelnika jest to niepojęte, gdyż edycję źródłową przygotowuje się właśnie po to, by była ona zrozumiała i przydatna dla szerszego i zróżnicowanego grona odbiorców. W prezentowanych źródłach brakuje również wyjaśnienia (choćby w przypisach) staropolskich słów, szczególnie tych dotyczących legowanych przedmiotów lub zajmowanych stanowisk publicznych (np. mętliczek z sobolami, spódniczka kitajczana, kołpak soboli, kopieniak, czapka pilśniena z zawojkiem, widnalia, lentwójt), które w większości wyszły z użycia, przez co ich znaczenie nie jest powszechnie znane. Poza tym podczas przygotowywania edycji źródeł obowiązkiem wydawcy jest wyjaśnienie postaci występujących w prezentowanych przez siebie archiwaliach. W przypadku edytowanych testamentów mieszczan dawnego województwa sandomierskiego nie jest możliwym odnalezienie i wyjaśnienie biogramów wszystkich zamieszczonych w dokumentach osób, co jest w pełni zrozumiałe, jednak wypadało tę uwagę zamieścić we wstępie. Nie do końca jasne jest także ujęcie wszelakich uwag edytorskich dotyczących prezentowanych tekstów w nawiasach kwadratowych. Czytelnik nie wie bowiem, czy dopisane fragmenty słów (np. gr[oszy], ks[iądz], Kata[rzynie], Seb[astian]) bądź całe wyrazy (np. będzie mu [wolno], przedali woły na wyprawę [pogrzebu]), są fragmentami wprowadzonymi przez Badaczkę, czy też uzupełniami zamieszczonymi w źródle ze względu na trudność w odczytaniu pojedynczych słów, która jest skutkiem zniszczenia testamentu

¹⁷ Por. BĘTKOWSKA, B. – BIENIARZÓWNA, J. *Inwentarze ruchomości ubogiego mieszczaństwa krakowskiego w pierwszej połowie XVII wieku*, „KHKM”, R. 5:1957, s. 76; *Cui contingit nasci...*, s. 9.

lub jego nieudolnego zszycia. Autorka pisze również we wstępie, że zgodnie z Jej założeniem modernizacji uległy liczebniki (np. steri na cztery, osm na osiem, czterinascie na czternaście), po czym w testamencie Matysa Gizy z Ćmielowa z 1623 r. czytamy, iż testator podarował swej żonie „skór siedm” (s. 60). Podobnie rzecz się ma z pewną niekonsekwencją odnośnie wyjaśniania dat, gdyż w jednym miejscu jest ona wytłumaczona w nawiasie w tekście głównym (s. 42, s. 118, s. 123, s. 127), w innym zaś fragmencie w przypisie (s. 60). Ostatnia uwaga dotyczy szaty graficznej książki. Szkoda bowiem, że Katarzyna Justyniarska - Chojak nie zadbała o to, by przy niektórych testamentach zaprezentować skan edytowanego dokumentu. Wydaje się, że jest to dość istotne, gdyż mało zorientowany w testamentaliach czytelnik mógłby zobaczyć formę i kształt analizowanego dokumentu oraz uzmysłwić sobie jaki trud należy włożyć w odczytanie zazwyczaj niewyraźnego i źle zachowanego aktu ostatniej woli.¹⁸

Przytoczone powyżej uwagi nie deprecjonują jednak ogromnej wartości naukowej edytowanych testamentów mieszczan sandomierskich z XVI-XVIII wieku, które posłużyć mogą do dalszego poznawania obyczajowości, religijności i majątku ludzi dawnej Polski.

Urszula Kicińska

PALLAI, László. „Kitaszítottak“. Emberek, sorsok, politika a XX. század közepének Magyarországn. Debrecen : Kapitális Kft. 197 s. ISBN 978-963-473-582-3.

Témou predstavovanej publikácie „*Vydedenci*“. *Ludia, osudy, politika v polovici 20. storočia v Maďarsku* („Kitaszítottak“. Emberek, sorsok, politika a XX. század közepének Magyarországn) sú životné osudy ľudí z mesta Hajdúnánás počas rokov druhej svetovej vojny a Rákosiho obdobia v Maďarsku. Publikácia je tvorená ôsmimi príspevkami, ktorých autorami sú historici pôsobiaci na Univerzite Loránda Eötvösa v Budapešti a Debrecínskej univerzite v Debrecíne. Zostavovateľom tejto publikácie je László Pallai, odborný asistent z Debrecínskej univerzity. Vydanie tejto publikácie podporilo mesto Hajdúnánás a Historický inštitút Debrecínskej univerzity.

Na začiatku publikácie sa nachádza *Zdravica primátora* („Polgármesteri köszöntő”) (7 – 8), v ktorom primátor mesta Hajdúnánás Tibor Szólláth hovorí a čitateľovi približuje udalosti, ktoré sa stali v polovici 20. storočia v Maďarsku a sú späté s mestom Hajdúnánás. Udalosti spojené s deportáciami židovského obyvateľstva, následne odvlečenie obyvateľov do sovietskych táborov, nevinné obeť Rákosiho obdobia a odplata voči účastníkom revolúcie v roku 1956 znamenali pre obyvateľstvo Maďarska veľmi bolestivú ranu. Táto vedecká štúdia prichádza v nádeji poskytnúť čitateľom objasnenie a priblíženie týchto historických udalostí.

Prvú časť predstavuje štúdia „*Moderné sťahovanie národov*“. *Osudy*

¹⁸ Zob. AUGUSTYNIÁK, U. *Testamenty ewangelików reformowanych*.

menšín a etnické premiestňovanie v strednej a východnej Európe v období druhej svetovej vojny („A modernkori népvándorlás.“ A kisebbségek sorsa és etnikai átrendeződés Közép- és Kelet-Európában a második világháború korában“) (9 – 21), ktorej autorom je László Pallai. Ako už názov naznačuje štúdia popisuje sťahovanie a premiestňovanie národov a národnostných menšín počas druhej svetovej vojny v teritóriu strednej a východnej Európy. Tento problém je v tomto priestore nevyriešený už od čias Rakúsko-Uhorska a nebolo tomu inak ani v medzivojnovom období a v rokoch po druhej svetovej vojne. Toto premiestňovanie však nebolo prirodzeným presunom obyvateľov za lepšími životnými podmienkami, ale núteným presunom, a práve táto štúdia si kladie za cieľ, poskytnúť čitateľovi dôvody presunov týchto obyvateľov. Súčasťou je aj tabuľka s údajmi o počte premiestnených obyvateľov v období rokov 1939 až 1952 v priestore strednej Európy a Blízkeho východu.

Nasleduje druhá štúdia, ktorej autorom je Róbert Barta, s názvom *Výmena československo-maďarského obyvateľstva v roku 1947* (Az 1947-es csehszlovák-magyar lakosságcsere) (23 – 41). Autor, ktorý pôsobí ako univerzitný docent sa v tejto štúdií venuje výmene obyvateľstva, ktorá prebehla v roku 1947 medzi Československom a Maďarskom. Štúdia na začiatku popisuje jednotlivé udalosti a dôvody, ktoré predchádzali a nakoniec viedli k výmene obyvateľov týchto krajín. Následne autor približuje aj samotnú realizáciu presunov a spôsoby ako prebiehali tieto udalosti. Výsledkom je celkový súhrn, ktorý dokladá aj v tabuľkovej podobe

a poukazuje na zmeny počtu slovenského obyvateľstva medzi rokmi 1910 a 1949 v Maďarsku, ako aj národnostnú skladbu obyvateľstva v Československu a Slovensku v rokoch 1921, 1930, 1950 a 1960.

Autorom tretieho príspevku „*Konečné riešenie*“ a *židovské spoločenstvo v Hajdunánás* (A „végső megoldás“ és zsidó társadalom Hajdunánáson) (43 – 64) je študentka Debrecínskej univerzity v Debrecíne Nóra Dobos. Autorkiným cieľom bolo v práci podať opis ako sa vyvinul osud židov v tomto meste v roku 1944. Práca popisuje konečné riešenie so židovským obyvateľstvom, ktoré sa začalo vytvorením geta, postupným sústreďovaním židovského obyvateľstva v ňom a následnej deportácie do koncentračných táborov. K práci autorka prikladá aj mapu vzniknutého geta a tabuľku s počtami židovských obyvateľov v Hajdú-biharskej župe v rokoch 1825 až 1944.

Štvrtá štúdia *Parlamentné voľby v Hajdu-biharskej župe v roku 1945* (Az 1945.évi parlamenti választások Hajdú-Biharban) (65 – 88) je venovaná parlamentným voľbám, ktoré prebehli v Maďarsku roku 1945. Autorom je univerzitný docent z Debrecínskej univerzity Levente Püski. V práci popisuje priebeh týchto volieb v Hajdú-biharskej župe ako aj počty získaných hlasov jednotlivých politických strán. Štúdia je doplnená tabuľkami s údajmi z volieb v rámci celej krajiny, spomínaných žúp a mesta Debrecín a aj údajmi o počte a percentuálnom zastúpení jednotlivých strán.

Nasledujúci príspevok *Voľby v roku 1947 v Hajdú-Biharsku* (Az 1947-es vá-

lasztások Hajdú-Biharban) (89 – 120) analyzuje nasledujúce voľby v Maďarsku roku 1947, presnejšie sa zaoberá výsledkami v Hajdú-biharskej župe. Autorom je odborný asistent z Debrecínskej univerzity Róbert Kerepeszki. Kerepeszki popisuje udalosti, ktoré predchádzali týmto voľbám, stavu spoločnosti po predchádzajúcich voľbách a svoju pozornosť venuje hlavne volebným prípravám a akciám jednotlivých politických strán. Nasledne analyzuje voľby, hovorí o podvodoch, ktoré počas priebehu vznikali a v závere popisuje jednotlivé výsledky konkrétnych strán a zmeny v živote obyvateľov, ktoré nastali po voľbách. Uvádza tiež prílohy a výkazy o volebných výsledkoch v jednotlivých župách a získaných hlasoch strán.

V šiestej štúdii *Triedny nepriateľ na muške. Kuláci v mechanizme triedneho boja za pravdu* (Célkereszten a falusi osztályellenség. Kulákok az osztályharcos igazságszolgáltatás gépezetében) (121 – 142) sa autorka Zsuzsanna Varga, docentka pôsobiaca na Univerzite Rolanda Eötvösa, venuje problematike dedinských boháčov, tzv. kulákov. Kuláci vďaka svojím majetkom, ktoré vlastnili, predstavovali problém pri vzniku jednotných roľníckych družstiev a vďaka tomu boli chudobnejšou časťou obyvateľstva chápaní ako nepriatelia. Podobne ako v Československu tomu bolo tak aj v Maďarsku. Autorkinou snahou bolo podať pohľad aj na tieto udalosti, s ktorým je spojený vývoj Maďarska po roku 1945. Tieto udalosti boli nerozlučnou súčasťou povojnového vývoja a zaujímavosťou je aj pohľad

a postoj vysokých predstaviteľov krajiny na tento problém.

Témou siedmeho príspevku s názvom *Spoločenské dôsledky hospodárskej politiky Rákosiho obdobia* (A Rákosi-korszak agrárpolitikájának társadalmi következményei) (143 – 162) sú dôsledky poľnohospodárskej politiky novej Rákosiho vlády a ich odraz na maďarskú spoločnosť. Autorom tejto štúdie je historik z Debrecína Sándor Király. Na začiatku autor popisuje podrobnejšie premenu agrárneho sektora vtedajšieho typu na nový, sovietsky model, ktorý zavádzala vtedajšia nová vláda. Nasledne opisuje faktory zmien, ktoré sa uplatňovali v spoločnosti v tomto období a novú agrárnu politiku a jej širšie súvislosti.

K tejto príležitosti pripravilo mesto Hajdúnánás výstavu o obyvateľoch, ktorí boli počas druhej svetovej vojny a v rokoch po vojne násilne odvlečení do koncentračných alebo pracovných táborov. Nasledujúci ôsmy príspevok *Na margo výstavy. Historické pozadie výstavy o hajdúnánáskych „vydedenoch“* (Egy kiállítás margójára. A hajdúnánási „Kitszítottak“ című tárlat történelmi háttere) (163 – 196) od Imre Csiszára sa venuje práve tejto výstave, popisuje jej historické pozadie, vznik a jednotlivé úseky. V týchto častiach autori výstavy približujú zhromažďovanie a deportácie v posledných dňoch druhej svetovej vojny, sovietsku okupáciu s jej dôsledkami na životy obyvateľov mesta Hajdúnánás, ktorí sa dostali do sovietskeho zajatia. Ďalšia časť výstavy predstavuje udalosti spojené s vnútorným nepriateľom, vyúčtovaním a vysídlením nepohodlných obyvateľov. Dôležitou časťou výstavy

je popis revolučných udalostí v roku 1956 s ich dôsledkami, ktoré postihli odsúdených obyvateľov. Autori výstavy nevynechali ani poľnohospodárstvo a hlavne začiatky pestovania vo výrobnom družstve v Hajdunánas, priebeh likvidácie dedinských kulakov a zaberanie úrodnej pôdy do spoločného vlastníctva.

Predkladaná publikácia predstavuje prínos nie len pre záujemcov o históriu Maďarska v období 40. až 50. rokov 20. storočia, ale aj priaznivcov regionálnej histórie, konkrétne v Hajdu-biharskej župe a v mestečku Hajdunánás. Táto publikácia potvrdila aj to, že poznávanie národných, resp. všeobecných dejín krajiny je potrebné prepojiť aj s regionálnou históriou, ktorá ju dotvára a často je nápomocná pri pochopení širších súvislostí. Publikácia je vhodným doplnením a výsledkom výstavy.

Juraj Horváth

KISS, Vendel (szerk.). Komárom ismeretlen csillagai : Komárom 1848-as történetének históriai félműveinek került szereplői. Komárom : Jókai Mór Városi Könyvtár, 2013. 204 s. ISBN 978-963-08-6290-5.

Historik Sándor Takáts, často nazývaný najväčším kronikárom Komárna, napísal: „*Komárno bolo vždy malým mestom, iba dnes ním je, iba jeho minulosť je veľká*“. K najdôležitejším segmentom „veľkej minulosti malého mesta“ patrí obdobie uhorskej revolúcie a následného boja za nezávislosť v rokoch 1848 a 1849. Mestské obyvateľstvo prakticky hneď po vypuknutí revolúcie začalo robiť prvé kroky

k jej podporeniu, pevnosť Komárna však prešla do rúk boja za slobodu až na konci septembra 1848. Od tohto momentu patrila komárňanská pevnosť k najvýznamnejším baštám týchto bojov. V roku 1849 ju viackrát neúspešne obliehala rakúska, neskôr spojená rakúsko-ruská armáda a jej múry boli svedkami viacerých bitiek. Pevnosť v týchto rokoch privítala viaceré významné osobnosti uhorskej revolúcie a boja za nezávislosť, keď sa medzi jej múrmi kratšie alebo dlhšie zdržovali napr. Ľudovít Kossuth, Artúr Görgey, Jozef Bem, Ján Damjanich alebo najznámejší obranca komárňanskej pevnosti, Juraj Klapka. Okrem týchto známych osobností však v Komárne pôsobilo mnoho ďalších významných dôstojníkov a vojakov, ktorí sa veľkou mierou pričínili o to, že sa Komárno napokon stalo poslednou baštou uhorskej revolúcie a bojov za nezávislosť, ktorá sa vzdala až 45 dní po zložení zbraní hlavnou časťou uhorskej armády pri Világoši, aj to iba za veľmi výhodných podmienok.

29. apríla 2011 sa v rámci programu 20. Komárňanských dní konala vedecká konferencia, ktorá dostala názov *Komárom ismeretlen csillagai* (v preklade Neznáme hviezdy Komárna). Na konferencii odznelo osem prednášok venovaných osobnostiam uhorskej revolúcie a boja za nezávislosť v rokoch 1848 a 1849, pôsobiacim v komárňanskej pevnosti. Ako však naznačuje aj názov konferencie, predstavené boli pre širokú verejnosť menej známe postavy týchto bojov.

Prekladaný zborník obsahuje konferenčné príspevky účastníkov tohto vedeckého podujatia. Prvá štúdia pred-

stavuje život a kariéru „neznámeho“ veliteľa pevnosti, Štefana Majthényiho (*Majthényi István az ismeretlen várparancsnok*, s. 5 – 27) a jej autorom je zostavovateľ zborníka Vendel Kiss. Štefan Majthényi prevzal velenie pevnosti z rúk rakúskeho maršala Fridricha Viliama Mertza na konci septembra 1848 a získal tak pevnosť do služieb uhorskej revolúcie. Vo veliteľskej pozícii zostal do 7. januára 1849, keď abdikoval a napokon v marci 1849 bol z mesta vykázaný a odstránený. Nasledujúce dva príspevky sa venujú dôstojníkom nemaďarského pôvodu, ktorí sa pridali do služieb uhorskej revolúcie. Prvým bol plukovník domobrany slovenského pôvodu Ján Janik (*Janik János, egy szlovák-magyar honvédezredes a magyar szabadságharcban*, s. 28 – 84), pôvodom z Liptovskej stolice, ktorého život a kariéru spracoval známy vojenský historik Róbert Hermann. Druhý plukovník domobrany, ktorý podporil „uhorskú záležitosť“, Ferdinand Chevalier du Hamel de Querlonde (skrátene Ferdinand Querlonde), pochádzal z francúzskej rodiny žijúcej na území nemeckého Lotrinska, ktorá sa do služieb monarchie pridala v 18. storočí. Jeho život a kariéru predstavil vo svojom príspevku s názvom *Egy francia származású „lovag“ a magyar szabadságharcban: Querlonde Ferdinánd honvédezredes* (s. 85 – 115) historik Krisztián Kemény. Nasledujúca štúdia, ktorej autorom je József Hajagos, je venovaná veliteľovi II. armádneho zboru vojska domobrany, plukovníkovi Jozefovi Kászonyimu (*A második vonalban. Kászonyi József ezredes, a II. hadtest parancsnoka*, s. 116 – 136). Ďalším z menej známych

obrancov komárňanskej pevnosti bol podplukovník a pomocný dôstojník Ján Prágay, ktorého kariéra je predmetom príspevku (*Prágay János alezredes és segédtsízt, s. 137 – 151*) vojenského historika, plukovníka Tamása Csikányá. Spomedzi veliteľov pevnosti Komárna je pravdepodobne najmenej známou osobnosťou plukovník František Asserman (Aschermann), a to aj napriek tomu, že túto funkciu zastával najdlhšie, i keď bol podriadený hlavnému veliteľovi Jurajovi Klapkovi. Asserman patril k najspoľahlivejším dôstojníkom v Komárne, aktívne sa zúčastnil na viacerých operáciách domobrancov a bol vedúcim členom delegácie, ktorá napokon podpísala kapituláciu pevnosti. Jeho život a kariéru predstavil vo svojej štúdii (*A komáromi vár „szürke eminenciása“, Asserman Ferenc ezredes*, s. 152 – 168) vojenský historik, plukovník Gyula Kedves. V predposlednom príspevku sa historik Péter Zakar venuje táborovým duchovným v Komárne v rokoch 1848 a 1849 (*Komáromi tábori lelkészek 1848 – 49-ben*, s. 169 – 188). Záverečná štúdia s názvom *A '48-as honvédsereg Komáromban hősi halált halt tisztjei* (s. 189 – 204), ktorého autorom je Gábor Bona, obsahuje krátke životopisy 30 dôstojníkov (kapitánov, nadporučíkov a poručíkov), ktorí padli v bitkách pri Komárne, resp. pri obrane pevnosti v rokoch 1848 a 1849.

Aj napriek skutočnosti, že dejiny Komárna v období uhorskej revolúcie a boja za nezávislosť sú spracované pomerne kvalitne, konferenčný zborník, venovaný menej známym osobnostiam dejín Komárna v rokoch 1848 a 1849 je veľkým prínosom pre poznanie da-

nej témy. Autori príspevkov vo svojich štúdiách predstavujú pred širšou verejnosťou život a kariéru dôstojníkov, resp. duchovných, ktorí sa síce ocitli v polotieni histórie, no svojím pôsobením v komárňanskej pevnosti výraznou mierou prispeli k tomu, aby sa obdobie uhorskej revolúcie a boja za nezávislosť stalo jedným z najslávnejších období v rámci „veľkej histórie malého mesta“.

Tibor Dohnanec

TÓTH, Sándor Attila. *Eruditio, Humanitas, Promotio, Fáy* Dávid Alajos verse(i) a gyarmek (II.) Józsefról. Szeged : Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, 2013. 230 o. ISBN 978-963-9184-28-2.

Do výbavy vzdelanca ešte v období 18. a prvej polovici 19. storočia celkom prirodzene patrilo nielen umenie presne, často prostredníctvom citátov klasikov vyjadrovať svoje myšlienky, ale tiež schopnosť skladať príležitostné či oslavné básne. Poézia, v tomto období stále prevažne latinská v rôznych formách a podobách, bola dôležitou súčasťou kultúry „lepšej“ spoločnosti, bez ohľadu na jej svetské či cirkevné pôsobenie. Práve medzi kňazmi pritom nachádzame v tomto období množstvo zaujímavých autorov často rozsiahlych literárnych i básnických skladieb, spomedzi ktorých si viaceré dodnes uchovali svoju umeleckú hodnotu. Jednou z osobností, ktoré sú v stredoeurópskom prostredí spájané s neolatinskou, predovšetkým príležitostnou poéziou, je i Dávid A. Fáy (1722 – 1767). Životným osudom

tohto príslušníka jezuitského rádu už venovalo pozornosť viacero autorov. Pôvodom patril k jednej zo starobylých uhorských šľachtických rodín. Jej členovia sa síce priklonili k protestantizmu, opäť na katolícku vieru prestúpil otec Dávida Fáya, vďaka čomu aj po Satmárskom mieri mohol zastávať pomerne významné funkcie. Jeho syn si po príslušnom teologickom štúdiu a príprave zvolil cestu misionára. Povolenie na to dostal od predstavených rádu z Ríma v roku 1752. Zvyšok života tak strávil v južnej Amerike.

Autor publikácie sa sústredil predovšetkým na obdobie polovice štyridsiatych rokov 18. storočia, keď Dávid A. Fáy študoval poetiku a rétoriku v Trnave. V krátkom čase absolvoval i ďalšie úrovne vzdelávania, ktoré mu umožňovali tiež pedagogické pôsobenie na školách rôzneho stupňa. Práve v Trnave však ešte pred ukončením svojho štúdia vydal zbierku poézie, venovanú prvorodenému synovi Márie Terézie, veľkovojevodovi Jozefovi. Práve táto zbierka veršov sa stala predmetom záujmu a následnej podrobnej analýzy autora celej publikácie. Logickým úvodom do sledovanej problematiky sa tak stáva nielen stručné predstavenie Dávida A. Fáya, ale napríklad tiež dokumentovanie jezuitskej vzdelanosti. Realizuje to okrem iného prostredníctvom predstavenia ďalších prameňov, ktoré sa stali alebo mohli stať dôležitým inšpiračným zdrojom pre samotného autora. V ďalších kapitolách postupne nasleduje podrobný rozbor jednotlivých častí zbierky príležitostnej poézie, doplnený rozsiahlym poznámkovým aparátom. V úplnom závere je ako

appendix uverejnený aj celý prepis analyzovanej publikácie.

Množstvo práce a námahy, ktoré sa za publikáciou venovanou neolatinkej poézii Dávida A. Fáya skrýva, musí celkom prirodzene v laikovi vyvolať otázku, či táto energia bola vynaložená dostatočne efektívne. Pre odborníka zaoberajúceho sa predovšetkým obdobím 18. storočia je však kladná odpoveď na túto jednoduchú otázku celkom prirodzená. Práve dôsledná analýza takéhoto textu umožňuje sledovať nielen vývin jazykových prostriedkov používaných v latinskej spisbe tohto obdobia, ale napríklad tiež celkovú úroveň znalostí autora. Informácie, ktoré bol schopný získať z publikácií, z ktorých viaceré sú už dnes ťažko dostupné, schopnosť pracovať s nimi a komponovať nový, zmysluplný text, navyše so značnou umeleckou hodnotou svedčí o vysokej úrovni vzdelania a vzdelávania a celkovo tiež o pozoruhodnej výkonnosti jezuitského školstva v uvedenom období. V neposlednom rade však predstavuje tiež cenný príspevok k poznaniu dejín školstva a pedagogiky. Vzhľadom na to, že išlo o kňaza a člena jezuitského rádu, podobné publikácie sú zaujímavé i z hľadiska cirkevných dejín.

Dôvodov prečo podobné práce, ako je publikácia Tóth S. Attilu, vznikajú a mali by ďalej vznikať je viacero. No i keď takéto, celkovo z pohľadu autora i potenciálnych záujemcov o problematiku, náročné texty kladú na čitateľa pomerne vysoké nároky, bez ich štúdia a využitia nie je možné preniknúť do myslenia človeka 18. storočia a lepšie pochopiť nielen spôsob jeho myslenia, duchovný svet, ale doslova i kaž-

dodenný život. Navyše práve z týchto zdrojov vychádzali i ďalší neskorší literáti a historici. Publikácia venovaná neolatinkej poézii Dávida A. Fáya má tak nielen svoj význam v rámci dejín literatúry, ale i histórie. Čo však úplne zbytočne kazí priaznivý dojem z uvedeného diela je nie celkom zvládnutá technická úprava (napr. s. 24, 58, 86 a i). I napriek tomu je však zaujímavou sondou do myslenia a tvorby človeka – vzdelanca, žijúceho v polovici 18. storočia.

Patrik Derfiňák

OLEJKO, Andrzej. *Niedoszły sojusznik czy trzeci agresor? Wojskowo-polityczne aspekty trudnego sąsiedztwa Polski i Słowacji 1918-1939*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. 536 s. ISBN 978-83-7338-734-8.

Autorom predstavovanej publikácie je poľský historik špecializujúci sa na vojenskú históriu Andrzej Olejko. Publikácia je rozdelená do ôsmich kapitol, pričom každá jedna kapitola sa ďalej člení na podkapitoly. Po úvode nasleduje prvá kapitola *Vojenské a politické aspekty československo-poľského sporu o Spiš a Oravu v rokoch 1918 – 1938* (Wojskowe i polityczne aspekty sporu polsko-czechosłowackiego o Spisz i Orawę w latach 1918-1938) (28 – 89). Autor sa v tejto kapitole venuje vojenským a politickým dôvodom vzniku československo-poľského sporu o územia Spiš a Orava medzi rokmi 1918 a 1938. Popisuje pohraničie týchto dvoch novovzniknutých štátov počas obdobia tatranskej vojny na prelome

rokov 1918 a 1919 a účinky tejto vojny na jednotlivé krajiny. Okrem hlavných dôvodov vzniku tohto sporu hovorí o vybraných otázkach slovenskej politiky v poľskej politike na pozadí všeobecných československo-poľských vzťahov do roku 1938.

Druhá kapitola s názvom *Poľsko-československý pohraničný konflikt počas rozpadu Československej republiky v roku 1938, či od diplomacie k vojne* (Poľsko-czechoslovakí konflikt graniczny w okresie rozpadu I Republiki Czechosłowackiej w 1938 r., czyli od dyplomacji do wojny) (90 – 143) analyzuje udalosti smerujúce k československo-poľskému pohraničnému konfliktu. Autor venuje pozornosť predovšetkým diplomatickým aktivitám týchto krajín v tejto oblasti, smerujúcich k rozpadu Československej republiky. Následne sa venuje ukončeniu a vzájomnému vyrovnaniu sa týchto krajín s problémom pohraničných oblastí. Mimo toho autor rozoberá v tejto kapitole aj poľské diverzné akcie na územie Podkarpatskej Rusi na jeseň roku 1938.

Názov tretej kapitoly *K vojne – Slovenská republika a Republika Poľska na hrozbách vojenského rozhodnutia* (Ku wojnie – Republika Słowacka i RP wobec groźby rozstrzygnięcia zbrojnego (marzec - sierpień 1939 r.) (167 – 189) jasne hovorí, že autor sa v tejto časti venuje obdobiu medzi marcom a septembrom roku 1939. Dôležitou časťou tejto kapitoly je aj popis udalostí pred začatím druhej svetovej vojny a diplomatickými vzťahmi novovzniknutej Slovenskej a Poľskej republiky v predstavovanom období. V kapitole sa ďalej autor zaoberá aj poľskými

vyzvedačskými akciami v novovzniknutom Slovenskom štáte a situáciou v Karpatoch počas posledných mesiacov pokoja.

Štvrtá kapitola nesie názov *Vojenské sily protivníkov. Obranné prípravy poľskej armády a zhromažďovanie slovenskej armády v pohraničnom priestore* (Siły zbrojne przeciwników. Polskie przygotowania obronne południowego pogranicza. Koncentracja armii słowackiej) (223 – 296). Autor v tejto kapitole analyzuje armády oboch krajín, ich vývoj po roku 1918, organizáciu a jednotlivé druhy vojsk od letectva, cez tankové vojsko a pozemnú armádu a ich aktuálny stav v roku 1939 pred konfliktom. Okrem armád autor venuje svoju pozornosť aj prípravám obranných postavení poľskej armády na hraniciach so Slovenskom, jednotlivým úsekom obranných pásiem „Wegierska Górka“ a „Chabówka“ a armádam „Kraków“ a „Karpaty“, ktoré vykonávali svoju obrannú činnosť na týchto úsekoch a ich bojovému zloženiu. Záverom nevynecháva ani armády protivníkov, nemeckého Wehrmachtu a Luftwaffe, slovenskej armády a ich postupné zhromažďovacie prípravy na území Slovenského štátu v roku 1939 pred bojovou akciou.

Nasledujúca piata kapitola *Agresia Slovenskej armády „Bernolák“ a Wehrmachtu* a postupný priebeh vojenských akcií na slovenskej časti v dňoch medzi 1. a 3. septembrom 1939 (Agresja Słowackiej Armii Polowej „Bernolák“ i Wehrmachtu oraz przebieg działań wojennych na odcinku słowackim w dniach 1-3 IX 1939 r.) (297 – 344) opisuje jednotlivé pohraničné boje poľských armád „Kraków“

a „Karpaty“ na slovenskom úseku medzi spomínaným časovým obdobím a bojové akcie na začiatku tejto vojny medzi slovenským a poľským letectvom. Autor sa zameriaval na postupný vojenský priebeh prvých bojových stretnutí, vrátane presných miest rozloženia jednotiek slovenskej a poľskej armády, pričom nevynechal ani presné štruktúry bojových jednotiek a velenia.

Šiesta kapitola nesie názov *Vojenské akcie armády „Kraków“ a „Karpaty“ v dňoch 4. – 6. IX. roku 1939* (Działania wojenne Armii „Kraków“ i „Karpaty“ w dniach 4-6 IX 1939 r.) (345 – 380). V tejto kapitole autor opäť popisuje vojenské akcie, konkrétne poľskej armády. Poľské armády „Kraków“ a „Karpaty“ sa v období medzi 4. a 6. októbrom stretli s nepriateľskou slovenskou armádou „Bernolák“ a nemeckým Wehrmachtom. Autor aj v tejto časti kladie veľký dôraz na postupný priebeh akcií, nevynecháva presné popisy jednotlivých dní, jednotiek a velenia na oboch stranách konfliktu. Okrem pozemnej armády venuje pozornosť aj leteckým súbojom a letectvu.

Nasledujúca siedma kapitola *Akcie slovenskej armády „Bernolák“ a Wehrmachtu počas ústupových bojov s armádou „Malopolska“ počas obdobia 7. až 19. októbra 1939* (Działania Słowackiej Armii Polowej „Bernolák“ oraz Wehrmachtu podczas walk odwrotowych Armii „Małopolska“ w okresie 7-19 IX 1939 r.) (381 – 419) približuje nemecko-slovenské bojové akcie na jednotlivých krídlach armády „Malopolska“ medzi 7. a 19. septembrom 1939. Autor popisuje postup slovenskej armády do vnútrozemia Poľska, bojové zrážky medzi pozemnými silami a le-

tectvom a následné úpravy zmeny hraníc na líniu z roku 1918.

Posledná časť nesie názov *Bilancia akcií slovenskej armády „Bernolák“ v poľskej kampani roku 1939* (Bilans działań Słowackiej Armii Polowej „Bernolák“ w kampanii polskiej 1939 r.) (420 – 444). Autor v nej zhrňuje udalosti, ktoré viedli ku konfliktu medzi týmito dvoma krajinami. Počiatky problémov vidí v nevyriešených problémoch pohraničia, vzniknutých ešte po roku 1918. Vyhodnocuje tiež celú poľskú kampaň slovenskej armády „Bernolák“ v roku 1939, dopĺňa to presnými údajmi o vojakoch, zúčastnených tejto kampane.

Na konci publikácie sa nachádza 19 príloh (445 – 468). Autor v tejto časti publikácie prikladá dôležité dokumenty z diplomatických vzťahov Poľska a Československa, resp. Slovenska. Následne organizačné štruktúry a schémy jednotlivých armád a bojových skupín, zoznamy vyznamenaných dôstojníkov a nakoniec rozkazy a vyhlásenia. Po prílohách sa nachádza zoznam prameňov a použitej literatúry, 11 máp aj s popisom a menný a miestny register. Každá kapitola je bohato doplnená zaujímavými fotografiami veliteľov poľskej a slovenskej armády, jednotlivých jednotiek počas priebehu kampane.

Publikácia predstavuje prínos pre záujemcov o problematiku poľsko-slovenských, resp. československých vzťahov medzi rokmi 1918 – 1939. Podáva presný popis jednotlivých udalostí, smerujúcich k vzniku konfliktu medzi týmito krajinami. Nie je len analýzou diplomatických vzťahov, ale veľkým podielom sa autor venoval hlavne vojenskej stránke tohto vzniknutého

konfliktu. Priebeh vojenských udalostí s ich presným popisom vhodne dopĺňajú a obohacujú organizačné štruktúry jednotlivých armádných skupín, zúčastnených na konflikte. Publikácia je práve preto určená nielen pre záujemcov o dejiny diplomacie v stredoeurópskom priestore, ale hlavne pre verejnosť zaoberajúcu sa vojenskými dejinami.

Juraj Horváth

Krym: šliach kríz viky. Istorija u zapytannjach i vidpovidjach. Zost. Borjak, Hennadij. Kyjiv : Instytut istoriji Ukrajiny NAN Ukrajiny, 2014. 456 s. ISBN 978-966-02-7228.

Publikácia *Krym: cesta vekmi* (Крим: шлях кризь віки), ktorú vydal Inštitút histórie Národnej akadémie vied Ukrajiny, je ďalšou prácou ukrajinskej historiografie na súčasne aktuálnu tému krymskej problematiky. Autorský kolektív, ktorý sa podieľal na publikácii, predstavujú akademickí a univerzitní odborníci – historici a znalci z oblasti problematiky východu Ukrajiny a Krymu. Predstavovaná práca obsahuje viac ako stodvadsať odborných stručných článkov od najstarších dejín Krymu až po súčasnosť. Autormi príspevkov sú renomovaní odborníci a historici ako Oleh Bažan, Tetiana Bykova, Olena Bojko, Jaroslava Vermenyč, Vladyslav Verstjuk, Stepan Vidňanskij, Oleksander Halenko, Oleksander Holovko, Viktor horovec, Vladyslav Hrybovskij, Valerij Hrycjuk, Viktor Danylenko, Halyna Denysenko, Olesja Ždanovyč, Oľha Kovalevska, Serhij Kot, Serhij Krasnobaj, Stanislav Kulčynskij, Serhij,

Lepiavko, Oleksander Lysenko, Oleksij Lupandin, Volodymyr Ljubčenko, Andrij Martynov, Volodymyr Myľko, Volodymyr Movčanov, Oleksander Muzyčko, Oleksander Odrin, Tetiana Ostaško, Ihor Pečenjuk, Ruslan Pyrih, Roman Podkur, Volodymyr Poliakov, Oleksander Rejent, Jurij Savčuk, Vitalij Skal'skij, Valerij Smolij, Rostislav Sossa, Vjačeslav Stanislavskij, Pavlo Usenko, Ihor Furman, Boris Čerkas, Taras Čuchlib, Jevhen Černuchin, Ľudmila Špyľova, Larysa Jakobova. Uvedení autori sa pokúsili cez svoje príspevky odpovedať na aktuálne otázky krymského problému prostredníctvom predstavenia bohatých dejín polostrova a národov, ktoré osídľovali Krym od najstarších čias až po súčasný vývoj. Okrem množstva všeobecných a historických faktov, tradičného hodnotenia a interpretácií sa autori pokúšajú čitateľovi predložiť aj originálne autorské myšlienky, vlastné pohľady, ale aj prognózy v súvislosti s vývojom na Kryme.

Publikácia *Krym: cesta vekmi* nepredkladá čitateľovi klasické vedecké štúdie. Autori opierajúc sa o historické fakty, z pohľadu ukrajinskej historiografie, približujú vlastné úvahy, ktoré majú analyzovať aj súčasný stav, čiže príčiny rusko-ukrajinského konfliktu na Kryme. Prvá časť publikácie pod názvom *Všeobecné otázky* (Загальні питання) sa venuje témam, v ktorých sa čitateľ dozvie napríklad o geografických zvláštnostiach Krymu, ktoré ovplyvňovali historický rozvoj, o etnických procesoch, ktoré sa udiali na polostrove v najdávnejších obdobiach, akú úlohu zohrával Krym v historickom vývoji Ukrajiny. Aké štáty ovládali a do sféry vplyvu, ktorých impérií sa polostrov

dostal a aké štátne útvary určovali vývoj na Kryme sú témy, ktoré v prvej časti dostali priestor.

Druhá časť publikácie *Počas vekov* (Кризь віки) je oveľa rozsiahlejšia ako prvá časť. Príspevky v tejto časti publikácie sú široko zamerané, od osídlenia Krymu prvými obyvateľmi, cez vývoj v antickom období a vplyvu naň, cez existenciu polostrova v stredoveku, zlomové udalosti v novovekom období, až po súčasný vývoj Krymu a vzťahy k Ruskej federácii a Európskej únii. Prvé príspevky sa zameriavajú na územie Krymu, ktorého pamiatky dokazujú, že polostrov bol osídlený už pred stotisíc rokmi. Najstaršie dejiny Krymu sú zviazané s národmi ako boli Skýti, ktorí vytvorili na tomto území štát, existujúci do tretieho storočia nášho letopočtu. Po zániku Západorímskej ríše sa územie Krymu ocitlo vo sfére vplyvu Byzantskej ríše. Po rozpade Zlatej hordy sa Krym dostal pod nadvládu Osmanskej ríše. Vnútorne politické rozpory v Krymskom chanáte a oslabenie Osmanskej ríše boli príčinami ovládnutia polostrova silnejúcim cárskym Ruskom v roku 1783, ktoré trvalo, až do roku 1917.

Ďalšia časť príspevkov sa zameriava na dôležité obdobie, ktoré nastalo po roku 1917 na území bývalého cárskeho Ruska. Autori približujú vývoj národného hnutia na Kryme, existenciu Ukrajinskej národnej republiky a ich vzájomné vzťahy, politické kontakty dvoch politických útvarov, snahu ukrajinských politikov, aby sa Krym stal autonómnou súčasťou formujúceho sa ukrajinského štátu. Nemenej zaujímavými sú príspevky, ktoré sledujú vývoj Krymu v období rokov 1920 až po rozpad Sovietskeho zväzu v roku 1991. V medzivojnovom

období sa sovietska vláda pokúsila, deklarujúc heslo rovnosti národov, uskutočňovať svoju tzv. kolonizačnú politiku, jedným z pokusov malo byť vytvorenie židovskej republiky na Kryme. Dôsledkom odporu krymských Tatárov bola likvidácia ich politického vedenia, skrytá pod heslom boja proti buržoáznemu nacionalizmu. Počas druhej svetovej vojny a po jej skončení pokračoval tragický vývoj ľudských osudov na Kryme, kedy bolo fakticky zničené židovské obyvateľstvo Krymu a veľká časť Tatárov bola deportovaná do gulagov.

Záverečne príspevky sa zaoberali obdobím po rozpade Sovietskeho zväzu, akú úlohu zohrával Krym v ďalších rokoch vo vývoji ukrajinsko-ruských vzťahov. Jednou z prevažujúcich tém, v publikácii, je anexia Krymu Ruskom, ktorou sa zaoberá viacero autorov. V dôsledku súčasného politického vývoja ukrajinsko-ruských vzťahov a krymskej otázky sa autori nedokázali vyhnúť priveľmi subjektívnemu podaniu daného problému. Pri interpretácii by si niektoré témy jednotlivých príspevkov vyžadovali menej subjektívne hodnotenie, kritickejší pohľad autorov, vďaka čomu by mala publikácia *Krym: cesta vekmi* odbornejšiu výpovednú hodnotu.

Štefánia Kováčová

Vidék és város : ellentétek és kölcsönhatások a 20. századi Magyarországon. Szerkesztette Pallai László. Hajdunánás, 2013. 269 o. ISBN 978-963-89351-2-0.

Premeny, ktorými prechádzali počas rôznych dejinných období jednotlivé menšie regióny, sa nie vždy zhodovali

s udalosťami, ktoré „hýbali svetom“. Práve publikácie prinášajúce informácie z každodenného života miest, mestečiek a ich okolitého, spravidla poľnohospodárskeho vidieckeho osídlenia, často predstavujú možnosť porovnať a doplniť veľké dejiny s vývojom menších, neraz periférnych oblastí. Do tejto skupiny možno zaradiť i zborník zostavený docentom L. Pallaim, venovaný vývoju konkrétneho regiónu na území dnešného východného Maďarska v priebehu 20. storočia. Publikácia nazvaná *Vidék és város* (Vidiek a mesto) sa skladá predovšetkým z jedenástich vedeckých štúdií, rôzneho rozsahu a zamerania. Viaceré z nich by si nepochybne zaslúžili podrobnejšiu pozornosť či hodnotenie. Z nášho pohľadu však ako osobitne zaujímavé môžeme hodnotiť najmä tri z nich. Hneď v úvode György Fehér, prostredníctvom štúdie nazvanej *Belpolitikai küzdelmek* a dualizmus *kori Magyarországon*, s podtitulom *Agrárius – merkantilista vita a századforduló éveiben*, rieši problematiku, ktorá v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia výrazne ovplyvňovala politický život Uhorska. Spor prebiehajúci medzi neokonzervatívnymi agrárnikmi, ktorých vplyv stúpá po roku 1873 a merkantilistami, ovplyvnenými liberálnymi myšlienkami prenikajúcimi zo západnej Európy. Ich vzájomné súperenie pritom nezostalo iba v rovine politickej, ale prenieslo sa plynule do celého hospodárskeho života a sociálnej oblasti. Štúdia samotná je logickým úvodom do celej sledovanej problematiky. Predovšetkým prostredníctvom aktivít konkrétnych politikov na centrálnej úrovni totiž možno následne lepšie pochopiť

i vývoj v jednotlivých regiónoch. Mnohé rozhodnutia prijaté v tomto období napríklad rozhodli o nasledujúcej orientácii priemyselnej výroby, poľnohospodárstva, ale i demografickom vývoji vo viacerých častiach krajiny.

Kým úvodný text je koncipovaný skôr všeobecne, tie nasledujúce sú venované už konkrétnym regiónom a ich postupným premenám v priebehu 20. storočia. Jedným z nich je štúdia *Hajdu vármegye és Debrecen Vitézi Széke a Horty – korszakban* od Róberta Kerepeszkiho. Autor príspevku sleduje vznik a budovanie štátom podporovanej, pomerne špecifickej inštitúcie – rytierskeho rádu. Ten, resp. jeho členovia, sa mali stať jednou z dôležitých opôr horthyovského režimu v medzivojnovom Maďarsku. Podpora „národnej a kresťanskej“, súčasne však aj politicky motivovanej organizácie, vychádzala z pôvodne stredovekého modelu poskytovania „léna“ v podobe prídely pôdy vybraným osobnostiam z rôznych oblastí politického, hospodárskeho a kultúrneho života. Tie následne mali dokazovať vernosť režimu rôznymi službami. Pôvodne úzko výberová inštitúcia sa postupne rozrástla. Jej pôsobenie je rozhodne zaujímavou, v konečnom dôsledku však diskutabilnou súčasťou histórie našich južných susedov.

Mesto Hajdúnánás, podobne ako väčšina ďalších stredo európskych miest a mestečiek, preživalo v medzivojnových rokoch lepšie i horšie obdobia. V príspevku Levente Püskiho, nazvanom *Gazdasági mélyponton – Hajdúnánás az 1930-as években*, autor analyzuje ekonomiku tohto mestečka predovšetkým počas tridsiatych rokov

minulého storočia. Komplikovanú finančnú situáciu tunajšej samosprávy, ktorú sa nedarilo riešiť ani počas dvadsiaty rokov, ešte zhoršila svetová hospodárska kríza. V snahe aspoň zmierniť jej dôsledky muselo vedenie mesta postupne centralizovať svoje hospodárenie či dostať pod kontrolu miestny priemysel tvorený liehovarom, elektrárňou, tehelňou, ale napríklad i výčapné právo. Deficity, ktoré napriek tomu mestské hospodárenie vykazovalo, riešilo okrem čerpania úverov aj daňovými prirážkami. Štúdiá však okrem analýzy v sledovanom období sústavne deficitného hospodárenia, poskytuje zaujímavé informácie o zamestnancoch mesta, ich odmeňovaní či majetku

mesta. Výsledkom autorovho snaženia je tak pomerne podrobný pohľad do každodenných finančných, hospodárskych a sociálnych pomerov menšieho maďarského mesta v komplikovanom období horthyovského režimu, tesne pred druhou svetovou vojnou.

Tematicky pestrý výber príspevkov pokrýva viac menej úspešne všetky dôležitejšie etapy historického vývoja vybranej časti Maďarska v priebehu 20. storočia. Zborník tak môžeme považovať nielen za zaujímavý, ale i v mnohých ohľadoch inšpirujúci zdroj poznatkov o tom, ako pristupovať k poznávaniu a spracovaniu regionálnych dejín.

Patrik Derfiňák

Autori čísla:

dr. Péter Zoltán BAGI, PhD.
Mgr. Marcela DOMENOVÁ, PhD.
prof. Dr. István DRASKÓCZY DSc
doc. PhDr. Ľubica HARBULOVÁ, CSc.
Mgr. Luciána HOPTOVÁ, PhD.
Prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.
Mgr. Štefánia KOVÁČOVÁ

Recenzenti čísla:

doc. Mgr. Ján ADAM, PhD.
doc. PhDr. Miloslava BODNÁROVÁ, CSc.
PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.
doc. PhDr. Ľubica HARBULOVÁ, CSc.
Mgr. Luciána HOPTOVÁ, PhD.
doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD.
prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.
Mgr. Annamária KÓNYOVÁ, PhD.
PhDr. Peter KOVAL', PhD.

Informácia pre autorov

AHP uverejňuje príspevky z histórie a príbuzných vedných odborov. Sústreďuje sa najmä na publikovanie najnovších výsledkov vedeckého výskumu bádateľov zo Slovenska i zo zahraničia. AHP uverejňuje príspevky v slovenskom, českom alebo niektorom svetovom jazyku.

AHP uverejňuje najmä vedecké štúdie a odborné články, ďalej polemiky, materiály, dokumenty, recenzie, anotácie, glosy z histórie a príbuzných vedných odborov a správy, týkajúce sa vedeckého a spoločenského života.

AHP vychádza dvakrát ročne. Uzávierka prvého čísla je vždy k 15. marcu a druhého

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and vi-*

číslo vždy k 15. septembru príslušného kalendárneho roka.

Vedecké štúdie a odborné články posudzujú dvaja nezávislí recenzenti, ktorých určí redakčná rada a ktorých posudok je podkladom pre rozhodovanie redakčnej rady o zaradení príspevku do AHP. O zaradení ostatných príspevkov rozhoduje redakčná rada na návrh predsedu redakčnej rady.

Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú ich autori. AHP uverejňuje aj príspevky a názory, ktoré nemusia byť v súlade s mienkou všetkých členov redakčnej rady. Nevyžiadané príspevky nevraciam.

iculture. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajčák Michal, s. 228 – 229.

6. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

č. 2/2015, roč. 15

Jazyková úprava

autori, Mgr. Lucia Šteflová

Anglické abstrakty

autori a Ústav jazykových kompetencií CCKV, Prešovská univerzita v Prešove

Zodpovedný redaktor

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.

Pre

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte

Prešovskej univerzity v Prešove

a

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu

Prešovskej univerzity v Prešove

Vydalo

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity

v roku 2015

Technický redaktor

Marek Sedlák

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11